

مرکز تحقیقات ایرانیکا

اصفهان

گامی

عزیزان

www.ghaemiyeh.com
www.ghaemiyeh.org
www.ghaemiyeh.net
www.ghaemiyeh.ir

پروژه هشتم

تربیت دینی فرزندان

(جلد اول)

- نقش مادر در عفت دختران
- نقش مادر در تربیت دینی فرزندان
- نقش والدین در تربیت دینی فرزندان
- عفت مادر و تربیت فرزندان
- نقش پدر در تربیت دینی فرزندان
- معرفی کتاب

گردآورنده:

سید مجتبی حسینی نژاد

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

پژوهش نامه تربیت دینی فرزندان

نویسنده:

سید مجتبی حسینی نژاد

ناشر چاپی:

اثر قلم

ناشر دیجیتال:

مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

فهرست

۵	فهرست
۹	پژوهش نامه تربیت دینی فرزندان جلد ۱
۹	مشخصات کتاب
۱۰	اشاره
۱۸	فهرست مطالب
۲۴	سخن اول
۲۶	نقش مادر در عفت دختران
۲۷	مقدمه
۲۸	موضوع شناسی نقش مادر در عفت دختران
۳۱	نقش مادران در عفاف دختران
۳۱	گفتار اول: زمینه سازی مادر در ایجاد و حفظ عفت دختر
۳۱	الف - نقش مادر در عفت دختر قبل از تولد
۳۵	ب) نقش مادر در عفت دختر بعد از تولد
۴۸	گفتار دوم: تقویت عوامل مثبت در عفت
۴۸	اشاره
۵۱	الف) محیط داخل خانواده
۵۷	ب) محیط بیرون خانواده
۶۰	ج) الگوسازی مناسب
۶۳	گفتار سوم: راه کار در از بین بردن عوامل منفی در عفت
۶۳	اشاره
۶۴	الف) راه کار محیط داخل خانواده
۶۸	ب) محیط بیرون خانواده
۷۲	ج) مبارزه با الگو برداری نامناسب
۷۷	نتیجه

۷۹	راهکارها و پیشنهادات
۸۲	فهرست منابع
۸۶	نقش والدین در تربیت دینی فرزندان
۸۷	مقدمه
۸۸	موضوع شناسی نقش والدین در تربیت دینی فرزندان
۹۲	تبیین نقش پدر و مادر در انتقال ارزش های دینی به فرزندان
۹۲	زمینه سازی برای انتقال ارزش های دینی به فرزندان
۹۲	اشاره
۹۲	۱. عوامل زمینه ساز پیش از تولد
۹۲	۱-۱- انتخاب همسر
۹۴	۱-۲- آداب مباشرت
۹۴	۱-۳- تأثیر معنوی یا تأثیر در روح و روان فرزند
۹۶	۱-۴- تأثیر در صحت و سلامتی جسمی فرزند
۹۷	۲. عوامل زمینه ساز پس از تولد
۹۷	۲-۱- گزینش نام شایسته
۹۸	۲-۲- آموزش فرزند
۹۹	۲-۳- تعلیم قرآن
۱۰۰	۲-۴- آموزش نماز
۱۰۱	۲-۵- دعا برای نیک بختی کودک
۱۰۳	۲-۶- عادت دادن فرزندان به دعا و ذکر
۱۰۴	تبیین بررسی نقش والدین در انتقال هنجار های اخلاقی
۱۰۴	اهمیت تربیت اخلاقی
۱۰۵	عامل بودن والدین
۱۰۶	موعظه و راهنمایی
۱۰۷	زمینه سازی برای حفظ عفت و نجابت و پرهیز از گناه
۱۰۸	راستی و صداقت

۱۰۹	رفق و مدارا در تربیت
۱۱۱	آثار تربیتی رفق و مدارا
۱۱۲	تبیین نقش پدر و مادر در انتقال ارزش های اجتماعی به فرزندان
۱۱۲	اهمیت تربیت اجتماعی
۱۱۳	نقش پدر در تربیت اجتماعی
۱۱۴	مسئولیت پذیری
۱۱۵	آموزش مهارت مسئولیت پذیری
۱۱۷	تهیه رزق حلال
۱۱۹	تبیین نقش والدین در انتقال هنجارهای عاطفی به فرزندان
۱۱۹	۱. توجه به نیازهای اساسی کودک
۱۱۹	اشاره
۱۲۰	۱-۱- محبت و عشق ورزیدن
۱۲۲	۱-۲- تکریم و احترام کودک
۱۲۵	۱-۳- تقویت عزت نفس
۱۲۷	۱-۴- تقویت ارتباط کلامی
۱۲۸	۱-۵- هدیه دادن
۱۲۹	۱-۶- تشویق و تحسین
۱۳۰	نتیجه گیری
۱۳۲	فهرست منابع
۱۳۶	عفت مادر و تربیت فرزندان
۱۳۷	مقدمه
۱۳۹	مفهوم شناسی
۱۴۴	نقش مادر در ایجاد و حفظ عفت
۱۴۴	گفتار اول: مادر بعنوان عامل مؤثر در ایجاد عفت و مراقبت از عفت
۱۴۴	اشاره
۱۴۵	نقش مادر در ایجاد عفت

۱۴۵	۱. قبل از تولد
۱۴۸	۲. زمان بارداری
۱۵۰	۳. بعد از تولد
۱۵۰	۴. کودکی
۱۵۱	۵. نوجوانی
۱۵۴	۶. جوانی
۱۵۵	نقش مادر در عفت دختر جوان
۱۵۵	اشاره
۱۵۵	۱. بالا بردن سطح آگاهی جوان
۱۵۶	۲. الگو سازی مناسب
۱۵۶	الف. خانواده (مادر)
۱۵۸	ب. معلم
۱۶۰	گفتار دوم: توصیه های اسلام به مادران در مورد عفت
۱۶۰	اشاره
۱۶۱	۱. ازدواج
۱۶۲	۲. مربی دختران
۱۶۳	۳. تفهیمها
۱۶۷	۴. تعدیلهها و تحملها
۱۷۰	نتیجه گیری
۱۷۶	فهرست منابع
۱۷۸	معرفی کتاب
۱۸۸	درباره مرکز

پژوهش نامه تربیت دینی فرزندان جلد 1

مشخصات کتاب

سرشناسه : حسینی نژاد، سیدمجتبی، 1359-، گردآورنده

عنوان و نام پدیدآور : پژوهشنامه تربیت دینی فرزندان: نقش مادر در عفت دختران، نقش مادر در تربیت دینی فرزندان.../گردآورنده سیدمجتبی حسینی نژاد.

مشخصات نشر : قم: اثر قلم، 1400.

مشخصات ظاهری : 169 ص.

شابک : 400000 ریال: 4-32-7581-622-978

وضعیت فهرست نویسی : فایا

یادداشت : کتابنامه: 163 - 164؛ همچنین به صورت زیرنویس.

عنوان دیگر : نقش مادر در عفت دختران، نقش مادر در تربیت دینی فرزندان... .

موضوع : تربیت خانوادگی -- جنبه های مذهبی -- اسلام

Domestic education -- Religious aspects -- Islam*

مادران و دختران -- جنبه های مذهبی -- اسلام

Mothers and daughters -- Religious aspects -- Islam

خانواده ها -- جنبه های مذهبی -- اسلام

Families -- Religious aspects -- Islam

تربیت اخلاقی -- جنبه های مذهبی -- اسلام

Moral education-- Religious aspects -- Islam

رده بندی کنگره : BP253/4

رده بندی دیویی : 297/644

شماره کتابشناسی ملی : 7590245

اطلاعات رکورد کتابشناسی : فاپا

ویراستار دیجیتالی: محمد منصوری

گردآورنده:

سید مجتبی حسینی نژاد

مراکز پخش:

09127538161 - 09124516242

ص: 1

اشاره

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ص: 2

پژوهشنامه تربیت دینی فرزندان

نقش والدین در تربیت دینی فرزندان

نقش مادر در عفت دختران

نقش مادر در تربیت دینی فرزندان

نقش والدین در تربیت دینی فرزندان

عفت مادر و تربیت فرزندان

نقش پدر در تربیت دینی فرزندان

معرفی کتاب

گردآورنده:

سید مجتبی حسینی نژاد

ص: 3

امام خمینی (ره):

علم یک حقیقت غیر متناهی است، و انسان اگر در تمام عمر هم تحصیل علم را بکند باز به آخر نرسانده است و لهذا سزاوار است که انسان در تمام مراحل عمر مشغول تحصیل علم باشد.

(صحیفه امام خمینی، جلد 16، صفحه 496)

عکس

امام خمینی (ره):

علم یک حقیقت غیر متناهی است، و انسان اگر در تمام عمر هم تحصیل علم را بکند باز به آخر نرسانده است و لهذا سزاوار است که انسان در تمام مراحل عمر مشغول تحصیل علم باشد.

(صحیفه امام خمینی، جلد ۱۶، صفحه ۴۹۶)

مقام معظم رهبری، حضرت آیت الله العظمی سید علی خامنه‌ای (مد ظله العالی):

کشور ما بدون حرکت در جاده ی گسترش دانش و گسترش پژوهش، امکان ندارد بتواند به نقطه ی مطلوب خودش دست پیدا بکند؛ مخصوص کشور ما هم نیست. کلید، دانش و پژوهش است.

(سایت دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت الله العظمی خامنه ای)

<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3393>

مقام معظم رهبری، حضرت آیت الله العظمی سید علی خامنه ای (مد ظله العالی): امام خمینی (ره):

مقام معظم رهبری، حضرت آیت الله العظمی سید علی خامنه ای (مد ظله العالی): کشور ما بدون حرکت در جاده ی گسترش دانش و گسترش پژوهش، امکان ندارد بتواند به نقطه ی مطلوب خودش دست پیدا بکند؛ مخصوص کشور ما هم نیست. کلید، دانش و پژوهش است.

(سایت دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت الله العظمی خامنه ای)

(<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3393>)

ص: 5

سخن اول. 11

نقش مادر در عفت دختران 13

مقدمه. 14

موضوع شناسی نقش مادر در عفت دختران. 15

نقش مادران در عفاف دختران. 18

گفتار اول: زمینه سازی مادر در ایجاد و حفظ عفت دختر. 18

الف - نقش مادر در عفت دختر قبل از تولد. 18

ب) نقش مادر در عفت دختر بعد از تولد. 22

گفتار دوم: تقویت عوامل مثبت در عفت.. 35

الف) محیط داخل خانواده 38

ب) محیط بیرون خانواده 44

ج) الگوسازی مناسب.. 47

گفتار سوم: راه کار در از بین بردن عوامل منفی در عفت.. 50

الف) راه کار محیط داخل خانواده 51

ب) محیط بیرون خانواده 55

ج) مبارزه با الگو برداری نامناسب.. 59

نتیجه. 64

راهکارها و پیشنهادات.. 66

فهرست منابع. 69

ص: 7

موضوع شناسی نقش والدین در تربیت دینی فرزندان. 75

تبیین نقش پدر و مادر در انتقال ارزش های دینی به فرزندان. 79

زمینه سازی برای انتقال ارزش های دینی به فرزندان. 79

1. عوامل زمینه ساز پیش از تولد. 79

1-1- انتخاب همسر. 79

1-2- آداب مباشرت.. 81

1-3- تأثیر معنوی یا تأثیر در روح و روان فرزند. 81

1-4- تأثیر در صحت و سلامتی جسمی فرزند. 83

2. عوامل زمینه ساز پس از تولد. 84

1-2- گزینش نام شایسته. 84

2-2- آموزش فرزند. 85

2-3- تعلیم قرآن. 86

2-4- آموزش نماز. 87

2-5- دعا برای نیک بختی کودک.. 88

2-6- عادت دادن فرزندان به دعا و ذکر. 90

تبیین بررسی نقش والدین در انتقال هنجار های اخلاقی. 91

اهمیت تربیت اخلاقی. 91

عامل بودن والدین. 92

موعظه و راهنمایی. 93

زمینه سازی برای حفظ عفت و نجابت و پرهیز از گناه 94

راستی و صداقت.. 95

ص: 8

رفق و مدارا در تربیت.. 96

آثار تربیتی رفق و مدارا 98

تبیین نقش پدر و مادر در انتقال ارزش های اجتماعی به فرزندان. 99

اهمیت تربیت اجتماعی. 99

نقش پدر در تربیت اجتماعی. 100

مسئولیت پذیری. 101

آموزش مهارت مسئولیت پذیری. 102

تهیه رزق حلال. 104

تبیین نقش والدین در انتقال هنجارهای عاطفی به فرزندان. 106

1. توجه به نیازهای اساسی کودک.. 106

1-1- محبت و عشق ورزیدن. 107

1-2- تکریم و احترام کودک.. 109

1-3- تقویت عزت نفس.. 112

1-4- تقویت ارتباط کلامی. 114

1-5- هدیه دادن. 115

1-6- تشویق و تحسین. 116

نتیجه گیری. 117

فهرست منابع. 119

عفت مادر و تربیت فرزندان 123

مقدمه. 124

مفهوم شناسی. 126

نقش مادر در ایجاد و حفظ عفت.. 131

گفتار اول: مادر بعنوان عامل مؤثر در ایجاد عفت و مراقبت از عفت.. 131

ص: 9

نقش مادر در ایجاد عفت.. 132

1. قبل از تولد. 132

2. زمان بارداری.. 135

3. بعد از تولد. 137

4. کودکی. 137

5. نوجوانی. 138

6. جوانی. 141

نقش مادر در عفت دختر جوان. 142

1. بالا بردن سطح آگاهی جوان. 142

2. الگو سازی مناسب.. 143

الف. خانواده (مادر). 143

ب. معلم. 145

گفتار دوم: توصیه های اسلام به مادران در مورد عفت.. 147

1. ازدواج. 148

2. مربی دختران. 149

3. تفهیمها 150

4. تعدیلهها و تحملها 154

نتیجه گیری. 157

فهرست منابع. 163

معرفی کتاب.. 165

«ن والقلم و ما یسطرون؛ (1) ن و قسم به قلم و آنچه خواهد نگاشت.» هم چنان که در نخستین ارتباط و حیانی با رسول اکرم (صلی الله علیه و آله و سلم) سخن از قلم به میان می آورد: «الذی علم بالقلم؛ آن که [نوشتن] به قلم آموخت.»

نوشتار یکی از مهم ترین راه های گسترش معرفت و پرورش فضیلت شناخت می شود و نگارش از کارآمدترین شیوه های تعمیق فرهنگ ناب دینی به شمار می آید و اگر بنا باشد برای انتقال اندیشه از شیوه های هنری کمک گرفت، قلم و نوشته اولین نقش را به عهده دارد که می تواند به عنوان رابط صاحب فکر، باب گفت و گو را با مخاطبان خود باز کند.

اگر قرآن به قلم سوگند یاد می کند از این روست که قلم رازدار بشر و خزانه دار دانش ها و جمع آوری کننده تجربیات قرن ها و دوران هاست و این امری بسیار پرارزش و محترم است. قلم و آنچه به وسیله آن به رشته تحریر درمی آید در واقع همان چیزی است که سرچشمه پیدایش تمام تمدن های انسانی، و تکامل دانش ها و بیداری اندیشه ها به شمار می آید؛ چرا که قلم و نوشته از عظیم ترین نعمت های الهی است که خدای تعالی بشر را به آن هدایت کرده و به وسیله آن حوادث غایب از انظار و معانی نهفته در درون دلها را ضبط می کند و انسان به وسیله قلم و نوشتن می تواند هر حادثه ای را که در پس پرده مرور زمان و بعد مکان قرار گرفته، نزد خود حاضر سازد.

ارزش هر قلم به پیام آن است و عظمت هر نوشته به محتوایش. دین مبین اسلام برای قلم و نوشتن ارزش خاصی قائل شده است. گاه در کلام امام علی (علیه السلام) می خوانیم که به فرموده امام علی علیه السلام الانسان بعقله؛ (2) «انسان به عقل خود

ص: 11

1- .سوره قلم، آیات 1 و 2.

2- .الآمدی، عبدالواحد، غررالحکم، حدیث 230.

انسان است.» و باز می فرمایند: اصل الانسان لبه؛ (1) «اصل انسان خرد او است.» و گاه از زبان رسول مکرم اسلام (صلی الله علیه و آله و سلم) می شنویم که سه صداست که حجاب ها را پاره می کند و به پیشگاه باعظمت خدا می رسد (2) و یکی از آنها صدای گردش قلم دانشمندان به هنگام نوشتن است.

در نخستین ارتباط و حیانی آخرین رسول خدا با مبدأ هستی در غار حرا، سخن از قلم است و نوشتن و تعلیم، خداوند خود را این گونه معرفی می کند: «الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ؛ (3) آن که با قلم آموخت.» خداوند به قلم سوگند می خورد، زیرا قلم نشانه آگاهی و تفکر می باشد، قرآن متفکرین را دوست داد، قلم وسیله انتقال علم است به همین خاطر قرآن برای قلم ارزش والایی قایل است.

آموزش و پژوهش بدون هم نیز مفهومی ندارد لذا باید این دو حوزه باهم دیده شوند. هیچ آموزشی نیست که به پژوهش مطلوب نینجامد و هیچ پژوهشی هم نیست که بستر آن را آموزش شکل نداده باشد.

با توجه به پنج کتاب منتشره از خود و خانواده و دیدن پژوهشنامه موسسه دارالثقلین امام عصر روحی فداه جرقه ذهنی برای جمع کردن این آثار به صورت مقاله و پژوهشنامه تداعی ذهن شد که هم اکنون پیش روی شماست.

از خداوند توفیق بیش از پیش در این راه خواهانم.

سیدمجتبی حسینی نژاد

دی ماه 1399

ص: 12

-
- 1- . الفتنال النیسابوری، روضة الواعظین، ص 8؛ شیخ صدوق، الامالی، ص 312؛ علامه مجلسی، بحار الانوار، ج 1، ص 82 .
 - 2- . تفسیر نمونه، ج 24، ص 377، الشهاب فی الحکم والاداب، صفحه 22.
 - 3- . سوره علق، آیه 4

چکیده

انسان قبل از تعلیم و تعلم و آموختن علم و حکمت باید به تزکیه و تربیت بپردازد زیرا بدون تزکیه، تعلم علم و حکمت ممکن است حجاب اکبری شود به جای نور چراکه گفته اند: العلم نور

علاوه بر اینکه بدون تزکیه، تعلیم هم سودی ندارد. تا نفس آدمی تربیت نشود و پاک نگردد، تعلیم هر چقدر دقیق و مفید باشد در تعلّم کارساز نخواهد بود.

لذا این بحث نیز تربیتی است اما با موضوع و بعد خاص یعنی عفت، آنهم در جنس خاص یعنی دختر؛ زیرا بر اثر تجاری که از گذشته تا به حال به دست آمده، میتوان به این نتیجه رسید که عفت دختر اهمیت بیشتری دارد زیرا وقتی وی عفت خویش را حفظ کند، در حقیقت اول از همه خود و در درجه ی بعد جامعه را مصون نگهداشته و هم الگوی مناسبی برای فرزندان خود است و آنها را همانند خود عقیف بار می آورد.

در این میان کسی که بیشترین نقش را در عفت فرزند دختر میتواند داشته باشد، مادر است. زیرا او این دختر را در رحم خود حمل میکند، دختر از خون و شیر مادر تغذیه میکند، از دست مادر غذا میخورد، او را در بسیاری از موارد الگوی خود میداند و با مادر راحت تر مسائل خود را مطرح میکند.

واژگان کلیدی نقش، مادر، دختر، عفت.

ص: 13

«مادر» شکل دهنده‌ی شخصیت کودک و حتی سازنده‌ی آن است. کار او ظریف و حساس است و با یک نوازش مادرانه دل پررنج کودک را تسکین می‌دهد و با یک زمزمه و رفتار کوچک خود، انسان می‌پرورد.

طفل و علی‌الخصوص دختر خود را از عالم ناپاکیها، دورویی‌ها و حسدها دور میدارد، در او خیرخواهی و خیراندیشی نسبت به دیگران و شاکله‌ی وجودی او «حجاب و عفاف» را به وجود می‌آورد.

حجاب و عفاف همواره به عنوان دو ارزش در جامعه بشری و به ویژه جوامع اسلامی مطرح است. این دو واژه در کنار هم به کار برده میشوند و در نگاه اول به نظر می‌آید هر دو به یک معنا باشد. اما با جستجو در متون دینی به تفاوت آنها پی می‌بریم. در قرآن کریم خداوند متعال عفت را از صفات مؤمنین شمرده و چهار بار از ریشه‌ی عفاف استفاده شده است.

لکن یکی از دغدغه‌های اصلی والدین تربیت فرزندان به خصوص فرزند دختر است.

و در تربیت آنچه بیش از همه نمود دارد، عفت میباشد که خود مفهوم گسترده‌ای دارد و همه‌ی ابعاد تربیت را تحت تأثیر خود قرار میدهد. عفت یعنی: «خودنگهداری در قلمرو شهوات و خواسته‌های نفسانی»⁽¹⁾ در اینجا مادر که از جنس دختر است نقش تربیتی اش موثرتر می‌باشد.

ص: 14

1- نقش

جمع این کلمه «نقوش» (1) است و این واژه در مواقع مختلفی مثل شکل و «صورت کسی یا چیزی را کشیدن» (2) استفاده میشود.

معنی لغوی: واژه ی «نقش» در معنی متعدد و زیادی به کار رفته است از جمله «تصویر، نگاش، خلقت، لیاقت» (3) رنگ آمیزی کردن (4) و...»

معنی اصطلاحی: در توضیح و تفسیر این کلمه باید گفت که این واژه مهمترین و اصلیتین زمانی به کار میرود که اثر و نشانی روی زمین یا چیزی گذاشته شده و باقی مانده باشد. (5)

2- مادر

کسی است که امر پرورش فرزندان را در دوران حمل و بعد از آن بر عهده دارد.

معنی لغوی: واژه ی «مادر» در واقع ترجمه ی «ام» است که «والده» باشد. (6)

البته «مام و ماما و مار» هم گفته شده است. (7)

معنی اصطلاحی: کلمه ی «مادر» مفهوم گسترده ای دارد و وصف ناشدنی

ص: 15

1- فرهنگ عمید، ص 1066.

2- همان.

3- لغت نامه دهخدا، ش مسلسل 134 حرف ن ج 46 صص 696 الی 698.

4- فرهنگ عمید (شماره 1).

5- فرهنگ عمید، ص 698.

6- لغت نامه دهخدا، شماره مسلسل 195، شماره حرفم (بخش ن) ج 40 ص 20.

7- فرهنگ عمید، ص 914.

است ولی آنچه در کتب لغت به صورت معنای قالبی آمده این است که «مادر یعنی زنی که فرزند دارد(1)»، زنی که یک یا چند بچه به دنیا آورده باشد». (2)

اما مراد ما در این پژوهش از واژه «مادر» یعنی؛ کسی که پرورش فرزند را به عهده دارد چه در دوران حمل یا بعد حمل تا شامل زنی که فرزند را به دنیا نیاورده و تنها در تربیت او نقش دارد بشود.

3- دختر

معنی لغوی: واژه دختر در مقابل مفاهیم بسیاری قرار دارد مثل: «ابنه، بنت، ولیده، شعرة، نافجة(3)، دوشیزه، دخت و دخ هم گویند». (4)

معنی اصطلاحی: دختر در مقابل پسر است که فرزند نرینه ی آدمی است(5) به تعبیر دیگر دختر فرزند مادینه انسان است و زنی است که مرد ندیده و باکره است. (6)

4- عفت

جمع آن «اعفّه و اعفّا» میباشد. (7) و به شخصی که این صفت را دارد عفیف میگویند. (8)

ص: 16

- 1- . عمید، حسن: همان.
- 2- . دهخدا، علی اکبر: همان.
- 3- . لغت نامه دهخدا. ش مسلسل 68، حرف د، ج 22، ص 282
- 4- . فرهنگ عمید، ص 466.
- 5- . همان.
- 6- . فرهنگ فارسی معین، ج 2، ص 1498.
- 7- . المعجم الوسیط، ج 2، ص 611
- 8- . فرهنگ لغات قران، ص 362

معنی لغوی: واژه عفت، مفهوم وسیعی دارد؛ هیچ واژه‌ی دیگر نمیتواند در مقابل آن قرار گیرد که هم سنگ آن باشد ولی از باب نمونه، چند واژه که در راستای معنای کلمه‌ی «عفت» هستند آورده میشود از جمله:

(پرهیزکاری (1)، پارسایی و پاکدامنی) (2)

این واژه هنگامی به کار میرود که انسان از محرّمات مخصوصاً شهوات حرام احتراز کند (3)

و از آنچه جایز و نیکو نباشد خواه، در گفتار و خواه در کردار، امتناع ورزد. (4)

معنی اصطلاحی؛ بهترین توضیح و تفسیری که درباره‌ی این واژه میتوان گفت: این است که:

«حاصل شدن حالتی برای نفس و جان آدمی است که به وسیله‌ی آن از غلبه و تسلط شهوت جلوگیری میشود (5) به خصوص شهوت جنسی و امور مالی»

چنانکه در اخبار هم بیشتر به خودداری از شهوات مربوط به فرج و شکم اطلاق میشود. (6)

امام باقر علیه السلام فرمود:

ص: 17

1- . فرهنگ فارسی معین، ج 2، ص 1498

2- . همان.

3- . همان ص 2319

4- . همان، ج 32، ص 331

5- . ترجمه و تحقیق مفردات الفاظ قران کریم مترجم: سید غلامرضا خسروی حسینی، ج 2، ص 618.

6- . معارف و معاریف، ج 4، ص 1568

«ما عبدالله بشیء افضل من عفه بطن و فرج»(1)

یعنی: عفت بطن و فرج نزد خداوند از هر عبادتی بالاتر است.

در آیات قرآن کلمه «عفت» به کار برده نشده ولی مشتقات آن یعنی؛ «تعفف و يستعفف» آمده که در جای خودش - فصول بعدی - به آن پرداخته می شود.

نقش مادران در عفاف دختران

گفتار اول: زمینه سازی مادر در ایجاد و حفظ عفت دختر

الف - نقش مادر در عفت دختر قبل از تولد

بعد از آن که مادر، چارچوب عفت و عوامل مؤثر بر آن را شناخت نوبت به آن می رسد که آن ها را عملی سازد. نحوه عملی سازی نیز نیاز به آگاهی های لازم و صحیح دارد و گرنه بدون آن یا راه برایش مشکل می شود یا حتی به بیراهه می رود. آن چه که یک مادر در ایفاء نقش خود در این مسیر باید بداند این است که شکل گیری عفت یک دختر نیازمند مراحل است که در نگاه اول به خود او برمی گردد و همواره باید در این راه مراقب او بود و عوامل مثبت و منفی عفت را تقویت کرد و عوامل منفی را از او دور سازد چه در محیط داخل خانواده و چه محیط بیرون؛ به این ترتیب نقش مادری خود را در زمینه عفت دخترش انجام داده است. لذا در این فصل به هر سه مرحله ی ایجاد، تقویت، زائل کردن عوامل منفی عفت پرداخته می شود.

ص: 18

آن چه که قبل از هر موردی لازم است یک مادر بدانند، این است که از نحوه زمینه سازی عفت در دخترش آگاهی یابد. بعد از آن کار راحت تر می شود چون وقتی این آگاهی را پیدا کرد و عفت را به خوبی در فرزندش ایجاد کرد، تقویت عوامل مثبت و زائل کردن عوامل منفی در عفت آسان تر می شود. حال یک مادر اگر بخواهد این زمینه سازی به نحو احسن انجام گیرد باید هم قبل از تولد و هم بعد از آن، بدان اهمیت دهد.

قبل از تولد

یکی از مراحل بسیار مهم تربیت، دوران زندگی پدر و مادر قبل از ازدواج است؛ گر چه هنوز ازدواج نکرده اند اما در آینده نزدیک مسئولیت پدری و مادری را می پذیرند. حال باید به مسائلی توجه کرد که نقش سرنوشت سازی در آینده کودکان دارند از قبیل:

1 - سیستم فکری زن و مرد (ایمان و عقیده)

2 - شخصیت فردی و اجتماعی

3 - باورهای دینی و سیاسی

4 - سمبل ها و الگوهای اجتماعی

5 - علم و آگاهی و شناخت لازم در امور تربیتی

6 - حالات روانی و اخلاقی و میزان تعهد و مسئولیت پذیرایی تحقق معیارهای صحیح تربیت و ازدواج، از پدر و مادر باید شروع کرد و لیاقت ها و شایستگی های آن ها را باید در نظر گرفت.

ایمان و عقیده و ارزش های اخلاقی پدر و مادر در رأس همه مسائل قرار

یکی دیگر از مراحل مقدماتی تربیت توجه و دقت مادران در هنگام بارداری است. در دوره حساس بارداری، 9 ماه رابطه مخصوص بین مادر و فرزند برقرار است. همان گونه که کودک از تنفس مادر، غذای مادر استفاده می کند، حالات روانی و اخلاقی مادر نیز در کودک اثر می گذارد. تأثیر خوبی و بدی، زشتی و زیبایی مادر از نظر جسم و روح قابل ملاحظه است. رسول اکرم (صلی الله علیه و آله و سلم) می فرمایند:

«سعادت و شقاوت هر کس از زمانی شروع می شود که در رحم مادر زندگی می کند.» (2)

امام صادق (علیه السلام) نیز فرمود:

«غذای کودک از آن چه می خورد و می آشامد تأمین می گردد.» (3)

از این رو درباره غذای روحی و جسمی مادر سفارشات زیادی شده است که زن باردار هر غذائی نخورد و از غذای حرام یا شبهه ناک پرهیز نماید. (4)

طفل در رحم مادر تحت تأثیر دو دسته عوامل است: عوامل مادی و معنوی

عوامل مادی: منظور از آن تغذیه مادر، داروها، امراض میکروبی یا ویروسی، فشار خون مادر، سن مادر، فشار رحم، حجم رحم، نوع خون و از

ص: 20

1- . مسئولیت تربیت، صص 34 - 35.

2- . بحار الانوار، مترجم، جمعی از محققان، ج 5، ص 157.

3- . بحار الانوار، ج 10، ص 150.

4- . مسئولیت تربیت، صص 39 - 40.

این قبیل است. بررسی ها نشان داده است نوع غذایی که زن در دوران حمل مصرف می کند در جنین اثر می گذارد. و بدین نظر حتی در روایات اسلامی از نوع غذای حامله نام برده اند.

سوء تغذیه مادر در دوران حمل ممکن است زخم های دیر پا در کودک ایجاد کند و حتی افراط در مصرف ادویه تند ممکن است موجب آگزا در طفل شود. الکل و مرفین و سایر مواد مخدر در خون و در نتیجه در جنین مؤثر است.

عوامل معنوی: منظور از آن اضطراب ها، اندیشه های صواب و ناصواب، غم ها و شادی ها، هیجانات شدید، خشم ها، بدبینی ها، فریب ها و... است که در جنین مؤثر می باشد. (1)

این چنین است که دین اسلام با برنامه ریزی های دقیق و صحیحی برای عقیف شدن یک انسان دارد حتی قبل از این که اصلاً پدر و مادری داشته باشد و هم چنین قبل از انعقاد نطفه، این باریک بینی دین ماست.

وقتی چنین دستورها بی داده شده، مسئولیت زن به عنوان یک مادر سنگین تر می شود. بنابراین عرایض فهمیده می شود دوره ی قبل از تولد، از حساسیت بسیار زیادی برخوردار است و هم چون خشت اول ساختمان خواهد بود که اگر کج نهاده شود، ساختمان را دچار آسیب جدی می کند و اصلاح چنین ساختمانی، بسیار طاقت فرسا و مشقت بار است، اگر نگوئیم ناشدنی و چه بسا غیرقابل تحمل خواهد بود؛ مثل این که فرزند کور یا لال یا... به دنیا بیاید.

ص: 21

مناسب تر آن است برای نتیجه گیری بهتر، این بحث در 3 قسمت مجزا یعنی دوران کودکی، نوجوانی و جوانی مورد بررسی قرار گیرد:

کودکی

یکی از عوامل مؤثر در زمینه سازی عفت در کودکان هنگام تولد و بعد از آن، تغذیه حلال است چه در مراحل شیر دهی و چه بعد از آن. (1)

یکی دیگر از نکاتی که باید در این زمینه سازی مورد توجه قرار بگیرد، اهمیت به آموزش اخلاق در فرزندان است. از لحاظ روان شناسی ثابت شده است که رشد اخلاقی از کودکی آغاز می شود، پس باید آموزش اخلاقی از این دوران آغاز گردد. (2) شاید دلیلش این باشد که شاکله ی وجودی انسان و اساس خصوصیات اخلاقی وی از ابتدای کودکی به خصوص در سال های اولیه عمر پایه ریزی می شود و ویژگی های اخلاقی که در این دوران تحصیل می گردد، به طور ریشه دار و مستحکم و عمیق در روح کودک باقی مانده و بنای اصلی شخصیت و شاکله ی وجود او را تشکیل می دهد. (3) رشد شخصیت نیز از دو سالگی به بعد ملاحظه می شود. (4)

یکی از مسائل مهم در زمینه رشد شخصیت، توجه به عزت نفس کودک است. اولیاء موظفند سبب عزت نفس را که از تمایلات فطری بشر است، در

ص: 22

1- . سیری در مسائل خانواده، ص 79.

2- . بزرگسالان و جوان از نظر افکار و تمایلات، ج 1، ص 120.

3- . راهنمای والدین و معلمان در تربیت و آموزش کودکان، ص 33.

4- . روان شناسی کودک، ص 105.

نهاد فرزندان شان پرورش دهند؛ باید با آنان طوری رفتار کنند که عزیز النفس بار بیایند و از تن دادن به ذلت و خواری منزجر باشند. (1)

علاوه بر آن، خود نیز دارای شرافت اخلاقی باشند، از کارهای پست و سخنان موهوم بپرهیزد و عملاً شخصیت یک دیگر را محترم شمارند تا کودکان نیز این شرافت اخلاقی را یاد بگیرند که اگر این گونه نباشند، فرزندان نیز به فرومایگی عادت کرده و از ارتکاب کارهای پست ایا ندارند. (2)

این مسئله برای دختران به دلیل عواطف سرشار آنان اهمیت بیش تری دارد.

در تربیت دختران، به خاطر نقش حساس آن ها در مسئولیت های خانوادگی و تأثیر آن ها در اجتماع باید مراقبت بیشتری نمود.

از موارد مهم تربیتی دیگر در پرورش شخصیت کودکان، تکریم آن هاست. مقصود از تکریم کودک این است که والدین، فرزند خود را یک انسان واقعی به حساب بیاورند و او را مانند سایر انسان ها محترم بشمارند و او را با دید محبت بنگرند. (3) ناگفته نماند افراط و تفریط در تکریم کودک نیز مانند بی احترامی به کودک باعث سوء تربیت و فساد اخلاق است و سبب می شود که از خود راضی و پر توقع بار بیاید. (4)

ص: 23

1- . جوان از نظر عقل و احساسات، ج 2، ص 283 و 284.

2- . همان، ج 1، ص 288.

3- . همان، ج 1، ص 120.

4- . روان شناس اجتماعی، ص 200.

همه صحبت هایی که تا الآن شد اعم از عزّت نفس دادن تکریم کودک، همگی به نوعی به جنبه روانی و شخصیت طفل بر می گردد که پشتوانه آن همان رشد اخلاقی است که در ابتداء بحث، صحبت شد. حال برای رشد اخلاقی بهتر آموزش هایی هم لازم است از جمله: آموزش های مذهبی، قبل از هر چیز باید در آن ها ایجاد علاقه و رغبت نسبت به مسائل دینی و مذهبی کرد و باید روش های متناسب با آن را به کار برد از قبیل:

1 - استفاده از عواطف کودکان برای ایجاد شور و شوق گرایش به مذهب

2 - استفاده از الگو

3 - قرار دادن کودکان در جوّ مذهبی و محیط معنوی

4 - پرسش و ایجاد سؤال در ذهن کودکان

5 - آموزش عملی دین و رفتارهای مذهبی کودکان

6 - افزایش تجارب موفقیت آمیز کودکان در رفتارهای دینی از طریق مثلاً تشویق های مناسب

7 - یادآوری نعمت های خداوند. (1)

بعد از آشنایی با روش های ایجاد علاقه و گرایش مذهب در کودکان، نوبت به انجام عملی آموزش های مذهبی و تربیت دینی می رسد. در این مرحله، عادت دادن کودکان نقش مهمی را ایفا می کند. این که گفته اند:

«أَلْعَلِمُ فِي الصَّغَرِ كَالنَّقْشِ فِي الْحَجَرِ»

اختصاص به علم ندارد بلکه باید گفته شود:

«التَّربِيَةُ فِي الصَّغَرِ كَالنَّقْشِ فِي الْحَجَرِ». (2)

ص: 24

1- . تقویت نظام خانواده و آسیب شناسی آن، ج 1، صص 40 الی 52.

2- . کودک و نوجوان و جوان در آثار شهید مطهری به انجمن اولیاء و مربیان، ج 3، ص 40.

عادت از مسائل مهمتی است که از دیدگاه علم اخلاق و آموزش و پرورش مورد توجه بسیار بوده است. آن چه در علم اخلاق در تعریف خلق و ملکه و تعیین فضائل و رذائل گفته اند، به ارزش عادات بستگی کامل دارد.(1)

یکی از نکاتی که باید در آموزش های مذهبی بیش تر رعایت شود این است که؛ باید همراه با صبر و حوصله اما جدیت و قاطعیت باشد.

مسائل دینی از آن جا که با قلب و روح انسان ارتباط دارند باید روش هایی در پیش گرفت که در دل کودکان و نوجوانان راه پیدا کند و مورد محبت و دل بستگی آنان واقع شود و به ایمان قلبی تبدیل گردند.

به موازات آموزش تعالیم دینی لازم است عواطف دینی نیز در آن ها رشد و گسترش یابد. شرکت در مراسم مذهبی در پرورش عواطف دینی بسیار موثر است. علاوه بر آن در تربیت دینی باید توجه کرد که دین منحصر به برخی واجبات عبادی نیست، فرزندان باید به راستگویی، امانتداری، وظیفه شناسی و... نیز بهاء دهند و آن ها را وظایف دینی خود بدانند.(2) یادگیری این آموزش ها در کودک هنگامی تسریع می شود که همه کسانی که با کودک سرو کار دارند، هماهنگ عمل کنند، این هماهنگی ابتدا، باید از درون خانواده و توسط پدر و مادر صورت گیرد.(3) زیرا در روان شناسی ثابت شده که در رشد اخلاقی که یکی از پایه های تقویت آن، همین آموزش ها و تربیت دینی است، معمولاً یک شیوه آموختن، تقلید و سرمشق گیری از بزرگ ترها، به ویژه والدین

ص: 25

1- . نقش آزادی در تربیت کودکان، ص 95.

2- . راهنمای پدران و مادران، ج 1، ص 128 الی 131.

3- . راهنمای والدین و معلمان در تربیت و آموزش کودکان، ص 35.

است. شیوه آموزش دیگر، آموزش های غیر مستقیم با تکیه بر داستان ها و مثل هاست. (1)

هنگام آموزش مذهبی کودک، گاهی اوقات از تشویق یا تنبیه نیز می توان استفاده کرد. تشویق یا تقویت در مواردی به کار می رود من جمله؛

1 - رفتارهای مطلوب موجود در کودک افزایش یابد.

2 - رفتارهای تازه و جدید را بیاموزد.

3 - رفتارهای نامطلوب را کاهش دهد.

تنبیه در مواردی به کار می رود که رفتاری ناپسند و بر خلاف مقررات است و مادر می خواهد آن را تضعیف و خاموش سازد این روش باید به طرز صحیح و بجا به کار رود تا موجب آرامش خاطر و تعادل کودک گردد. (2) تنبیه باعث نابودی رفتار تنبیه شده نمی شود بلکه تنها اثر آن این است که رفتار نامطلوب را موقتاً واپس می زند ولی رفتار تقویت شده را نیرومند می سازد و به ایجاد رفتار تازه کمک می کند و خزانه رفتار فرد را غنی می سازد. (3)

لذا باید به تقویت، اهمیت بیش تری نسبت به تنبیه داد. تردیدی نیست که سهم عمده در انجام این وظایف مهم از آن مادر است. وجود مادر پاک نهاد، مادری که سرشت پاک زنانه خود را حفظ کرده، محیط خانه را گرم و فرزندان را از لحظات آغازین زندگی، با ارزش های عاطفی و دینی آشنا می سازد. (4)

ص: 26

1- . روان شناسی اجتماعی، ص 200.

2- . روان شناسی اجتماعی، ص 50.

3- . همان، ص 61.

4- . راهنمای پدران و مادران و شیوههای برخورد با نوجوانان، ص 145.

این چنین مادری فرزند دختر خود را تغذیه حلال می کند. از همان دوران کودکی به فکر رشد اخلاقی او از طریق آموزش های لازم است. مخصوصاً آموزش از طریق عمل کرد مثبت اخلاقی خودش که الگویی مناسب تر است.

در این میان فرزند دخترش را از آموزش های مذهبی به نحو صحیح نیز بهره مند می سازد تا وی رشد اخلاقی بهتری داشته باشد که نتیجه آن شکل گیری شخصیت و شاکله وجودی فرزند دلبنده براساس اخلاق است. بعد هم برای رشد شخصیت بهتر او سعی می کند با تکریم و عزت نفس دادن، زمینه پرورش هر چه بیش تر آن را فراهم کند. مادر به این طریق دختری با شخصیت اخلاقی و به تعبیر دیگر با عفت تحویل جامعه می دهد که هرگز دست خوش فرومایگی و بی عفتی قرار نخواهد گرفت انشاء الله.

نوجوانی

نوجوانان دلی پاک و روحی پر شور دارند. آنان در حساس ترین و بحرانی ترین دوران زندگی خود به سر می برند و نیازمند هدایت، حمایت و همدلی اند. نوجوان نهال نورسیده ای است که برای رشد و بالندگی به باغبانی دل سوز و روشن بین نیاز دارد تا او را از آفت ها و حادثه ها در امان دارد. بها دادن به نوجوان و در تربیت و ارشاد آنان کوشیدن بی گمان یکی از نشانه های آشکار رشد فرهنگی یک جامعه است. (1)

ایام کودکی در دوازده سالگی پایان می پذیرد و دوران تحوّل و انقلاب بلوغ و نوجوانی که دوره طوفانی و پرتشنجی است آغاز می شود که چهار سال طول می کشد و بعضی دانش مندان آن را ولادت

ص: 27

این دوره مرحله انتقال از دوران کودکی به دوران بزرگ سالی است نوجوان از یک سو در حال هجرت از وابستگی های دوران کودکی است از سوی دیگر توانایی لازم را برای حل بسیاری از مسائل زندگی ندارد و همین نوسان فکری و روانی در او پریشانی و درماندگی ایجاد می کند و آرامش روحی او را می گیرد این دوره نه تنها انگیزه های غریزی و در رأس آن ها میل جنسی را در وجود نوجوان بیدار می کند بلکه گرایش های عاطفی و روانی او را نیز به ظهور می رساند. (2)

به طور کلی تحولات بلوغ دختران را می توان به دو دسته تقسیم کرد:

1 - تحولات جسمانی: دگرگونی های بدنی در دوره بلوغ دختران بسیار زیاد است. هورمون هایی ترشح می شوند که باعث این تغییرات می شوند و در پی آن قاعدگی می آید.

2 - تحولات روانی: با شروع دوره بلوغ ترشح غدد و هورمون ها افزون بر اثر ظاهری در بدن اثرهایی بر روی احساس و انگیزه نوجوان می گذارد که یکی از این اثرها آشفتگی است. (3)

بزرگ ترین حامی و پناهگاه نوجوانان در این دوران بحرانی خانواده است. اگر خانواده نتواند این وظیفه را به درستی انجام دهد فرزندان از حوزه جاذبه خانواده خارج می شوند و در معرض جذب عوامل محیطی قرار می گیرند و راه انحراف را در پیش می گیرند اما زمانی که فرزندان با پیوندهای محکم به کانون

ص: 28

1- . جوان از نظر عقل و احساسات، همان، ج 1، ص 9.

2- . راهنمای پدران و مادران، ص 18.

3- . سن ازدواج دختران، صص 149 - 153.

خانواده تعلق داشته باشند و جذب محیط گرم و روابط صمیمانه خانواده خویش باشند، از بسیاری آفت‌ها در امان هستند گفتگو کردن با آن‌ها در زمین‌های گوناگون بها دادن به نظر آن‌ها گذراندن اوقاتی به شوخی و تفریح با آن‌ها البته به نحو متعادل و مراعات اصول دیگر به برقراری روابط صمیمانه و بی‌تکلف به فرزندان کمک می‌کند. این روابط صمیمانه برای فرزند دختر از اهمیت بیش‌تری برخوردار است مخصوصاً وقتی از طرف مادر باشد، زمانی این روابط نتیجه بهتر می‌دهد که والدین با طرز فکر فرزندان خود که وابسته به فصل جدید بوده و یک نسل با آن‌ها فاصله دارند آشنا باشند و علاقه‌ها، حساسیت‌ها افکار و احساسات آن‌ها را بشناسند. (1)

قال علی (علیه السلام):

و اعرف النَّاسَ بِالزَّمانِ مَنْ لَمْ يَتَعَجَّبْ مِنْ أَحْدَائِهِ. (2)

یعنی داناترین مردم به مقتضیات زمان کسی است که از تحولات آن دچار آشفتگی نشود و خویشتن را نبازد.

لذا یک مادر خوب علاوه بر آگاهی به مقتضیات زمان باید ویژگی‌های دختر نوجوانش را نیز بشناسد که به طور خلاصه عبارتند از: 1 - به همراه رشد سریع بدن و بیداری فطرت و غریزه، عواطف و احساسات هم به وجهی دیگر بیدار می‌شوند و شدت و جهت دیگری پیدا می‌کند.

2 - دختران خیلی زود اهل محبت می‌شوند.

ص: 29

1- راهنمای پدران و مادران و شیوه‌های برخورد با نوجوانان، صص 25 - 29.

2- غررالحکم و درالکلم، همان، ص 209.

3- در این سنین علائق و رغبت ها نسبت به جنس مخالف بیدار می شود.

4- زیبایی در آن ها لذتی ایجاد می کند زیرا پسندی وی تنها در جنبه جسم نیست بلکه در جنبه کمالات هم مطرح است.

5- به همان گونه که احساس غرور و تکبر دارند، احساس شرم و حیا هم دارند و این نعمتی بزرگ برای آن ها و عامل امنیت است.

6- در دوستی ها چنان افراطی هستند که حتی سلیقه و عقیده و طرز لباس پوشیدن شان را با دوستان شان واحد می کنند و دوست دارند هویت شان را مشترک سازند. (1)

این ها گوشه ای از ویژگی های دختران نوجون بود، حال یکی از نکات بسیار مهم که در دوره نوجوانی وجود دارد و مادر در برخورد با دختر باید به آن توجه کند این است که محوری ترین انگیزش این دوره کوشش برای به دست آوردن استقلال است.

برای هدایت صحیح این حس باید مواردی را رعایت کرد از قبیل:

1- باید آزادی های مشروع و معقول آن ها را محترم شمرد و زمینه برای دستیابی آن ها به زندگی مستقل فراهم کرد.

2- در انتقاد نباید زیاده روی شود. 3- احساس شخصیت اخلاقی و عزت و کرامت نفس در او تقویت شود.

4- مشورت کردن با نوجوان که نتیجه دیگر آن یاد دادن تصمیم گیری به وی می باشد. (2)

ص: 30

1- . دنیای نوجوانی دختران، انتشارات امیری، صص 63 - 67 و 82..

2- . راهنمای پدران و مادران و شیوه های برخورد با نوجوانان، صص 30 الی 41.

خلاصه این که یک مادر با آگاهی از تحولات جسمی و روانی و ویژگی های دوران نوجوانی دخترش و مقتضیات زمان و هم چنین با روابط صمیمانه به راحتی می تواند با تکیه بر همان آموزش های مذهبی و رشد اخلاقی که در قسمت قبل توضیح داده شد. دختر نوجوانش را عقیف سازد و در این مسیر نگره دارد.

جوانی

ایام پرشور و طوفان جوانی که گاهی به «مستی شباب» تعبیر شده، خیلی کوتاه مدت است. بعضی آن را 5 سال می دانند و می گویند دوران جوانی از 16 سالگی شروع و در 20 سالگی تمام می شود، بعضی حداکثر 10 سال و پایان آن را 25 سالگی می دانند. (1)

در این دوره نیز مادر باید با ویژگی های دختر جوانش آشنا باشد. مهم ترین ویژگی های این دوره از نظر اسلام عبارتند از:

1 - ضمیر بسیار پذیرا و مستعد: امام علی (علیه السلام) فرمود:

«إِنَّمَا الْقَلْبُ الْحَدِيثُ كَالْأَرْضِ الْخَالِيَةِ مَا أَلْقَى فِيهَا مِنْ شَيْءٍ قَبِلَتْهُ» (2)

قلب نوجوان چونان زمین کاشته نشده، آماده پذیرش هر بذری است که در آن پاشیده شود.

2 - تنش های روانی شدید به دلیل فوران انگیزه های مختلف که باعث جذب سریع او حتی به عقاید باطل می گردد. (3)

ص: 31

1- راهنمای پدران و مادران و شیوه های برخورد با نوجوانان، ج 1، ص 14.

2- نهج البلاغه، (صبحی صالح) همان، ص 393.

3- روان شناسی رشد 2، ص 1185.

3- گرایش به دین و معنویت

4- سرشار از نیروی جسمی

5- برخورداری از استعدادها و توانایی های عقلی و ادراکی زیاد

6- علم و دانش اندک

7- حساسیت و زودرنجی

8- زیبا خواهی و زیبا جویی

9- استقلال خواهی و مشارکت جویی

10- نرم دلی و انعطاف پذیری

11- آرزومندی که نمونه بارز آن تقلید کورکورانه از فرهنگ بیگانگان است. (1)

یکی دیگر از چیزهای که مادر باید بداند این است که انقلاب صنعتی روی اخلاق و آداب مردم تأثیر عمیق گذارده و جوانان بیش تر از بزرگ سالان تحت تأثیر آن قرار گرفته اند قبح اعمال زشت از دست رفته بدبختانه دنیای امروز در اکثر موارد قبول ورد مردم را میزان شناخت خوب و بد های اخلاقی و اجتماعی می داند و این خود یکی از خطرناک ترین نقاط انحراف جهان کنونی است. این فکر نادرست بر اساس اخلاق نسبی پایه گذاری شده است مقصود از نسبییت اخلاق در غرب این است که خوبی و بدی در مورد اخلاق یک امر مطلق و ثابت نیست بلکه با اختلاف شرائط محیط و تفاوت زمان و مکان نیک و بدی های اخلاقی تغییر می کند. (2) نکته

قابل توجهی که اخلاق نسبی

ص: 32

1- . بررسی مسائل تربیتی جوانان در روایات، ص 27 الی 43.

2- . بزرگسالان و جوان از نظر افکار و تمایلات ، ص 323-327.

اسلام را از اخلاق نسبی دنیای امروز متمایز می سازد آن است که معیار خوب و بد اخلاق در اسلام، صلاح و فساد فردی و اجتماعی و تعالی و انحطاط بشر است و به مردم دستور داده شده در شرایط خاص، روش صحیح اخلاقی خود را به دلیل مصلحت فرد و اجتماع تغییر دهند ولی دنیای کنونی خوب و بد اخلاق را با قبول و ردّ مردم می سنجد و همین اختلاف بین نسبیّت اخلاق اسلام و دنیای حاضر، یکی از علل اختلاف در خانواده و اجتماع است. والدین اخلاق نیک و بد را با معیار صلاح و سعادت فرزندان می سنجد ولی فرزندان، اخلاق نیک و بد را با ردّ و قبول دنیای امروز اندازه گیری می کنند. (1)

راه حل این است که والدین در حفظ سنن و اصولی که به مصلحت قطعی جامعه و پایه ی اساس سعادت بشر است، با قاطعیت ایستادگی و پافشاری کنند ولی در اموری که سعادت اجتماع و فرد وابسته به آنها نیست، بی تفاوت باشد و برای نگهداری آنها تعصب از خود نشان ندهد. (2) یعنی

در آداب و رسوم اجتماعی طبق مقتضیات زمان با فرزند خود برخورد کنند و آسان بگیرند. اما نکته ای که به طور کلی یک مادر در هنگام بروز این اختلافات با دختر خود در هر مقطع سنی باید به آن توجه کند این است که اگر محتوای آموزه های تربیتی مجموعه ای از سلبها ممنوعیت ها بدون جایگزین مناسب باشد به تدریج مرتبی را از میدان به در می کند پس نباید از ارائه این جایگزین ها غافل بماند زیرا:

اولاً: ارائه جایگزین های دلنشین می تواند رغبت آفرین باشد.

ص: 33

-
- 1- . بزرگسالان و جوان از نظر افکار و تمایلات ، ج 1، صص 333 - 340.
 - 2- . دنیا گریزی چرا، دین گرایی چه سان، ص 267.

ثانیاً: بسیاری از ممنوعیت های دینی لذا اید مادی است که مثلاً جوان به طور غریزی در پی آنهاست هدایت جوان باید با رانه طریق مناسب و جایگزین برای ارضاء همراه شود.

ثالثاً: ترک عادات غلط تنش آفرین است در صورتی می توان از این تنش های طاقت فرسا جلوگیری کرد که عادات، جایگزین حاصل شود.

رابعاً: منع ها غالباً دقت آفرین است. اگر با ترک رفتارهای مضر اوقات فرد خالی شود لازم است به وجهی نیکو پر شود و گرنه فرصت اضافی ممکن است برای فرد مشکلات جدیدی بیافریند. (1)

علاوه بر جایگزین مناسب اصول دیگری نیز در اصلاح بینش ها و رفتارهای ناپسند دختر وجود دارد که به طور خلاصه عبارتند از:

1 - تأمین منطقی و شروع نیازهای وی.

2 - هدایت و کنترل با کم ترین محدودیت

3 - ترغیب بر خویشتن داری و نظارت درونی

4 - گسترش فرهنگ امر به معروف و نهی از منکر به ویژه درون خانواده

5 - آگاهی بخشی نسبت به رفتارهای ناصواب و پیامدهای سوء آن.

6 - هشدار دادن به فکر و حيله منحرفان 7 - مثبت درمانی و برجسته ساختن ویژگی ها و رفتارهای پسندیده و عزت نفس دادن به او.

8 - استفاده از اصل تعامل در خطاهای جزئی تا حدی که منجر به تکرار آن نشود.

ص: 34

1- . دنیا گریزی.

در مجموع دوران كودكي نوجواني و جواني مشخص شد كه آگاهي مادر از ويژگي هاي مختص هر دوره و هم چنين آگاهي از شيوه هاي صحيح تربيتي و آموزشي و اصلاح رفتارها همراه با روابط صميمانه و نيز با خبر بودن از مقتضيات زماني و اخلاق نسبي اسلامي باعث مي شود كه بتواند راحت تر و با مشكلات كمتر ريشه هاي عفت و اخلاق را در فرزند دخترش بارور سازد زيرا فطرت اوليه فرزند بر پايه طينتي پاك نهاده شده كه نبايد منحرف شود و بر عكس بايد هر چه بيش تر بارو شود و به فعليت برسد.

گفتار دوم: تقويت عوامل مثبت در عفت

اشاره

فرزندان و نونهالان امروز را بايد نيكو تربيت كرد، هم از آن بابت كه چنين تربيتي حق و حقوق آن هاست و هم از آن جهت كه اينان مردان يا زنان فرداي جامعه ما هستند، ضمن گرداندن چرخ هاي جامعه مي بايست به پرورش نسل هاي بعدي پردازند. والدين مي بايست فرزندانشان را مورد حمايت خود قرار داده و با بينش و دقت عوامل مثبت در عفت فرزندانشان را شناسايي كرد و موانعي كه در سر راه رشد اوست از ميان بردارد و عوامل پيش برنده و سازنده را در اختيارش قرار دهد.

تربيت صحيح را از همان دوران خردسالي بايد بر كودك اعمال كرد و اين خود مستلزم آگاهي از شيوه هاي درست آن است اين خطاست كه به گمان آگاهي از طي راه به دنبال كسب اطلاعات در اين زمينه نرويم، بلكه بايد در اين راه آگاهانه پيش رويم در گفتار قبل 3 دوره كودكي، نوجواني و جواني مورد

ص: 35

بحث و بررسی قرار داده شد. در این گفتار نیز بناست ابتدا دوره تربیتی اسلام بیان شود که توجه به آن ها برای مادر حائز اهمیت است.

فرایند تربیت در روایات به 3 مرحله تقسیم شده است:

1- در هفت سال نخست زندگی به علت رشد عواطف کودک باید احساسات و نیازهای او را درک کرد و به او آزادی و اختیار کافی داد تا به مراحل بالاتر رشد و شناخت عقلانی برسد. بازی های کودکانه او از بهترین اسباب آموزش می باشد. پیامبر فرمود:

«مَنْ كَانَ عِنْدَهُ صَبِيٌّ فَلْيَتَصَابَّ لَهُ»⁽¹⁾

هر کس کودکي دارد باید با او کودکانه رفتار کند.

تعبیر پیامبر از این دوران چنین است طفل در هفت سال اول آقائی و سیادت دارد.⁽²⁾

هفت سال اول زندگی دوره ای است که در آن کودک از آموزش جدی و رسمی معاف است. در این دوره وی از آزادی عمل بیش تری برخوردار است و نباید تکلیف منظم و شاقی بر او تحمیل کرد؛ از این رو گفته می شود در این دوره تکلیف پذیر نیست.⁽³⁾

2 - در هفت سال دوم با در نظر گرفتن پیشرفت هایی که کودک از نظر شناختی عقلانی و جسمانی به دست آورده است آمادگی درک خوب و بد در او ایجاد شده است ولی هنوز صلاح و فساد را به درستی تشخیص نمی دهد؛ باید وظایفی را به او محول کرد تا با موضوعات و واقعیات زندگی در حد

ص: 36

1- . وسائل الشیعه، همان، ص 486.

2- . هدایه المله الی الاحکام الائمه، ص 195.

3- . راهنمای پدران و مادران، همان، ج دوم، ص 55.

به تعبیر پیامبر:

کودک در هفت سال دوم بنده و فرمانبردار پدر و مادر است. (2)

3 - هفت سال سوم که از 15 سالگی آغاز می شود، دوران بلوغ و جوانی است که اندام و افکار فرزند به کلی دگرگون می شود و تحولات چشم گیری در جسم و جانش پدید می آید. رسول اکرم (صلی الله علیه و آله و سلم) این دروه را با کلمه وزیر تعبیر نموده است. (3) و با این تعبیر تشخص طلبی و استقلال جویی جوان را مورد توجه قرار داده و از طرف دیگر به پدر و مادر فهمانده که با جوان امروز همانند بچه ی دیروز رفتار نکنید او وزیر و مشاور شماست. (4) از کلمه ی وزیر در حدیث پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) محدودیت آزادی جوانان به خوبی استفاده می شود، زیرا وزارت به معنای یاری و معاونت است.

فرزند جوان گرچه با وزارت، شخصیتش مورد تکریم و احترام قرار می گیرد ولی نباید فراموش کند او وزیر پدر و مادر است و خود آزادی و استقلال کامل ندارد و تصمیم نهایی در انجام امور خانواده مربوط به والدین است.

بر خلاف دنیای غرب که جوان را کاملاً آزادی می دادند. (5)

حال که سه مرحله تربیتی از نظر اسلام با ویژگی های آن تبیین شد، بهتر می توان فهمید که در هر مقطع سنی چگونه و چه کارهایی را برای تقویت و یا

ص: 37

- 1- . تقویت نظام خانواده و آسیبشناسی آن، صص 38 - 37.
- 2- . هدایه المله الی الاحکام الاثمه، ص 195.
- 3- . هدایه المله الی الاحکام الاثمه، ج 15، ص 203.
- 4- . بزرگسالان و جوان از نظر افکار و تمایلات، ج 1، ص 41.
- 5- . همان، ص 44.

زائل کردن در زمینه عفت دختران باید انجام داد.

الف) محیط داخل خانواده

محیط، تمام عوامل خارجی است که از آغاز رشد، یعنی از آن لحظه ای که انسان به صورت نطفه ای در رحم قرار می گیرد و منعقد می شود، بر او اثر می گذارند. پس برای جنین نیز محیطی است و آن عبارت از حالات داخلی رحم از نظر حرارت و برودت و غیره است و نمو جنین تحت تأثیر این عوامل از خارج و عامل وراثت از داخل قرار دارد. به عبارت دیگر محیط عبارت از هر امری است که انسان را احاطه کرده است. بنابراین هر چه که انسان رشد می کند دایره محیط او وسعت می یابد. عوامل محیطی بسیار است و در تقسیم اولیه می توان به دو قسم عوامل انسانی و غیرانسانی تقسیم نمود:

محیط انسانی

منظور از محیط انسانی، کلیه افرادی هستند که فرد را مورد تربیت و احاطه قرار می دهند. از قبیل پدر، مادر، برادر و خواهر تا معلم و مدیر و رهبر و غیره... که این مبحث را تحت عنوان محیط داخل خانواده مورد بررسی قرار می دهیم. (1) خانواده اولین نهادی است که کودک با قدم گذاشتن در آن به اولین مدرسه و مهد اصلی تربیت خویش گام می نهد. (2)

مرحله کودکی که دوران نوزادی تا دوازده، سیزده سالگی را در بر می

ص: 38

1- . تعلیم و تربیت اسلامی، ص 56-58.

2- . تقویت نظام خانواده و آسیبشناسی آن، ص 31.

گیرد، دوران وابستگی به خانواده مخصوصاً مادر است. (1) امروزه ما در خیابان و کوچه و بازار و گاهی در کنار یک مادر با حجاب، یک دختر بد حجاب را می بینیم، این پدیده به معنای این است که خانواده این دختر در انتقال فرهنگ حجاب به فرزندشان موفق نبوده اند.

و حال آن که خانواده به عنوان اولین محیط رشد و نمو فرزند در شکل گیری و تکوین عادات او تأثیر بسیار عمیقی دارد فرزندان نه تنها از طریق تشویق های کلامی و غیرکلامی بلکه از طریق الگوسازی نیز خود را با نقش های ایده آل خانواده هماهنگ می کنند. اگر در خانواده ای والدین، مخصوصاً مادر مقید به ارزش های اسلامی باشند و فرزندان خویش را تربیت و تشویق کنند پایه های مستحکمی برای تربیت دختران پی ریزی می کنند. (2)

محیط خانه شامل برادران و خواهران و احیاناً دیگران نیز می شود. (3)

پایه های اخلاق و سازندگی در زمینه شخصیت کودک در خانه گذارده و آغاز می گردد و در این زمینه مادر نقش اول را داراست زیرا با کودک، روابط متعددی از قبیل خشم و مهر، تنبیه و تشویق و... را دارد. کار مادر تنها ساختن شخصیت نیست بلکه ترمیم آن هم مد نظر است. برای ساختن شخصیت کودک باید او را شناخت که آن هم تعمق و دقت نیاز دارد. شناخت او از راه افعال، رفتار، بازی ها، گفتارها و روش های وی امکان پذیر است. نکته قابل توجه این است که تمام ابعاد شخصیت طفل متعادل و متوازن باید پرورش یابد جنبه های

ص: 39

1- . سیمای کودک و نوجوان و جوان در آثار استاد مطهری، ص 21.

2- . پرسمان حجاب، ص 129.

3- . تعلیم و تربیت اسلامی، ص 59.

شخصیتی شامل شخصیت؛ فردی، اجتماعی، عاطفی، فرهنگی، علمی، معاشرتی، دینی، مذهبی، سیاسی و... است. (1)

بعد از ایجاد شخصیت کودک نیز نکاتی در تثبیت آن باید مورد توجه قرار گیرد که به طور مجمل عبارتند از:

1 - کنترل درونی و معنوی از طریق محافظ قرار دادن هاله های دینی و اخلاقی که یکی از راه های تثبیت شخصیت است.

2 - ایجاد عادات خوب از راه تکرار هوشیارانه عمل، نه این که قالبی و بدون اندیشه باشد. (2)

یکی از مصداق های عادات خوب، عادت کردن کودک به انجام عبادات است که دانش مندان اسلامی با به کار بردن (عبادات تمرینی) اهمیت تمرین را در انجام دادن تکالیف دینی در خصوص اطفال خاطر نشان ساخته اند.

اگر تمرین دینی کودکان از همان دوران کودکی که بیش تر در اختیار والدین و مربیان هستند آغاز شود. نتایج بسیار درخشانی به بار می آید. (3) که من جمله با عفت شدن فرزند دختر است. در همه مسیر ایجاد عادت ها و صفات حسنه و تربیت صحیح دختر برای این که فردی عقیف باشد، باید با تشویق مورد توجه قرار گیرد تا این حالت عفت تقویت شود، اما نکاتی هم باید در آن رعایت شود از قبیل:

1 - باید اخلاق و رفتار نیک وی مورد ستایش قرار گیرد نه خود او.

ص: 40

1- . نقش مادر در تربیت، همان، صص 119-121.

2- . همان، ص 123.

3- . نسل نوحواسته، ص 167.

2- تعریف و تمجید باید به صورت جزئی و به مقدار واقع و گاه گاه باشد نه به صورت کلی و بیش از مقدار واقعی و دائمی؛(1)

3- از تشویق باید به عنوان کمک انگیزه در انجام کارهای شایسته استفاده کرد نه اصل انگیزه.

4- رضایت و تشویق و پاداش خداوند باید به تدریج جایگزین رضایت و تشویق والدین شود، این معنای اخلاص است.(2)

5- باید توجه داشت که طبق مقدار سن و درک فرد مورد تربیت و اوضاع و شرایط خاص زندگی ارزش و اهمیت کار او نوع تشویق و مقدار آن را باید انتخاب کرد.(3)

که گاهی هم از نصیحت باید استفاده کرد ولی باید دانست که:

1- لزوم آمادگی پند گیرنده و پند دهنده از مهم ترین ارکان پند است مثلاً نباید هیچ کدام خشم گین باشد.

2- پند عملی: کودک و نوجوان بیش از آن که با گوش خود مطالب رافراگیرد با چشم و فهم خود آن ها را درک می کند و می آموزد.(4)

اما برای تقویت بهتر عادت های نیکو که منتهی به شخصیت عفیف کودک دختر می شود آموزش های مذهبی لازم است که در گفتار قبل نیز به عنوان عاملی برای رشد اخلاقی بهتر درباره ی آن بحث شد. این آموزش ها هم در

ص: 41

1- . اسلام تعلیم و تربیت، ج 2، صص 38-40.

2- . عوامل انحراف انگیز در کودکان و نوجوانان، صص 23-24.

3- . اسلام و تعلیم و تربیت، ج 2، ص 137.

4- . عوامل انحراف انگیز در کودکان و نوجوانان، صص 25-26.

ایجاد و هم در تقویت عفت مؤثرند پس باید مداومت بر آن‌ها شود. در این زمینه نیز مادر باید مواردی را رعایت کند مثلاً این که کودک از راه لمس و حواس ظاهری با جهان خارج ارتباط برقرار می‌کند. ایجاد ایمان در کودک نیز بر این اساس باید استوار باشد. مادر با زبان ساده می‌تواند به کودک تفهیم کند که خدا او را می‌بیند و هیچ‌چیز از نظرش پنهان نیست تا نتیجه‌اش این شود که او آن‌چه که عنوان حلال دارد در زندگی خود مورد پذیرش قرار دهد و آن‌چه حرام و ممنوع است از زندگی طرد کند.

این آموزش‌ها باید از سنّی آغاز شود که هنوز ذهن او به عوامل آلوده محیط، انس نگرفته و برای درک حقایق، راستی و درستی آمادگی دارد.

این آموزش‌ها عملاً از طریق رفتار مادر و انجام برنامه‌های عبادتی او و نیز از راه ذکر داستان‌ها و بیان کیفیت آفرینش امکان‌پذیر است. یکی از نکات مهم در این آموزش‌ها، این است که تا قبل از حدود 7 سالگی دائماً از مهر و لطف و محبت خداوند و جنبه‌هایی که زائیده این احساس است بحث می‌شود. از حدود 7 سالگی کوشش بر این است که خوف خداوند در دل او انداخته شود و ضرورت مجازات برای گناه گوشزد شود و به او گفته شود که خداوند همان‌گونه که برای خوبان، مهر و عطاء دارد برای بدان، کیفر و عقوبت دارد. (1)

و اما مهم‌ترین آموزش‌های دینی و مذهبی دوران نوجوانی و جوانی که در قرآن و روایات به آن اشاره شده عبارتند از:

1 - باید و نبایدهای فقهی، حقوقی، واجبات و محرمات.

2 - آموزش مستحبات و مکروهات همراه با رعایت اولیّت‌ها.

ص: 42

3- آموزش اصول تربیت دینی و دین‌مداری و پرهیز از افراط و تفریط.

4- آموزش قرآن...

5- آموزش معارف دینی که نتیجه اش خارج شدن تربیت دینی از حالت عادت انفعالی به عادت فعال و همراه با منطق و استدلال است.

6- آموزش مفاهیم اخلاقی. (1)

مسئله مهمی که در همه این موارد و آموزش‌ها باید مد نظر قرار گیرد، نوع برخورد با دختران است که باید بر پایه مهر و محبت و صمیمیت باشد. (2)

علاوه بر این حتماً در دوران جوانی و نوجوانی توجه داشته باشد که فرزندش دوران کودکی را طی کرده و عاشق استقلال و تشخیص است و اساس روابط در این سنین مخصوصاً از 7 سال سوم از روی تکریم و احترام به شخصیت اوست. خلاصه باید با نرمی و انس موجباتی را فراهم آورد که دختر هویت شخصیتی خود را دریابد و حیات خود را به صورت انسانی سالم در آورد. به دختران باید شرایط و موقعیت شان و ارزش عفت را تفهیم کرد. (3)

یکی از مواردی که به حفظ عفت دختران کمک می‌کند، تربیت مسائل زنانه است که تعبیر به تربیت جنسی می‌شود.

تربیت جنسی عبارت از دادن آگاهی درباره‌ی مسائل زناشویی و عشق و روابط با جنس مخالف و موافق نیست، بلکه غرض دادن اطلاعات و آگاهی‌هایی به آنان در رابطه با مسائل زنانه است مثل قاعدگی چرا که اصل بر کنترل

ص: 43

1- . بررسی مسائل تربیتی جوانان در روایات، صص 99 الی 104.

2- . دنیای نوجوانی دختران، ص 389.

3- . همان، ص 391-404.

احساس و عواطف برای دچار شدن به بلوغ زودرس و دادن آگاهی هائی در زمینه رشد و شرایط آن هاست. (1)

این میل را می توان به آتشفشانی تشبیه کرد که از اعماق وجود انسان بر می خیزد و اگر به روشی صحیح کنترل و مهار نشود هر آن چه که بر سر راهش باشد از بین می برد. (2)

با توجه به آن چه گفته شد مادر باید در محیط درون خانواده به نقش الگویی خود و رشد همه ابعاد شخصیت کودک و اعمال روش های صحیح تربیتی و آموزش های مذهبی و اخلاقی او اهمیت دهد و محیط درون خانواده را هماهنگ سازد تا زمینه بهتر رشد اخلاقی دختر در محیط داخل فراهم شود.

ب) محیط بیرون خانواده

این محیط هم شامل محیط انسانی و هم غیر انسانی می باشد بر خلاف محیط خانواده که شامل افراد انسانی کردیم. محیط انسانی شامل رفاقت ها و دوستی هایی است که به صورت کلی در محیط بیرون خانواده، فرزندان و از جمله فرزند دختر با آن سر و کار دارد. محیط غیر انسانی کلیه عوامل غیر انسانی است که به گونه ای مستقیم یا غیر مستقیم در امر تربیت مؤثرند. در بین عواملی پدیده های غیر انسانی عوامل وجود دارد که نشأت یافته از انسانند مثل وسائل ارتباط جمعی و یا مجلات و روزنامه ها.

وسائل ارتباط جمعی: که به دو دسته جدید و قدیم قابل تقسیم اند. از وسائل جدید می توان رادیو، تلوزیون و فیلم و سینما را نام برد که نقشی

ص: 44

1- . اسلام و تعلیم و تربیت، ج2، صص 114-115.

2- . راهنمای پدران و مادران، همان، ص 87.

حیرت انگیز در ایجاد تحول و تغییر در فرد دارند. تلویزیون و سینما برای کودک دنیای دیگری را غیر از محیط خانواده مأنوس می کند و او را در زندگی جهت می دهند. تحقیقات نشان داده شده که بسیاری از جرائم و جنایات و صلاح و سداء کودکان مربوط به این دو وسیله است. از وسائل قدیم می توان کتاب، روزنامه، مجله و نوشته ها را نام برد که تأثیر آن ها در برخی موارد کمتر از تأثیر وسایل جدید نیستند. (1)

اینترنت و فضای آن اگر چه در دسته جدید می گنجد لکن جداگانه نام بردیم که کنکاش خانواده و والدین در این مهم طلب می کرد.

محیط رفاقت و معاشرت: فرزندان بشر در تمام ادوار زندگی از ایام کودکی و جوانی تا روزگار کهولت و پیری همواره نیازمند رفاقت و دوستی دیگران هستند. همان طور که آدمی از داشتن رفیق موافق و دوست یک دل احساس مسرت می کند از نداشتن هم صحبت شایسته و مناسب آزرده خاطر می شود. (2)

همسالان و دوستان از راه های خاصی در شکل گیری شخصیت، رفتار اجتماعی، ارزش ها و نگرش های یک دیگر دخالت دارند. هر چه مقدار دوستان بیش تر و روابط آن ها به فرزند نزدیک تر باشد تأثیر آن ها بیش تر می شود. بنابراین یک مادر باید در انتخاب دوستان مناسب به فرزند خود کمک کند تا علاوه بر تأمین نیاز او به دوستی به حفظ و تقویت عفت در بیرون از خانه، یاری رسانش باشد. در این بین باید نکاتی را هم مد نظر قرار دهد:

1 - نیاز دختر را به درستی درک و تأیید کند.

ص: 45

1- . تعلیم و تربیت اسلامی، ص 59.

2- . تعلیم و تربیت اسلامی، ص 63.

2 - راه هایی برای نزدیک شدن به دختر و دوستانش فراهم کند.

3 - وقتی دوستی او با دیگران مشکل و رنج آور می شود، از او حمایت کند.

4 - با دختر خود درباره ارزش دوستی با صراحت و صداقت گفتگو کند و از دوستی های سالم و تعهد او نسبت به دوستان قدیم و جدیدش حمایت کند. (1)

از موارد دیگری که به حفظ عفت دختر در بیرون کمک می کند، آگاهی دادن به اوست. دختر باید به ارزش وجودی خود آگاه شود. او باید بداند که از دیدگاه روان شناسی اجتماعی، کانون خانواده مهم ترین وسیله تحکیم توان و سلامت اخلاق و روان جامعه است و بیش ترین نقش در حفظ رابطه ای مقدس و صمیمی و وحدت میان اعضای خانواده نیز برعهده ی زن قرار داده شده چرا که وجود زن سرشار از عواطف انسانی است و تجلی گاه این احساس، نقشمادری است. (2) و این مسیر نیست مگر با حفظ عفت زن در مقابل هوس ها و گناهان از طرفی دیگر باید آگاهی های لازم درباره منحرفان و خطرات آن ها و چگونگی مقابله با آن ها و دوری جستن از عوامل و محیط های آلوده به گناه به وی داده شود.

لذا مادر باید نیاز به حمایت های اجتماعی و میل به دوستان و همسالان را که از نیازهای فطری فرزند دخترش است درک کند و آن ها را بر آورده سازد و تحت نظارت های مختلف خود قرار دهد. علاوه بر این که ارزش وجودی او و

ص: 46

1- . کلیدهای شناخت و رفتار با دخترها، مترجم: اکرم کرمی، صص 115-117.

2- . روانشناسی زن، ص 79.

عفتش را برایش روشن می سازد در عین حال آگاهی های لازم را به او می دهد. به این طریق عفت دختر را در محیط بیرون از خانواده هم حفظ و هم تقویت می کند.

ج) الگوسازی مناسب

تأثیر شخصیت الگو در شکل گیری رفتار و منش کودکان و نوجوانان و تشکیل یا تثبیت شخصیت اخلاقی و اجتماعی آنان فوق العاده چشم گیر است. امام علی (علیه السلام) در ضمن حدیثی اهمیت نقش الگو را این چنین بیان می فرماید:

پندی که هیچ گوشی آن را بیرون نمی افکند و هیچ نفعی با آن برابری نمی کند. (1)

روش یادگیری از الگو به طور غیر مستقیم و گاه از طریق مشاهده انجام می گیرد که از مؤثرترین و پایدارترین انواع یادگیری ها محسوب می شود و این یک امر طبیعی است که یکی از نیرومندترین غرایز بشری یعنی از غریزه تقلید سرچشمه می گیرد. (2)

توان تقلید یک ویژگی فطری است. برخی برای فرایند تقلید سه مرحله قائل شده اند:

1 - مرحله محاکات: فرایند تقلید در مراحل اولیه یعنی نوزادی، امری غریزی و بدون توجه و آگاهی تلقی می شود.

2 - مرحله ای که با اندکی توجه و آگاهی همراه است: همانند تقلیدهای کودکان در 2 یا 3 سالگی.

ص: 47

1- غرر الحکم و در الکلام، مترجم رجایی، سید مهدی، فصل نهم، شماره 162.

2- اسلام و تعلیم و تربیت، ج2، ص 98.

3- فرد به مرحله ای می رسد که الگوگیری های او آگاهانه و توأم با انتخاب و گزینش است، همانند آن چه در سنین نوجوانی و جوانی روی می دهد که اگرچه اساس توان تقلید در این مرحله ذاتی است، اما انگیزه مؤثر در رفتار تقلیدی او آموخته و آگاهانه است و به دنبال تجزیه و تحلیل های ذهنی می رود. در واقع تقلید نوعی تطابق با محیط است نه رفتاری غریزی و نا آگاهانه و بی هدف بلکه رفتاری است که هم چون بسیاری از ادراکات از قبیل ادراک اصل علیّت نخست حالت ارتکازی و نیمه آگاهانه دارد و به مرور زمان رشد می کند و آگاهانه می شود. (1)

در راستای استفاده از الگوها برای تربیت باید به نکاتی چند توجه داشت.

الف: هر اندازه الگو محبوب تر باشد میزان تأثیر گذاریش بیش تر است.

ب: الگوهای غیرمستقیم تأثیر بیش تر دارد.

ج: الگو باید تجارت مذهبی را خوش آیند جلوه دهد مثلاً برای اولین نماز برنامه ای بسیار آسان و لذت بخش طراحی کند.

د: مؤثرترین و عام ترین الگوها، والدین هستند. زیرا آن ها اولین و آشنا ترین چهره هایی هستند که کودک با آن ها برخورد می کند و نیازمندی هایش را تأمین می کند. لذا آن ها را بهترین و خیرخواه ترین اشخاص می داند که می تواند سرمشق خود قرار دهد. بعد از پدر و مادر، معلم جاذب ترین و بانفوذترین افراد مؤثر در کودک و نوجوان است چون با روح و جان آن ها سر و کار دارد. (2)

برای بررسی فرایند تقلید و همانندسازی مناسب تر است مقاطع سنی به

ص: 48

1- . تقویت نظام خانواده و آسیبشناسی آن، صص 41-44.

2- . اسلام و تعلیم و تربیت، ج2، صص 100 - 103.

کودکی: بعضی روان شناسان دوره کودکی را به 3 دوره ی مجزاً تقسیم کرده اند:

دوره اول: از تولد تا 3 سالگی دوره دوم: از 3 تا 7 سالگی دوره سوم: از 7 سالگی تا بلوغ

دوره اول: همانندسازی، در این هنگام به صورت محبت و مهربانی از طرف پدر یا مادر می باشد. (1)

در این میان نقش مادر و جنبه الگویی او بسیار مهم است زیرا مادر بیش تر در کنار او و نخستین سرمشق وی می باشد.

دوره دوم: در همانندسازی توجه به رشد فرا خود و وجدان کودک دارای اهمیت است. علائم رشد فرا خود و وجدان در دوره دوم کودکی آشکار می گردد. کودک رفتار خود را با معیارهای والدینش همگام می سازد. دوره سوم: پایه و اساس معیارهای اخلاقی که قبل از ورود به دبستان بنا شده در دوره سوم کودکی با سرعت زیاد توسعه می یابد. این معیار، ابتدا به واسطه ترس از والدین یا جلب محبت آن ها اجرا می گردد، تدریجاً جزء خصوصیت شخصیت کودک می گردد، چنان چه معیارهای اخلاقی در طفولیت به وجود نیایند در نوجوانی و بزرگ سالی، فرزند تابع تمایلات و غرایز خودش گردیده و از عهده ضبط رفتار خود بر نخواهد آمد. (2)

نوجوانی و جوانی: در سنین نوجوانی، اعتمادی که کودکان نسبت به

ص: 49

1- . روانشناسی کودک، ص 174.

2- . همان، صص 174-247.

بزرگ ترها دارند؛ وجود ندارد و آن ها رفتارهای والدین را زیر ذره بین نقادی و کنجکاوی قرار می دهند و حتی شاید زیاده روی کنند و اگر تضاد بین رفتار و گفتار آن ها مشاهده کنند نسبت به توصیه های آن ها بی اعتماد می شوند. (1)

نکته قابل توجه این است که در معرفی الگوها باید دقت شود که مخصوصاً الگوهای دینی نباید به مثابه فوق بشر باشد بلکه باید بشر ما فوق تلقی شود. زیرا فوق بشر نمی تواند الگوی نیکویی برای آدمی باشد.

یکی از عوامل مهم مؤثر در این عرصه، مطالعه زندگی شخصیت های برجسته اسلامی مانند نبی مکرم اسلام (صلی الله علیه و آله و سلم) و ائمه اطهار (علیه السلام) و علمای بزرگ است. همان طور که تحقیقات در خصوص کسانی که به اسلام و شیعه گرویده اند، این سخن را تأیید می کند. به هر حال روش الگویی، بهترین و مؤثرترین و طبیعی ترین وسیله برای انتقال ارزش های اخلاقی و فرهنگی در خانواده است. (2) طبق آن چه گفته شد یک مادر باید چه در مرحله ای که ویژگی فطری تقلید به صورت غریزی و نا آگاهانه است و چه آگاهانه، در همه این مراحل باید معیارها و اصول و ارزش های اخلاقی را به نحو احسن رعایت کند تا دخترش نیز به نحو مجسم و عینی یاد گرفته و این ارزش ها در دختر فراهم شود.

گفتار سوم: راه کار در از بین بردن عوامل منفی در عفت

اشاره

همان طور که ایجاد و تقویت عفت در دختر، اهمیت دارد نگه داری از آن نیز در مقابل طوفان حوادث اهمیت زیادی دارد؛ چرا که ممکن است در مسیر

ص: 50

1- . راهنمای پدران و مادران و شیوه های برخورد با نوجوانان، ص 113.

2- . همان، ص 117.

آن بعضی انحرافات به صورت عمدی یا سهوی پیش آید. وظیفه مادر در حله ی اول پیش گیری است، چرا که پیش گیری بهتر از درمان است. حال اگر این اتفاق ناگوار افتاد و دختر در مسیر حفظ عفتش مشکلاتی برایش پیش آمد مادر باید از علل و مسائل و راه هایی آگاه باشد تا به نحو احسن آن ها را درمان کند و نگذارد پیش روی کنند. بنابراین مادر نیاز به آگاهی های دارد که به طور مختصر و مفید بررسی می شود.

الف) راه کار محیط داخل خانواده

از روش های اصلاحی در تربیت، روش تذکر و القاء است. اثر تذکر از سوی مادر بر کودک بیش تر است و موجب اصلاح یا لااقل مقدمه اصلاح است و اگر آن را نپذیرفت باید به صورت دیگری مثل داستان، قصه گویی و یا حتی تنبیه در آید. (1) البته در تذکر دادن هم باید نکاتی را رعایت کرد من جمله:

1 - تذکرات باید آرام و لطیف باشد نه توأم با خشونت. 2 - گاهی باید توأم با امر و نهی باشد ولی بدون خرد کردن شخصیت او.

3 - تذکر باید با سطح فکر و رشد کودک مطابقت داشته باشد و گاهی باید از استدلالات کودکانه استفاده کرد.

4 - تذکر مجدد و تکرار به شرطی که از حد اعتدال نگذرد و باعث سرخوردگی و تضعیف اعتماد به نفس فرزند نشود، ضروری است. البته علت تکرار اشتباه را هم باید جستجو کرد.

5 - تذکر و القاء گاهی باید قبل از وقوع یک عمل باشد و گرنه بعدها

ص: 51

1- . نقش مادر در تربیت، ص 169.

کمتراً مؤثر واقع می‌شود. (1)

یکی از موارد مهم در حفظ عفت فرزند، مخصوصاً دختر توجه به غریزه جنسی و احتیاط‌های لازم در آن است که قبلاً نیز گفته شد. جلوگیری از تحریک و هیجان میل جنسی: اگر این میل در نوجوانی به هیجان آید جلوگیری از عواقب بعدی کاری بسیار دشوار است؛ از این رو برای این منظور محیط خانواده نباید چنان باشد که به این انگیزه نیرومند دامن بزند، یا آن را به هیجان در آورد. طرز لباس پوشیدن و آرایش مادر و خواهران نباید چنان باشد که زمینه انحراف را در پسران نوجوان و یا دختران فراهم آورد. معمولاً بیش تر مادران به این مهم توجه نمی‌کنند. (2)

در این جا می‌بایست از خطا و اشتباه والدین در روابط خود یاد کرد گاهی در حضور کودک و به گونه‌ای بی‌پروا و با این تصور که او طفل است و از این موارد سر در نمی‌آورد، رفتارهای بد آموزی در نظر فرزندان نمود پیدا می‌کند که به بیداری نابهنگام جنسی منجر می‌شود لذا باید از این رفتارها اجتناب کنند. (3)

مؤثرترین روش برای پیش‌گیری از کجروی‌های برخاسته از میل جنسی و سایر بزه‌کاری‌ها در سنین نوجوانی و جوانی، پرورش تقویت ایمان دینی است. (4)

حال اگر احیاناً فرزند به راه اشتباه رفت باید اقداماتی انجام داد از قبیل:

ص: 52

- 1- . همان، صص 171-172.
- 2- . راهنمای پدران و مادران، ج اول، ص 89.
- 3- . خانواده و فرزندان، صص 175-177.
- 4- . راهنمای پدران و مادران و شیوه‌های برخورد با نوجوانان، صص 99-101.

1 - دادن آگاهی لازم به فرد که دریابد در مسیر ناروا و لغزش قرار گرفته و افزایش بصیرت وی درباره محرک ها و عوامل انحراف.

2 - دادن تذکرات خیرخواهانه به صورت غیر مستقیم و گاهی اوقات مستقیم

3 - آموزش مذهب و تقویت نیروی ایمان و روشن کردن ارزش پاکی عفت.

4 - تغافل نسبت به مسئله به شرطی که برایش درس آموز باشد به ویژه وقتی شرمنده باشد.

5 - تأمین اوقات فراغت از طریق ایجاد سرگرمی هایی مثل فعالیت ورزشی.

6 - دادن عزت نفس به فرزند و تقویت حیای عاقلانه و احترام به شخصیت او به گونه ای که حاضر نشود خود را در معرض تحقیرها و تخفیف ها قرار دهد. (1) علاوه بر این ها، والدین باید علت لغزش فرزند خود را بیابند چه بسا علت اصلی در نهایت ریشه در رفتار خود آن ها داشته باشد. (2) از علل دیگری که می تواند باعث لغزش دختر شود می توان موارد زیر را برشمرد.

1 - نامه های عاشقانه و مزاحمت های تلفنی.

2 - مطالعه کتاب و مجلات فاسد و گمراه کننده. (3)

ص: 53

1- . خانواده و مسائل جنسی در کودکان، صص 244-246.

2- . راهنمای پدران و مادران و شیوههای برخورد با نوجوانان، ص 101.

3- . برای ریحانه، صص 42-46.

بیداری نا به هنگام غریزه جنسی.

4- تأخیر امر ازدواج. (1)

5- فیلم های مبتذل.

6- اوقات فراغت.

7- موسیقی های مطرب؛ موسیقی های مبتذل که مناسب مجالس لهو و لعب است علاوه بر ضررهای معنوی و اخلاقی مانند؛ قرار گرفتن در مسیر شهوات و افکار شیطانی، مردن دل ها، محروم شدن از لذت انس با خدا، پاره شدن پرده های عصمت، سبک شدن عقل، فراهم شدن زمینه گناه و استجابیت نشدن دعا، بر جسم و اعصاب هم آثار سوئی دارد که امروزه از نظر علمی ثابت شده است. (2)

8- تجدد و نوظللی: این گرچه یک امر طبیعی و فطری در جوانان است اما نباید به نام تجدد، معیار خوبی و بدی را جدید و قدیمی بودن قرار دهند که این همان اخلاق نسبی غربی است، بر عکس باید بدانند این نوع گرایش در حد طبیعی خود باید در امور متغیر زندگی باشد نه در امور ثابت و جاوید مثل احکام الهی. (3)

والدین هم باید مقتضیات زمان را در نظر بگیرند. امام علی (علیه السلام) در حدیثی می فرمایند:

آداب و رسوم زمان خودتان را با زور و فشار به فرزندان خویش

ص: 54

1- . خانواده و مسائل جنسی کودکان، ص 232.

2- . جوانان در طوفان غرائز، صص 71-73.

3- . همان، ص 34.

تحمیل نکنند زیرا آنان برای زمانی غیر از زمان شما آفریده شده اند. (1)

9- اینترنت؛ مطالعات اخیر نشان می دهد که فعالیت نوجوانان ما روز به روز خصوصی تر می شود و پشت درهای بسته اتاق خواب به دور از جمع خانواده شکل می گیرد. روش استفاده از اینترنت به بافت خانوادگی استفاده کننده که به صورت مثبت یا منفی از اینترنت استفاده می کنند و هم میزان ارتباط و نظارت آن ها بستگی دارد. مادر هم باید به نحوه استفاده از اینترنت توسط دخترش و هم به مکانی که کامپیوتر در آن جا قرار می گیرد، توجه داشته باشد. (2)

شک نیست که در امر تربیت فرزندان، پدران و مادران هر دو وظیفه دارند. اما از جهات گوناگون وظیفه ی مادران سنگین تر و تعهد و مسئولیت آن ها درباره دختران بیش تر است مادر باید بیدار و هوشیار باشد.

تربیت دختران به هنگامی امکان دارد که مادر شناخت نسبتاً جامعی درباره ی آن ها داشته باشد و این شناخت به هر میزان که وسیع تر و پر دامنه تر باشد توفیق بیش تر است. (3) این شناخت در سایه ارتباط صمیمانه و هر چه نزدیک تر مادر با دختر پدید می آید. (4)

ب) محیط بیرون خانواده

طفل از زمان ولادت تا پایان ایام بلوغ دوران متعددی از زندگی خود را

ص: 55

1- شرح نهج البلاغه، ج 20، کلمة 102، ص 267.

2- کلیدهای شناخت و رفتار با دخترها، صص 48-49.

3- دنیای نوجوانی دختران، صص 367-377.

4- کلیدهای شناخت و رفتار با دخترها، ص 76.

طی می کند و در خلال این مدت طولانی ضمن این که قوای جسمی او نیرومند می گردد استعداد اجتماعی اش نیز تدریجاً فعلیت می یابد و عامل بسیار مؤثر در آن که شخصیت کودک را هم به صفات خوب یا، بد اجتماعی متصف می سازد، محیط تربیتی اوست. فرزندان بیش تر، صفات اجتماعی خود را از کسانی فرا می گیرند که از دوران کودکی تا ایام جوانی در محیط های مختلف خانواده، آموزش گاه، کوی و برزن، به طور متناوب با آن ها در تماس و از رفتار و گفتارشان سرمشق گرفته اند. (1)

رشد و توسعه محیط اجتماعی در دوره سوم کودکی یعنی سن دبستان اهمیت بسیار دارد. پس از ورود کودک به دبستان، همسالان تدریجاً در رشد و نمو شخصیت او نقش مؤثری دارند. (2) که در گفتار قبل نیز بدان اشاره شد.

در این دوره علاقه مندی پسرها به تلفیق شدن به گروه همسالان بیش تر از دخترهاست. دختران بیش تر تمایل دارند وابستگی های خانوادگی خود را حفظ کنند ولی در ضمن، علاقه مند به ایجاد روابط دو نفری هستند از همین روی احساسات و عواطف دختران در روابطی که با یک دوست برقرار می سازند به مراتب شدیدتر از علائق پسرها در روابط بین خودشان می باشد. (3)

در دوره نوجوانی نیز از یک سوی عواطف نوجوان نسبت به دوران کودکی عمق بیش تری پیدا می کند و دوستی ها، عمیق و انتخابی می شوند و از سوی دیگر نوجوان در پی کسب استقلال از بزرگ سالان به گروه همسالان

ص: 56

1- . جوان از نظر عقل و احساسات، ج 2، ص 75.

2- . روانشناسی کودک، ص 248.

3- . همان، ص 247.

توجه پیدا می کند و اثرپذیری از آن ها به بیش ترین حدّ خود می رسد، بررسی های علمی نیز این مطلب را نشان می دهد.

به همین علت خطر دوستی های نامناسب در این دوران بسیار بیش تر و عواقب وخیم تری دارند. مراقبت خانواده در این دوران از اهمیتی ویژه برخوردار است. والدین باید به نحوی متقاعدشان سازند که از مراقبت بی نیاز نیستند و این مراقبت ناشی از علاقه و مسئولیتی است که خانواده در برابر فرزندان دارد نه این که به آن ها بی اعتمادند. (1)

یکی دیگر از مواردی که پدر و مادر می توانند به کمک آن فرزند خود را از عوامل زائل کننده عفت در محیط بیرون مصون نگه دارند، آگاهی و آموزش کنترل نگاه در فرزندان است زیرا اولین قدم اساسی و علمی در کنترل خواسته های نفسانی، مراقبت از نگاه و بی بندباری و دوری از صحنه های مهیج است.

از عوامل بسیار مؤثر دیگری که نقش مهمی در تحریک فرزند مخصوصاً دختر به سوی گناه و بی عفتی دارد نیروهای تخیل و فکر است. این نیروی فطری در دوران جوانی و نوجوانی ممکن است تحت تأثیر و تسلط غریزه جنسی و وسوسه های شیطانی قرار بگیرد و فرد را به ایجاد روابط ناسالم بکشاند. باید به وی فهمانده شود تا آن جا که می تواند از یاد خدا غفلت نرزد و اوقات خود را با برنامه های سودمند مثل مطالعه و تحقیق، فعالیت های هنری و ورزش مناسب پر کند تا دیگر مجالی برای وسوسه های بی جا و تخیل و توهم درباره ی صحنه های شهوت انگیز باقی نماند چرا که بیکاری منشاء همه انحرافات است.

ص: 57

مادر باید فرزند را آگاه سازد که در هر اقدام که خواهان انجام آن است باید ریشه تمایلات خود را بررسی کند.

اگر موافق عقل و قوانین شرع بود آن را دنبال کند وگرنه صرف نظر نماید. این مسأله برای دختر به خاطر احساسات و عواطف قوی او از اهمیت بیش تری برخوردار است. از طرفی دیگر باید دختر را از شرکت در بعضی برنامه های تفریحی یا میهمانی هایی که او را اجباراً به رفت و آمد و برخورد با نامحرمان وادار می سازد، منع کرد زیرا این برخوردها اولین زمینه اختلال روحی و انحراف او را فراهم می سازد. (1) ممکن است زمینه روابط نامشروع با جنس مخالف و دوستی با آن ها را فراهم کند.

بنابراین مخصوصاً اگر فرزند دختر در سنین ازدواج باشد باید آگاه شود که معمولاً دوستی های قبل از ازدواج با جنس مخالف برای کامیابی های جنسی در اثر غلبه شهوات صورت می گیرد. در این جا مناسب است علل روابط دختر و پسر بیان شود که بدین شرح است:

1 - عدم ارضای غریزه جنسی به دلیل بالا رفتن سن ازدواج.

2 - احساس نیاز به محبت به دلیل ارضا نشدن آن در خانواده.

3 - الگو گرفتن از فرهنگ بیگانه که طبق فرهنگ آن ها، این گونه روابط عامل رشد و نشانه کمال و شخصیت است.

در این زمان وظایف والدین عبارت است از:

1 - ارضای صحیح و مشروع این غریزه.

2 - تحکیم روابط خانوادگی و ایجاد فضای عاطفی مثبت؛

ص: 58

1- . جوانان و پرسشها و پاسخها، صص 325-330.

3 - گسترش روابط صمیمانه و دوستانه وی بین همسالان هم جنس که البته افرادی ارزش مند و با ایمان باشند.

4 - آگاه کردن آن ها به مسأله خود کنترلی از طریق کنترل حواس ظاهری و افکار و پر کردن اوقات فراغت برخورد روشن گرانه و مهرورزانه والدین به خصوص مادر در مورد دختر می تواند به تغییر رفتار آن ها بیانجامد. (1)

یکی از مواردی که درباره محیط بیرون مادر باید مد نظر قرار دهد این است که متأسفانه در جهان کنونی یعنی دنیای صنعت و ماشین روش های اجتماعی به سرعت عوض می شود در خلال این تحولات چه بسیار نارواها در نظر مردم روا می شود و رواها، ناروا می گردد. در چنین وضعی بیش تر جوانان دچار کشمکش های درونی می شوند و از تضاد و ناسازگاری تربیت های خانوادگی با روش های نوین اجتماعی، ناراحت و نگران می گردند. (2)

در این موقع این مادر است که باید به کمک فرزند بشتابد و با آگاهی از مقتضیات زمان، خواسته های مثبت و به صلاح دختر خویش را جامعه ی عملپوشاند و خواسته های منفی و غیر صلاح آن ها را با روش منطقی رد نماید و راه حق را به وی نشان دهد.

ج) مبارزه با الگو برداری نامناسب

از ابتدای ولادت، تقلید شیوه ای برای تعدیل الگوهای رفتار اجتماعی کودک است. همه کودکان به ویژه کودکان با هوش تر، تلقین پذیرتر هستند و

ص: 59

1- . جوان از نظر عقل و احساسات ، ج 2، صص 77-78.

2- . همان، ص 82.

عاداتی را الگوگیری می کنند. (1) یکی از مهم ترین راه های الگوگیری فرزندان، وسایل ارتباط جمعی مخصوصاً تلویزیون است. میزان توجه و تقلید کودک از برنامه تلویزیون با رشد او تغییر می کند. (2)

این وسایل همانند مدرسه ایست که در تمام نقاط و در تمام زمان ها در دسترس است. نفوذ این وسایل ارتباطی از خانواده و مدرسه و همسالان هم بیش تر است؛ بنابراین امتیاز خاصی دارند.

الگوهای تلویزیونی از طریق مجریان برنامه ها، گویندگان اخبار، فیلم و دیگر برنامه ها به جامعه ارائه می شود.

رفتارهای اجتماعی مطلوب از قبیل: همکاری، همدردی و ایثار... هم چنین رفتارهای ضد اجتماعی نظیر: پرخاشگری و جنایت همگی از طریق تلویزیون القاء می شود. یکی از عوامل موفقیت تلویزیون، سمعی و بصری بودن آن است و این بعد تلویزیون با سایر وسایل ارتباط جمعی تفاوت بسیار دارد. (3)

لازم به ذکر است که این حس الگوپذیری در دوره ی نوجوانی و جوانیبه اوج خود می رسد؛ زیرا یکی از ویژگی ها دوران جوانی حس الگوپذیری است و با نظر به فطری بودن حس کمال طلبی، جوانان برای تکوین شخصیت روحی و فکری و اجتماعی خویش همواره سعی می کنند افرادی را که از نظر مادی یا معنوی به کمال رسیده اند الگوی خویش قرار دهند.

دنیای غرب که به این خواسته و نیاز جوانان پی برده در اشاعه ی الگوهای

ص: 60

1- . روانشناسی رشد، ج2، ص 845.

2- . همان، ص 847.

3- . روانشناسی رشد، ج2، صص 931-933.

کاذب و شخصیت های دروغین می کوشد تا جوانان را از هویت انسانی جدا کند؛ به همین دلیل به معرفی هنرپیشه های فاسد سینما، ورزش کاران بی بندوبار، قهرمانان بی شخصیت و خوانندگان پست می پردازد و آنان را الگو معرفی می کند. البته همه این ها در پرتو امور مقدسی مانند ورزش و هنر، دفاع و نشاط روحی به خورد جوانان می دهند.

پس مهم است که جوانان بدانند باید از فردی که در جامعه نمونه است و می خواهند او را الگوی خود قرار دهند، شناخت کافی داشته باشند، از الگوپذیری های جاهلانه برحذر باشند و به امید رسیدن به مقامات فردی یا اجتماعی، نباید اعمال و افکار نادرست شخصیت های معروف را سرمشق قرار دهند. (1) یکی از نکات قابل توجه این است که: گسترش الگوهای غلط و رواج بینش ها و روش های نامناسب در ارتباط با زن در اغلب فرهنگ ها، بازنگری اساسی در زمینه پرورش روحیه ی سالم زنان در دختران را می طلبد. (2)

لذا خانواده ها به خصوص مادران در این زمینه باید دختران خود را با ارزش های وجودی خود و مواهبی که خداوند در درون آن ها به ودیعت نهادهاشنا سازند و از هرگونه برخوردی که به ایجاد عقده حقارت در آن ها بینجامد، خودداری کنند، آن ها باید احساس کرامت را درون دختران خود زنده و بیدار سازند تا آن ها به سادگی تسلیم روش های غلط که نتیجه ای جز تحقیر زن و از بین رفتن سرمایه های درونی او ندارد نشوند.

حیا یکی از عالی ترین ویژگی های اخلاقی زنان است که باید در همه

ص: 61

1- . جوانان در طوفان غرائز، ص 26.

2- . راهنمای پدران و مادران، جلد اول، همان، ص 78.

حالات و حرکات آن‌ها نمود داشته باشد و پرواضح است که دختران این درس را قبل از همه باید از مادران خود فراگیرند. (1)

از آن‌چه در این فصل گفته شد این نتیجه را می‌توان گرفت که یک مادر برای عفت فرزند دختر باید تا جایی که امکان دارد هم خودش پاک دامن باشد و هم همسر مناسبی از هر جهت خصوصاً از جهت ایمان و اخلاق برگزیند.

در قبل و حین بارداری مسائل تأثیرگذار در جنین را رعایت کند و بعد از تولد هم غذای پاک و حلال به بچه بخوراند و نیازهای اقتصادی او را تا حد امکان تأمین کند و هم در جنبه معنوی باید به رشد اخلاقی دختر خود از دوران کودکی توجه کند و برای نتیجه‌گیری بهتر در مسیر این رشد، دختر را از آموزش‌های مذهبی و دینی بهره‌مند سازد؛ در سایه این تلاش‌ها شخصیت دخترش بر اساس، اخلاق مذهبی و با عفت شکل می‌گیرد، البته باز در زمینه رشد شخصیت وی از توجه کردن به وی عزت نفس دادن و تکریم فرزند و در کنار آن از الگوی خوب بودن خود غافل نماند.

مادر باید ویژگی‌های روحی، روانی و جسمانی دختر خود را در مقاطع سنی مختلف بداند و بر اساس آن تدبیر و چاره‌اندیشی کند؛ روابط صمیمانه با او داشته باشد مقتضیات زمان را هم مد نظر قرار دهد در نتیجه مصلحت‌های فردی و اجتماعی را در تصمیم‌گیری خود اعمال نماید، لذا در آداب و رسوم معمول اجتماعی، سهل‌گیر و در اصول ثابت اسلام سخت‌گیری شود البته تا حد اعتدال و با شیوه‌های مناسب. او باید به روش‌های تربیت صحیح اسلامی آگاه باشد چه در جهت ایجاد معیارهای اخلاقی و دینی در فرزند و چه حفظ

ص: 62

و تقویت و هم چنین اصلاح آن‌ها مثل تذکر، نصیحت، تنبیه و تشویق و... که هر کدام را به جا و به اندازه باید استفاده کند. یک مادر خوب ویژگی‌های فطری فرزند را در نظر می‌گیرد مثل تقلید کردن، عزت نفس خواستن، حس دوست‌یابی و حمایت‌های اجتماعی که این امور در همه سنین وجود دارند و مثل حس کمال‌طلبی، خودنمایی یا استقلال‌طلبی و میل به جنس مخالف، غریزه جنسی و... که در سنین نوجوانی و جوانی وجود دارند.

مادر باید این ویژگی‌های فطری را در مسیر صحیح هدایت و رهبری همه جانبه کند و همه جوانب شخصیتی دختر و نیازهای او را به نحو متعادل و هماهنگ بر طرف سازد که در درجه اول رضایت خداوند متعال و در درجه بعدی رضایت فرزند و اجتماع را در پی دارد و نباید اجازه دهد این غرایز فطری دچار افراط و تفریط شوند و فرزند خویش را نیز آگاه سازد.

البته کنترل این غرایز و آموزش راه‌های صحیح به فرزند مخصوصاً دختر باید به نحو «درون‌فکنی» باشد.

که از طریق روابط صمیمانه الگوی جامع بودن و فراهم کردن زمینه‌های مناسب و نمونه‌الگویی و هم‌چنین به کار بردن روش‌های آموزشی و تربیت صحیح به دست می‌آید تا فرزند دختر هم در حضور و هم در غیاب مادر، عفت خود را حفظ کند. البته آگاهی‌های لازم هم باید به فرزندش بدهد مثل ارزش عفت و مضرات بی‌عفتی، عوامل انحرافی و نحوه مبارزه با آن‌ها، خودکنترلی و تقویت ایمان و...

در کنار مادر، پدر هم باید هم‌کاری و هم‌راهی و حمایت کند ولی مادر نقش اصلی را ایفا می‌کند.

بنا بر آن چه که در کلیه فصول گذشت می توان این نتیجه را گرفت که مادر برای این که نقش و اثر ماندگاری در عفت فرزند دوشیزه و باکره خود داشته باشد و خود نگه داری در مقابل گناهان را در او ایجاد کند مراحل را باید طی کند که به ترتیب ذکر می شود.

البته باید دانست عفت هم در مسائل مادی مثل نیازهای اقتصادی و هم غیرمادی مثل امور جنسی مطرح است، و اما مراحل عبارتند از:

1 - مرحله ی اول: مادر در درجه ی اول خودش باید عقیقه باشد و عفت در همه ابعاد آن یعنی: نگاه، کلام، حجاب و پوشش، اخلاق و رفتار در ظاهر و باطن او نمود داشته باشد. عوامل مؤثر در عفت مثل ایمان به خدا و معاد، عزت نفس، خودکنترلی... و هم چنین عوامل مؤثر در بی عفتی مثل چشم چرانی، تهاجم فرهنگی، بیکاری و... را بشناسد و نسبت به تقویت یا زائل کردن آن ها تا جایی که می تواند بکوشد.

2 - مرحله ی دوم: این مرحله انتخاب همسر عقیف است که در شکل گیری جنین نقش اساسی دارد و بعد از آن هم از حمایت های مادی و معنوی او برخوردار می گردد.

3 - مرحله ی سوم: مرحله ی بارداری است که با رعایت تغذیه مناسب و پرهیز از داروهای غیر مجاز و اعتیاد و... که در سلامت جنین بسیار مهم است و نیز حالات روحی نامناسب و تغذیه حرام و... را از خود دور سازد و در عوض حالات روحی مناسب را که همراه با معنویت است در خود ایجاد و تقویت نماید.

4 - مرحله ی چهارم: مرحله ی بعد از تولّد است. در این مرحله نیز هم بعد مادی و هم بعد معنوی عفت را باید در نظر گرفت زیرا یک انسان متشکل از جسم و روح است. در هر کدام که کوتاهی کند باعث می شود که انسان کاملی نباشد انسان کاملی که «خلیفه الله» است.

مادر اگر با تمام توان در عفت خود بکوشد و معیارهای اخلاقی و دینی را رعایت کند و خودش را مجسمه عفت سازد و هم چنین تضاد بین گفتار و رفتارش نباشد، دختر نیز از او یاد می گیرد و او را اسوه ی خود قرار می دهد.

محیط بیرون از مواردی است که نباید از آن غفلت نمود چرا که محیط بیرون مثل مدرسه و دیگر محیط های اجتماعی بر فرزند مؤثر هستند پس باید از تأثیر همسالان نیز غافل نباشد و او را هدایت کند.

همان طور که مادر در محیط خانه باید جو مناسب ایجاد کند. در محیط بیرون نیز اهتمام لازم را انجام دهد باشد که جامعه ای سالم و سعادت مند داشته باشیم. انشاء الله.

ص: 65

اقداماتی که مادر عفیف برای عفت فرزند دختر بعد از تولد می تواند انجام دهد عبارت است از:

- الف: در بعد مادی: نیازهای اقتصادی او را اعم از غذا، مسکن، پوشاک و... تا حد امکان تأمین کند و به فکر سلامت جسم و تن او باشد.
- ب: در بعد معنوی باید به فکر سلامتی روح او باشد. مادر باید بداند همان طور که در تعریف گفته شده، دختر تا موقعی که ازدواج نکرده و باکره است و تحت مسئولیت پدر و مادر می باشد، وظیفه ی حفظ عفت او به دست آن هاست بعد از ازدواج، همسرش این مهم را برعهده می گیرد، اما به صورت نامحسوس باز هم مادر باید او را کنترل کند تا از جاده عفت، منحرف نگردد.

نکته هایی که در بعد معنوی عفت حائز اهمیت اند عبارتند از:

- 1 - مادر باید شیر و غذای حلال به او بخوراند که اثر وضعی دارد.
- 2 - عفت از نتایج و مظاهر ایمان و تقواست بنابراین، برای تقویت آن باید در درجه ی اول به تحکیم ایمان و تقویت باورهای دینی جامعه که در حکم و ریشه ی اخلاق و رفتار است توجه شود.
- 3 - در توسعه فرهنگ عفت عمومی لازم است به تحکیم ارزش ها و مفاهیم اخلاقی خاصی از قبیل؛ تقوا، عفت، حیا، غیرت که با عفت رابطه نزدیک و با واسطه دارند و از ثمرات ایمان محسوب می شوند و نیز به آموزش احکام شرعی مربوط به عفاف و آموزش صحیح رفتار زن و مرد با یک دیگر در جامعه و خانواده، توجه کافی مبذول شود.
- 4 - توضیح و تبیین دائمی فلسفه و فواید عفت در زندگی فردی و اجتماعی و بیان آثار و نتایج سوء عدم رعایت عفاف امری ضروری است.

5 - عفاف یکی امر تربیتی مرتبط با خانواده است، بنابراین تربیت خانوادگی در تثبیت فرهنگ عفاف در اندیشه و روح افراد نقش اصلی و عمده را ایفا می کند برای این که خانواده بتواند نقش تربیتی خود در زمینه عفت را در بین دختران به خوبی ایفا نماید لازم است دلایل عفت دختران به والدین آموزش داده شود. خوشبختانه کتاب هایی که در زمینه تربیتی و نقش مادران می باشد فراوان است البته علاوه بر خانواده نباید از نقش مؤثر مدرسه و دانشگاه در مقوله عفت غفلت نمود.

6 - لازم است عموم افراد خصوصاً جوانان را از نقش عفاف در ایجاد هویت فرهنگی و ملی مستقل برای کشور و ملت آگاه کرد و مقاصد دشمنان در ترویج فرهنگ بی عفتی را که خود یکی از راه های هجمه فرهنگی است با ذکر شواهد و نمونه تشریح نمود.

7 - در توسعه و ترویج عفاف باید بر فعالیت های فرهنگی، آموزشی و تبلیغی و ارشادی تأکید گردد و سعی شود فضای اجتماعی و فرهنگی جامعه و محیط به نحوی ساخته شود که افراد به صورت طبیعی در آن فضا به رعایت عفاف رغبت نمایند و بدان عادت کنند و از برخوردهای تند و خشونت آمیز که موجب بدبینی به اسلام می گردد، پرهیز شود.

8 - در توسعه و ترویج فرهنگ عفاف نباید تنها زنان مخاطب قرار گیرند و نقش و مسئولیت مردان فراموش شود، بلکه باید عفاف به عنوان امر مشترکی که به زن و مرد مربوط می شود، تبیین گردد.

9 - لازم است در انتخاب و معرفی اسوه ها و الگوها در جامعه به عفاف آنان به عنوان یک ارزش توجه کافی شود و در تبلیغات و در تجلیل از آثار ادبی و هنری زنان، شان و منزلت انسانی آنان و رعایت عفت مورد توجه قرار گیرد و بدون تردید صدا و سیما به عنوان یک دانشگاه عمومی در این زمینه نقش بسیار

- 10 - تبلیغ عفاف باید چنان باشد که موجب بدآموزی نشود و در این زمینه باید مقتضیات سنی، روحی و فرهنگی مخاطبان مورد توجه قرار گیرد. مثلاً برای آموزش عفت به دختران خردسال از قالب های ادبی مثل داستان استفاده شود.
- 11 - در توسعه فرهنگ عفاف لازم است میان فعالیت های فرهنگی ارشادی و اجرایی، هم سویی و هماهنگی وجود داشته باشد و برنامه ها و اقدامات انجام شده به صورت مستمر مورد نظارت و ارزیابی و آسیب شناسی قرار گیرد.
- 12 - در تبلیغ و ترویج عفاف باید بیش تر بر جنبه های مثبت تکیه شود و شیوه های ارشادی دوستانه و مودبانه به کار گرفته شود و واکنش در برابر عدم رعایت عفاف باید تابع مقررات و محدود به حدود قانون باشد.
- 13 - مدیران و مسئولان باید درباره ی مسئله عفاف از آگاهی و حساسیت لازم برخوردار باشند و مخصوصاً باید به آموزش صحیح مجریان تبلیغ و پاسداری از عفاف اولویت داده شود.
- 14 - در شهرسازی و معماری باید فرهنگ عفاف مدّ نظر قرار گیرد و محیط کار و نوع برنامه ها و استفاده از وسایل و امکانات به نحوی باشد که خود موجب اختلاط غیرضروری و نامناسب زن و مرد نشود.
- 15 - ضروری است به ریشه ها و زمینه های اجتماعی و اقتصادی ضعف عفاف از قبیل روحیه اشرافی گری و تجمل پرستی از یک سوء و فقر و استیصال مادی از سوی دیگر و نیز دشواری های موجود بر سر راه ازدواج شرعی و قانونی و تشکیل خانواده در مورد صیانت از عفت عمومی توجه ویژه کرد.

1 - قرآن کریم، ترجمه ی ناصر مکارم شیرازی.

2 - نهج البلاغه، ترجمه ی محمد دشتی.

الف) منابع عربی

1 - ابن ابی الحدید، عبد الحمید بن هبه الله، شرح نهج البلاغه ابی الحدید، مترجم ابراهیم، محمد ابوالفضل، ناشر مکتبه آیت الله مرعشی نجفی، چاپ اول، قم، 1404.

2- الشریف ابوالحسن محمد الرضی بن الحسن الموسوی، نهج البلاغه صبحی صالح، مرکز البحوث الاسلامیه، چاپ اول، قم، 1374.

3- امینی، ابراهیم و دیگران، معجم الوسیط، ناصر خسرو، چاپ دوم، تهران، بی تا.

4- تمیمی، عامدی، عبدالواحد بن محمد، غرر الحکم و در الکلام، مترجم رجایی، سید مهدی، ناشر دار الکتاب الاسلامی، نوبت چاپ دوم، قم، 1410 ق.

5- حرعاملی، شیخ محمد بن الحسن، هدایه المله الی الاحکام الاثمه، مترجم آستان قدس رضوی، بنیاد پژوهش های اسلامی گروه حدیث، چاپ اول، مشهد، 1414 ق.

6- حرعاملی، شیخ محمد بن حسن، وسائل الشیعه، مترجم موسسه آل البیت 7، ناشر موسسه آل البیت 7، چاپ اول، قم، 1409.

7- مجلسی، محمدباقر، بحار الانوار، مترجم جمعی از محققان، ناشر دار التراث العربی، چاپ دوم، بیروت، 1403 ق.

ب) منابع فارسی

1 - استادان طرح جامع آموزش خانواده، خانواده و فرزندان : در دوره ابتدایی، ویراستار: احمد به پژوه، ناشر: انجمن اولیاء و مربیان، تهران، 1383.

2- اسنایدرمن، نانسی و استریپ، پگ، کلیدهای شناخت و رفتار با دخترها، مترجم

اکرم کرمی، صابری، چ 3، تهران، 1386.

3- اکبری، محمود، برای ریحانه، گلستان ادب، چاپ 21، قم، 1386.

4- امینی، ابراهیم، اسلام و تعلیم و تربیت (2)، انجمن اولیاء و مربیان، چاپ اول، تهران، 1372.

5- بهشتی، احمد، نسل نو خاسته، مرکز انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی، چاپ دوم، قم، 1377.

6- بیابان گر، اسماعیل، راهنمای والدین و معلمان در تربیت و آموزش کودکان، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، چاپ 6، تهران 1386.

7- بی ریا، ناصر و دیگران، روان شناسی رشد (2)، با نگرش به منابع اسلامی، دفتر هم کاری حوزه و دانشگاه چاپ اول، قم 1375.

8- پرفسور عباس شوشتری، مهرین، فرهنگ لغات قرآن، انتشارات دریا، چاپ سوم، تهران، بی تا.

9- حاجی ده آبادی، محمد علی و حسینی زاده، سیدعلی، بررسی مسائل تربیتی جوانان در روایات، پژوهشگاه قم و دانشگاه، چاپ سوم، قم، 1386.

10- حسینی دشتی، سید مصطفی، معارف و معاریف، اسماعیلیان، چاپ اول، قم، 1369.

11- دهخدا، علی اکبر، لغت نامه دهخدا، موسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، بی چا، تهران، سال های 1361، 1352 و 1341.

12- دشتی، محمد، مسئولیت تربیت، بی نا، بی چا، بی جا، 1364.

13- راغب اصفهانی، ترجمه تحقیق مفردات الفاظ قرآن کریم، ترجمه سیدغلامرضا خسروی حسینی، انتشارات مرتضوی چاپ دوم، بی جا 1374.

14- رجالی تهرانی، علیرضا، سیمای کودک و نوجوان و جوان در آثار استاد

مطهری، انجمن اولیاء و مربیان، چاپ سوم تهران، 1383.

15- رجبیان، زهره و آیت اللهی، زهرا، گدازگر، مریم، سن ازدواج دختران، سفیر صبح، چاپ اول، تهران، 1380.

16- ساجدی، ابوالفضل، دنیا گریزی چرا؟ دین گرایی چه سان؟، موسسه پژوهشی و آموزشی امام خمینی 1، چاپ سوم، قم، 1386.

17- سادات، محمدعلی، راهنمای پدران و مادران و شیوه های برخورد با نوجوانان، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، چاپ چهارم، تهران، 1372.

18- سجادی، سید محمد کاظم، عوامل انحراف انگیز در کودکان و نوجوانان، انتشارات دانشجو، بی جا، بی تا.

20- سهراب پور، همت، جوانان در طوفان غرائز، دفتر تبلیغات اسلامی، چاپ دوم، قم، 1379.

21- شکوهی یکتا، محسن، تعلیم و تربیت اسلامی، چاپ گلشن، تهران، 1378.

22- طاهری، حبیب الله، سیری در مسائل خانواده، شرکت چاپ و نشر بین الملل، چاپ اول، تهران، 1381.

23- عظیمی، سیروس، روان شناسی کودک، کتابفروش دهخدا، چاپ دوم، بی جا، 1363.

24- عمید، حسن، فرهنگ عمید، سازمان انتشارات جاویدان، چاپ هفتم، بی جا، 1353.

25- فلسفی، محمد تقی، بزرگسالان و جوان از نظر افکار و تمایلات جلد 1، هیئت نشر فرهنگ اسلامی، بی جا، تهران، 1352.

26- فلسفی، محمد تقی، جوان از نظر عقل و احساسات جلد 2، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، چاپ چهارم، تهران، 1382.

- 27- قائمی، علی، دنیای نوجوانی دختران، انتشارات امیری، چاپ دوم، بی جا، 1373.
- 28- قائمی، علی، خانواده و مسائل جنسی کودکان، انجمن اولیاء و مربیان، چاپ دهم، تهران، 1376.
- 29- قائمی، علی، نقش مادر در تربیت، انتشارات امیری، چاپ سوم، تهران، 1363.
- 30- کارن هورنای، روان شناسی زن، مترجم محمدحسین سروری، ناشر دانژه، تهران، 1389.
- 31- کریمی، یوسف، روان شناسی اجتماعی، نشر ارسباران، چاپ نهم، تهران، 1380.
- 32- کلینی، محمد بن یعقوب، اصول کافی، مترجم محمد باقر کمره ای، انتشارات اسوه، چاپ سوم، تهران، قم، 1375.
- 33- لقمانی، احمد، جوانان و پرسش ها و پاسخ ها، بهشت بینش، چاپ اول، قم، 1382.
- 34- مهدی زاده، حسین، پرسمان حجاب، انتشارات صهبای یقین، چاپ پنجم، قم، زمستان، 1388.
- 35- معاونت پژوهشی، گروه روان شناسی، تقویت نظام خانواده و آسیب شناسی آن، موسسه آموزشی پژوهشی امام خمینی، چاپ دوم، قم، 1386.

چکیده

خانواده یک واحد کوچک اجتماعی است که با پیمان زن و مرد آغاز می شود و با تولد فرزندان، توسعه و استحکام می یابد. بشر از آغاز، زندگی خانوادگی را به عنوان بهترین نوع زندگی برگزیده زیرا در خانواده است که والدین با بهره گیری از روش های صحیح و اطمینان بخش و با رعایت حقوقی که دین مبین اسلام فرموده، فرزندان خود را در تربیت یاری نموده تا فرزندان شایسته و با ایمان به جامعه تحویل داده و آن ها را به سر منزل مقصود رسانند. در این تحقیق با استناد به آیات و سیره معصومان به برخی از حقوق فرزندان در والدین مورد بحث و بررسی قرار گرفته که از مجموع مباحث حاضر چنین نتیجه ای به دست آمد که والدین در انتقال ارزش های دینی، عاطفی، اجتماعی و اخلاقی به فرزندان نقش مهمی دارند. والدین با بهره گیری از این روش ها می توانند فرزندان خود را از انواع مفسدات اخلاقی، اجتماعی و... مصون دارند و زندگی شیرین و سالمی برای خود و فرزندان به ارمغان آورند. روش تحقیق در جمع آوری اطلاعات، توصیفی - کتابخانه ای است.

واژگان کلیدی:

خانواده، سیره، تربیت، حقوق، فرزندان.

ص: 73

خانواده کوچک ترین اجتماع انسانی است که روابط اعضای آن در درجه نخست از پیوند عاطفی و خونی نشأت می گیرد و هر یک از اعضای خانواده نقشی دارند و بر اساس این نقش ها، تکالیف و حقوق خاصی برای هر یک از اعضا ایجاد می شود. نقش همسری، پدری، مادری و فرزندگی نقش هایی هستند که در خانواده وجود دارند و وابستگی جدایی ناپذیری با یک دیگر دارند، اما در این بین، نقش پدر و مادر، نقش های مهم تری هستند، اجرای احکام حقوقی که بر عهده والدین است، حافظ نظم و استحکام و پایداری خانواده به عنوان جزئی از جامعه است و هم چنین شناخت احکام دینی، عاطفی، اجتماعی، و اخلاقی و عمل به آن ها، خانواده را سالم و بارور نگاه می دارد و در سایه باروری این نهال، نظم خانوادگی استوار می ماند. هرگاه زمینه های رشد دینی و اخلاقی فراهم شود به راحتی می توان فرزندان را به اجرای احکام حق، در همه مراحل وادار کرد و به طور کلی در همه مراحل تربیت باید به این نکته توجه داشت که بدون تزکیه نفس، نمی توان فرزندان را به اجرای حقایق، عمل به فرائض و رعایت حقوق واجب کرد. پس در وهله اول لازم است والدین خود عامل به رعایت ارزش های اسلامی باشند و در مرحله دوم فرزندان را در راه رسیدن به ارزش ها و کمال حقیقی یاری نمایند. برآرسیدن به این هدف متعالی لازم است، زمینه سازی دینی، اجتماعی، عاطفی و اخلاقی را فراهم کنند که به بخش ها و زیر فصل های انتخاب مناسب همسر، انتخاب نام نیک، آموزش تعالیم دینی مانند قرآن و نماز، تقویت عزت نفس و تکریم و احترام فرزند، موعظه و راهنمایی، رفق و مدارا در انجام فرائض دینی

توسط فرزندان، آموزش مهارت مسئولیت پذیری و ... تقسیم می شود. هدف این پژوهش، شناخت و بیان چگونگی نقش والدین در انتقال ارزش ها به فرزندان است و روش تحقیق در جمع آوری اطلاعات، توصیفی - کتابخانه ای است.

موضوع شناسی نقش والدین در تربیت دینی فرزندان

نقش

به معنای انتظاراتی است که شخص دارنده موقعیت و پایگاه اجتماعی باید آن را برآورده کند و به دو دسته محول (واگذاری) و محقق (اکتسابی) تقسیم می شود(1).

جایگاه

در لغت به معنای مقام و رتبه و در اصطلاح، هر نقطه و محلی که کسی یا چیزی در آن قرار می گیرد، جا و مکان(2).

شیوه

راه و روش؛ طریقه، سبک، حرکت کردن، رفتن(3). روش

راهی است که باید آن را برای حل کردن مسأله ای و نتیجه ای با ارزش پیمود(4).

ص: 75

1- . علی، باقی نصرآبادی، مبانی جامعه شناسی، چاپ اول، قم، یاقوت، 1382، 186.

2- . محمد، معین، فرهنگ فارسی، چاپ دوم، تهران، ثامن، 1386، 882.

3- . همان.

4- سووه توماس، فرهنگ، اصلاحات اجتماعی اقتصادی، م. آزاده، چاپ اول، تهران، انتشارات مازیار، 1354، ص 254.

اثر گذاشتن در چیزی؛ اثر کردن، نفوذ، قدرت تأثیر گذاری(1).

وظایف

کاری که انسان مکلف به انجام دادن آن باشد، کار و خدمت(2).

حقوق

دانش شناسایی و بررسی قانون، مجموعه قوانین، قواعد و رسوم لازم الاجرائی که به منظور استقرار نظم در جوامع انسانی وضع یا شناخته شده است. علمی که از قواعد و مقررات حاکم بر روابط افراد، سازمان ها، جوامع و کشورها بحث می کند. علم شناسایی و بررسی قوانین و انطباق آن با مصادیق آن ها(3).

سیره

سیره در زبان عربی از ماده سیر است. سیر یعنی حرکت، رفتن، راه رفتن، سیر یعنی رفتن، رفتار، ولی سیره یعنی نوع و سبک رفتار، در منابع دینی اصطلاح سیره کاربرد زیادی دارد و آن چه معمولاً در اصطلاح سیره مدنظر است، شناخت سبک رفتار بزرگان دین است(4).

ص: 76

1- . محمد، معین، فرهنگ فارسی، چاپ دوم، تهران، ثامن، 1386، 752.

2- . همان، 3473.

3- . حسن، عمید، فرهنگ عمید، فرهنگ فارسی، چاپ دوم، تهران، نشر اشجع، 1390، 696.

4- . مرتضی، مطهری، سیری در سیره نبوی، چاپ پنجاهم، قم، صدرا، 1388، ص 45_46

از دیدگاه لغت شناسی می توان گفت سیره و سنت در یک معنا آمده و آن عبارت است از روش و طریقه پیموده شده. تفاوتی که سیره و سنت در اصطلاح فقهی - اصولی وجود دارد این است که سنت، اعم از اقوال و افعال است؛ در حالی که سیره تنها بر افعال صدق می کند(1).

تربیت دینی

عبارت است از مجموعه اعمال عمدی و هدف دار، به منظور آموزش گزاره های معتبر یک دین به افراد دیگر، به نحوی که آن افراد در عمل و نظر به آن آموزه ها متعهد و پایبند گردند(2).

اخلاقیات

از منظر جامعه شناسی، اخلاق شامل هنجارهای مهمی است که جامعه نقض آن ها را ناپسند می شمارد. اندیشمندان اسلامی نیز تعاریفی از اخلاق ارائه کرده اند که کلیت آن ها، اخلاق را هیبتی استوار و راسخ در نفس انسان ها می داند که کارها به آسانی و بدون نیاز به تفکر و اندیشه از آن صادر می شود(3).

ص: 77

-
- 1- . محمد بن مكرم، ابن منظور، لسان العرب. ذیل واژه سنن، چاپ سوم، بیروت، دار صادر، 1414ق.
 - 2- 1. محمد، داوودی، زیر نظر علیرضا، اعرافی، تربیت دینی، ج 2، چاپ دوم، قم، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، 1388، ص 26.
 - 3- مصباح یزدی، 1388، 14

واژه ارزش در اصطلاح، عقیده یا باور نسبتاً پایداری است که فرد با تکیه بر آن یک شیوه رفتاری خاص یا یک حالت غایی را که شخصی یا اجتماعی است به یک شیوه رفتاری خاص یا یک حالت غایی که نقطه مقابل حالت برگزیده قرار دارد، ترجیح می دهد(1).

خانواده

فیروزآبادی در تفسیر و تعریف خانواده در لغت می گوید: (خانواده سپر آهنین است و برای مرد، نیروی مطمئن(2)).

بنابراین مفهوم لغوی خانواده تنها در حوزه و قلمرو فرزندان و خانواده مرد نیست، بلکه شامل نزدیکان و خویشان او که با آن ها قدرتمند می شود، نیز هست(3).

در اصطلاح خانواده عبارت است از یک واحد اجتماعی ناشی از ازدواج یک زن و یک مرد که فرزندان پدید آمده از آن ها، آن را تشکیل می دهند. خانواده شامل مجموعه ای از افراد است که با هدف مشترک و منافع مشترک زیر سقفی گرد هم می آیند. اسلام خانواده را گروهی متشکل از افراد دارای شخصیت مدنی، حقوقی و معنوی معرفی می کند، که هسته اولیه آن را ازدواج مشروع زن و مردی تشکیل می دهد. نکاح، عقدی است که بر اساس آن رابطه

ص: 78

1- فرامرزی، رفیع پور، آنومی یا آشفتگی اجتماعی، تهران، سروش، 1378، 111.

2- باقر، شریف قریشی، نظام خانواده در اسلام، به نقل از قاموس المحيط، ترجمه لطیف راشدی، چاپ سوم، تهران، شرکت چاپ و نشر بین الملل، 1386، 1.

3- باقر، شریف قریشی، نظام خانواده در اسلام، به نقل از قاموس المحيط، ترجمه لطیف راشدی، چاپ سوم، تهران، شرکت چاپ و نشر بین الملل، 1386، 1.

زوجیت بین زن و مرد برقرار می شود و در پس آن، طرفین دارای وظایف و حقوق جدید می شوند. ارتباط خویشاوندی در سایه نکاح پدید می آید و اعضای آن دارای روابط قانونی، اخلاقی و عاطفی می گردند(1).

تبیین نقش پدر و مادر در انتقال ارزش های دینی به فرزندان

زمینه سازی برای انتقال ارزش های دینی به فرزندان

اشاره

کودک حساس ترین زمان رشد و تربیت خود را در خانواده می گذراند و زن و شوهر از ارکان خانواده به شمار می روند از این رو برای تربیت فرزندی که به نوعی انتقال ارزش ها به اوست باید به رعایت عوامل زمینه ساز آن اهتمام ویژه داشته باشند. عوامل زمینه ساز تربیت فرزند در سیره معصومین به طور کلی به دو دسته تقسیم می شوند که برخی جنبه پیشینی و برخی جنبه پسینی دارند، که زمینه های پسینی مربوط به بعد تولد مربوط است؛ ولی به دلیل اهمیت زمینه های پیشینی در ابتدای این فصل مورد بررسی قرار می گیرد.

1. عوامل زمینه ساز پیش از تولد

1-1- انتخاب همسر

در سیره معصومین هنگام آغاز تربیت فرزند، از زمان انتخاب همسر دانسته شده، با انتخاب همسر زمینه های مؤثر در تربیت فرزند صرف نظر از فطرت که اختیار آن به دست انسان نیست، شامل عوامل ارثی و محیطی است. با انتخاب همسر پرونده عوامل ارثی و بخش مهمی از عوامل محیطی بسته

ص: 79

1- علی، قائمی، نظام حیات خانواده در اسلام، چاپ نهم، تهران، نشر انجمن اولیاء و مربیان، 1384، 20.

می شود زیرا محیط تربیت را خانواده و اجتماع تشکیل می دهند در این میان مهم ترین نقش را خانواده ایفا می کنند. از این رو اگر همسران از لحاظ جسمی، سالم و از لحاظ روحی و معنوی، صالح و تربیت یافته باشند به جد می توان گفت بخش مهمی از تربیت فرزند سامان یافته و تضمین شده است(1).

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله می فرماید: « أنکحوا الاکفاء و أنکحوا منہم و اختاروا لنطفکم(2) ». به هم شأن خود زن بدهید و از هم شأن خود زن بگیرید و برای نطفه های خود (جایگاهی مناسب) انتخاب کنید.

انتخاب مناسب همسر در تربیت فرزند از این روست که با ایجاد تفاهم بین زن و شوهر و ثبات و آسایش خانواده، محیط امن و سالمی برای تربیت فرزند فراهم می آید، زیرا عدم تفاهم همسران و اختلاف و درگیری آن ها، موجب ایجاد اختلال در کانون تربیت شده و مهم ترین و اثر گذارترین عامل انحراف و انتقال نادرست یا انتقال ضد ارزش به فرزندان می شود(3). از دیگر ویژگی های که در سیره معصومین برای انتخاب همسر به توجه شده است رفتار نیکو و ادب همسر است. حضرت علی علیه السلام در این باره می فرمایند: « حسن الخلق برهان کرم الأعراق(4) » اخلاق نیک نشانه سرشت خانوادگی است.

ص: 80

1- سیدعلی، حسینی زاده، تربیت فرزند، ج 1، چاپ هفتم، قم، نشر پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، 1388، ص 45.

2- محمد، حرعاملی، وسائل الشیعه، ج 20، چاپ اول، قم، موسسه آل بیت، 1409ق، ص 48، ش 2.

3- سیدعلی، حسینی زاده، همان، ص 50.

4- . محمد، خوانساری، شرح غرر الحکم و درر الکلم، ج 3، چاپ چهارم، تهران، نشر دانشگاه تهران، 1366ش، ص 329.

از دیگر اموری که رعایت آن‌ها زمینه مناسبی را برای انتقال ارزش‌ها به فرزند فراهم می‌کند مباشرت و روابط صحیح پدر و مادر با یکدیگر است، که شامل تأثیر معنوی در روح و روان فرزند و تأثیر در صحت و سلامتی جسمی فرزند می‌گردد. «آن‌چه از سیره معصومین در این باره آمده است شامل سفارش‌هایی است که پیامبر در زمینه زمان، مکان و حالت روحی حاکم بر همسران در زمان آمیزش فرموده است. حالات روحی و روانی انسان و حتی نوع غذای او به قدری در آسان‌سازی امر تربیت فرزند مؤثر است که پیامبر صلی الله علیه و آله می‌فرماید: «قبل از پیدایی تنها یادگار خود، به امر پروردگار چهل روز خلوت گزید و به روزه و عبادت پرداخت. در آخر هم از غذاهای بهشتی که جبرئیل برای او آورد، تناول کرد و نتیجه آن فرزندی که یازده امام معصوم علیه السلام از نسل او پدید آمدند(1)».

3-1- تأثیر معنوی یا تأثیر در روح و روان فرزند

رعایت آدابی چون ذکر نام و یاد خدا، با وضو و طهارت بودن و دعاکردن پیش از آمیزش، موجب جلوگیری از دخالت شیطان می‌شود. قرآن کریم پس از ذکر اینکه شیطان بر آدم سجده نکرد و از درگاه خدا رانده شد و فرصت طلبید(2)، می‌فرماید: «و اسْتَفْزَزَ مِنْ أَسْتَطَعَتْ مِنْهُمْ بَصَوْتِكُمْ وَأَجْلَبَ عَلَيْهِمْ بَخِيلِكُمْ وَرَجَلِكُمْ وَشَارَكَهُمْ فِي الْأَمْوَالِ وَالْأَوْلَادِ(3)». هرکدام از آن‌ها را که

ص: 81

1- سیدعلی، حسینی زاده، تربیت فرزند، ج 1، چاپ هفتم، قم، نشر پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، 1388، ص 54-55

2- همان، ص 56.

3- اسراء، 64.

توانستی با صدایت تحریک کن و لشکر سواره و پیاده ات را بر آن ها گسیل دار و در ثروت و فرزندانشان شرکت جوی. در این آیه به شیطان اجازه شریک شدن در مال و فرزند انسان داده شده است. مسئله شرکت در اموال روشن است اما چگونه شیطان در فرزندان انسان شریک می شود؟ در تفسیر این آیه از امام صادق علیه السلام نقل شده است: هنگام آمیزش و تشکیل نطفه اگر نام خدا برده شود شیطان دور می شود ولی اگر نام خدا برده نشود شیطان داخل می شود و عمل از ناحیه شیطان و فاعل به طور مشترک واقع می شود(1). مسئله دیگری که باید به آن توجه داشت رعایت تقوا و ترک محرّمات توسط پدر و مادر و پرهیز از غذای حرم در به وجود آمدن نطفه است. اگر لقمه ناپاک و حرام در گوشت و خون والدین نفوذ کند و از طریق آمیزش به فرزند انتقال یابد، موجودی با امراض و ناپاکی شکل می گیرد که پالایش و تهذیب نفس او پس از تولد بسیار مشکل است(2). امام صادق علیه اسلام در این باره می فرماید: « ما کان من مالٍ حرامٍ فهو شزکُ الشیطان(3)» یعنی آن نطفه ای که از مال حرام به وجود می آید شیطان در آن شریک است. پیامبر صلی الله علیه و آله در روایتی می فرمایند: «الشقی من شقی فی بطنِ أمّه و السعید من سعید فی بطنِ أمّه(4)». انسان بدبخت در شکم مادرش بدبخت است و انسان خوشبخت، در شکم مادرش

ص: 82

-
- 1- . سیدعلی، حسینی زاده، همان.
 - 2- . جمال، فرزند وحی، طاهره حیدر نژاد، "مراحل تربیت از دیدگاه قرآن و سنت و علم روانشناسی"، فصل نامه تخصصی تفسیر علوم قرآن و حدیث، چاپ پنجم، نشر حسنا، قم، شماره هفدهم، 1392، ص 107_108.
 - 3- . علی بن ابراهیم، قمی، تفسیر قمی، ج 2، قم، دارالکتاب، 1404ق، ص 22.
 - 4- . محمدباقر، مجلسی، بحار الانوار، ج 5، بیروت، داراحیاء التراث العربی، 1403ق، ص 9.

خوشبخت است. باتوجه به آن چه گفته شد می توان به این نتیجه رسید که دوران حمل برای طفل سرنوشت ساز است و مادر باید توجه داشته باشد که تمام روحيات وی در بچه ای که در شکم دارد اثر می گذارد و باید بکوشد بهترین شرایط را در این مرحله به کار گیرد(1).

4-1- تأثیر در صحت و سلامتی جسمی فرزند

طبق سیره معصومین رفتار و آداب مباشرت والدین هنگام انعقاد نطفه بر سلامتی و چهره ظاهری فرزند هم اثر گذار است. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در پاسخ به زنی که به عدالت خداوند اعتراض داشت، به تأثیر رفتار پدر در جسم فرزند نیز اشاره می کند، پیامبر صلی علیه و آله پس از لحظه ای تأمل فرمود: « آیا شوهرت هنگام مباشرت با تو شراب خورده بود؟ زن عرض کرد آری ای رسول خدا، حضرت فرمود: پس در این صورت کسی جز خودت را ملامت مکن(2)». در روایتی دیگر پیامبر صلی الله علیه و آله در وصیت خود به حضرت علی علیه السلام می فرماید: « یا علی، در اول، وسط و آخر ماه با همسرت هم بستر نشو، زیرا احتمال جنون، جذام و فساد عقل او و فرزندش را در این روزها زیادت است(3)».

ص: 83

1- سیدعلی، حسینی زاده، تربیت فرزند، ج 1، چاپ هفتم، قم، نشر پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، 1388، ص 56.

2- محمدعلی، کریمی نیا، الگوهای تربیت اجتماعی، ص 37.

3- طبرسی، مکارم الاخلاق، چاپ چهارم، قم، شریف رضی، 1370 ش.

1-2- گزینش نام شایسته

انسان به مقتضای فطرت از نام زیبا و خوش معنا لذت می برد و وقتی مورد خطاب قرار می گیرد، احساس شخصیت و سربلندی می کند ولی اگر نام زشت و بد معنایی داشته باشد موجب آزار روانی او شده و هرگاه مورد خطاب قرار گیرد، احساس شکست و سرشکستگی خواهد کرد. او یک عمر با نام خود در اجتماع زندگی می کند و همه جا با آن مورد خطاب قرار می گیرد، از این رو لازم است نام انسان محبوب، زیبا، پرمعنا و شایسته باشد(1). معصومین بر همه فرزندان خود نام هایی با معانی عالی می نهادند و همواره سعی می کردند جامعه و محیط از نام های نیکو و با معنا بهره مند و از نام های بی معنا و زشت خالی باشد(2).

اما نام چه تأثیری می تواند در انتقال ارزش ها به فرزندان داشته باشد؟ نام نیک از چند جهت در انسان تأثیر می گذارد:

1. تأثیر در رفتار دیگران؛ نام هر انسانی نمادی از او و بیانگر هویت و شخصیت او برای دیگران است. اگر یک ایرانی با یک خارجی برخورد کند، همین که نام خود را برای او بگوید، ملیت او برای فرد خارجی روشن می شود. مخاطب، هویت فرد را به همراه نام و مفهوم آن می شناسد و بر طبق آن رفتار می کند.

ص: 84

1- . امیرملک، محمودی، راهنمای خانواده، چاپ بیست و سوم، قم، نشر شهاب الدین، 1386، ص 172.

2- سیدعلی، حسینی زاده، تربیت فرزند، ج 1، چاپ هفتم، قم، نشر پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، 1388، ص 70.

2. اثر تلقینی؛ نام انسان برجسبی است که از آغاز تا پایان عمر و حتی در قیامت همراه انسان است و اثر تلقینی دارد، زیرا همه افرادی که با انسان سر و کار دارند او را بدین نام می خوانند و توقع دارند که او مطابق نام خویش عمل کند(1).

3. اثر انگیزشی؛ انسان به طور ناخود آگاه می خواهد با بزرگانی که نام او از آن ها گرفته شده است همانند شود و خود را مشابه آن سازد بنابراین می کوشد، چنان رفتار کند که آنان رفتار کرده اند(2).

2-2- آموزش فرزند

با رشد جسمانی کودک لازم است، آموزش های دینی نسبت به فهم و درک آنان، گذشته از این که فرزندان را با مبدأ حقیقی آفرینش مرتبط می سازد، در آنان روحیه اعتماد به نفس و نیروی استقامت و پایداری در مقابل مشکلات کمرشکن زندگی نیز ایجاد خواهد کرد(3). امام صادق علیه السلام زمان شروع تربیت دینی و آموزش احکام شرعی از هفت سالگی می داند و می فرماید: « در هفت سالگی بر والدین لازم است حلال و حرام را به کودکان بیاموزند(4)». فرزندان در آستانه نوجوانی و دوران بلوغ تمایل به مذهب پیدا کرده و زمینه ای مساعد برای آموزش احکام و اعتقادات دینی دارند(5). روزی حضرت رسول

ص: 85

1- سیدعلی، حسینی زاده، تربیت فرزند، ج 1، چاپ هفتم، قم، نشر پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، 1388، ص 71.

2- همان، ص 72.

3- عبدالکریم، پاک نیا، حقوق متقابل والدین و فرزندان، قم، نشر کمال الملک، 1382، ص 28.

4- محمدبن یعقوب، کلینی، ج 5، تهران، مرکز انتشارات علمی و فرهنگی، بی تا، ص 202.

5- عبدالکریم، پاک نیا، همان.

صلی الله علیه و آله نگاهش به بعضی از کودکان افتاد، آن گاه فرمود: « وای بر فرزندان آخر الزمان از بی توجهی پدرانشان، گفتند: یا رسول الله از طرف پدران کافر؟ فرمودند: نه، بلکه از طرف والدین مؤمن آنان؛ که واجبات احکام دین شان را به آنان یاد نمی دهند و هرگاه فرزندان به تعلیم دین بپردازند، مانع می شوند این گونه والدین به مبلغ اندکی از متاع دنیا راضی می شوند که فرزندانشان برای آنان کسب می کنند، من از آنان بیزارم و آنان از من (1)». طبق آن چه گفته شد آموزش ارزش ها به فرزندان جایگاه پر اهمیتی دارد و والدین در این مورد لازم است اهتمام ویژه داشته باشند والدینی که فرزندان را به حال خود رها کرده و ارزش ها را به آن ها انتقال نمی دهند نباید توقع داشتن فرزند صالح و سالمی از نظر روحی و روانی داشته باشند (2).

3-2- تعلیم قرآن

قرآن کلام الهی و جلوه ای از قدرت و علم و حکمت پروردگار است و آیات نورانی آن نشانگر عظمت خداوند متعال می باشد و برنامه زندگی یک مسلمان و معارف آن گنجینه ای بی پایان است. بر این اساس لازم است که والدین مسلمان، فرزند خود را با معارف حیات بخش و انسان ساز این عهد نامه و حیانی آشنا سازند و آیات و مفاهیم آن را به صورت اندیشه های پویا در اذهان فرزندانشان در آورند. بنابراین اگر والدین این حق مسلم فرزند را رعایت نمایند، آنان در آینده فرزندان پاکیزه، همدل، متفکر، و آینده نگر خواهند شد. جامعه ای که افراد معمولی و کارگزاران حکومتی آن از چنین

ص: 86

1- میرزا حسین، نوری، مستدرک الوسائل، ج 15، چاپ اول، بیروت- لبنان، موسسه آل البیت، 1408 ق، ص 164.

2- عبدالکریم، پاک نیا، همان، ص 34.

نسلی تشکیل یابند، در تمام زمینه ها موفق خواهند بود. چرا که ترقی و توسعه و استقلال یک جامعه در گرو داشتن افرادی تربیت یافته در مکتب قرآن است (1). علی علیه السلام در این باره به فرزندش امام حسن علیه السلام می فرماید: « و ان ابتنک بتعلیم کتاب الله (2) ». و این که نخست تو را کتاب خدا بیاموزم. اهمیت آموزش قرآن به کودکان و فرزندان به گونه ای است که معصومین آن را از حقوق فرزند و والدین شمرده اند (3).

4-2- آموزش نماز

سن شروع نماز به کودکان بر اساس سیره معصومین هفت سالگی است (4)، امام صادق علیه السلام به یکی از یاران خود فرمود: « ما بچه هایمان را از پنج سالگی به نماز امر می کنیم؛ شما فرزندانمان را از هفت سالگی امر به نماز کنید (5) ». معصومین در آموزش نماز به کودکان توانایی و ظرفیت آن ها را در نظر می گرفتند؛ از این رو در آموزش نماز و عادت دادن کودکان به نماز بر آنان سخت نمی گرفتند و رعایت بسیاری از آداب و مستحبات نماز را از آن ها نمی خواستند و به طور کلی روش معصومین روش عملی بود؛ یعنی خود آنان به صورت عملی نماز می خواندند تا دیگران شیوه نماز خواندن را بیاموزند (6).

ص: 87

-
- 1- عبدالکریم، پاک نیا، حقوق متقابل والدین و فرزندان، قم، نشر کمال الملک، 1382، ص 34.
 - 2- نهج البلاغه، نامه 31.
 - 3- سیدعلی، حسینی زاده، تربیت فرزند، ج 1، چاپ هفتم، قم، نشر پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، 1388، ص 75.
 - 4- محمد، داوودی، زیر نظر علیرضا، اعرافی، تربیت دینی، ج 2، چاپ چهارم، قم، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، 1387، ص 125.
 - 5- گلچین صدوق، گزیده من لایحضره الفقیه، ج 1، چاپ اول، فیض کاشانی، 1276ش، ص 149.
 - 6- محمد، داوودی، همان، ص 126.

به طور کلی در انجام فرایض دینی مانند نماز آن چه مهم است، نحوه آموزش ماست. مهم ترین نکته ای که لازم است فرزندان بدانند این است که این نماز خواندن برای خودشان چه سودی دارد. فرزندان باید به این آگاهی و باور برسند که اگر دستورات دینی را اجرا کنند و به آن ها احترام بگذارند، به چه آرامش روحی و ذهنی می رسند، اگر نماز بخوانند چه حالتی دارند و اگر نخوانند چگونه اند و به طور کلی حضور در یک حال و هوای معنوی تا چه حد در تأمین و تعمیق بهداشت روانی به آن ها کمک می کند و این فقط به سود خود فرد است، والدینی که اصرار دارند فرزندانشان نماز را اول وقت و با دقت و حوصله بخوانند در حالی که فرزندان آن ها هنوز به سن تکلیف نرسیده اند باید توجه داشته باشند که وظیفه آن هاست که فضای خانه را ملکوتی کنند؛

همین که فرزند می بیند پدر و مادر نماز می خوانند کار بسیار مهمی صورت گرفته است(1). اگر فرزندان در سنی هستند که می توانند مطالعه کنند، کتاب در مورد نماز به آن ها معرفی کند و آن ها را همراهی کنند، در ضمن باید به این نکته هم توجه داشت که اگر والدین اصرار و سخت گیری زیادی در این امور دینی داشته باشند نتیجه عکس می دهد(2).

5-2- دعا برای نیک بختی کودک

افزون بر رعایت حقوق مادی و معنوی فرزندان، یکی دیگر از مهم ترین وظایف والدین، دعا برای نیک بختی و سعادت فرزندان است(3). شایسته است

ص: 88

1- . سیما، فردوسی، کلیدهای تربیت کودکان، چاپ ششم، تهران، نشر سابرین، 1388، ص 92.

2- . همان. ص 93.

3- . عبدالکریم، پاک نیا، حقوق متقابل والدین و فرزندان، قم، نشر کمال الملک، 1382، ص 15.

والدین بر این امر مهم توجه خاصی داشته باشند و در شرایط مساعد روحی و فرصت های ویژه به فرزندان خود دعا کنند. از مطالعه شرح حال برخی از بزرگان چنین به دست می آید که رمز موفقیت آن ها مرهون دعای پدر و مادرشان بوده است(1). امام سجاد در رساله حقوق خویش، وظیفه والدین را در این مورد این گونه بیان می کند. « حق فرزندان به تو آن است که بدانی وجود او بخشی از وجود توست و نیکی و بدی های او در این دنیا وابسته به تو است، باید بدانی که تو در مقام سرپرستی او مسئول هستی که وی را با ادب و تربیت صحیح پرورش دهی و او را به پروردگارش راهنمایی کنی و در اطاعت و فرمانبرداری حضرت حق یاری اش دهی، پدری باش که به وظیفه خود آشنا و به مسئولیت خود آگاه است؛ پدری که می داند اگر نسبت به او نیکی کند اجر و پاداش خواهد داشت و اگر درباره او بدی کند مستحق مجازات و کیفر خواهد بود(2)». به طور کلی دعا برای سلامتی و رستگاری کودک، در هر لحظه و مرحله ای از تربیت او مؤثر است، دعا برای فرزند صرف نظر از تأثیرات روحی، معنوی و جسمی، تأثیرات روانی و تلقینی نیز دارد؛ زیرا وقتی فرزند با والدینی رو به روست که باور به خدا و استمداد از او را هر دم زمزمه می کنند او نیز بدان سو کشیده خواهد شد. دعا در سیره معصومین از جایگاه ویژه ای برخوردار است؛ حتی هنگامی که انسان تصمیم بر امر ازدواج می گیرد، بر دعا کردن برای برخورداری از فرزند صالح تأکید شده است(3). امام صادق علیه

ص: 89

1- . همان، ص 17.

2- . محمد بن علی، ابن بابویه، ج 2، چاپ دوم، قم، انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین قم، 1413ق، ص 662.

3- سیدعلی، حسینی زاده، تربیت فرزند، ج 1، چاپ هفتم، قم، نشر پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، 1388، ص 67.

السلام می فرماید: وقتی قصد ازدواج کردید، چنین دعا کنید، «اللهم واقدر لی منها ولداً طیباً تجعله خلفاً صالحاً فی حیاتی و بعد موتی(1)». خدایا از آن ها (زنان) برای من فرزندی پاک، مقدر کن و او را جانشین صالحی برایم در زندگانی و پس از مرگم قرار ده.

6-2- عادت دادن فرزندان به دعا و ذکر

معصومان فرزند خود را به دعا و ذکر عادت می دادند، از امام صادق علیه السلام نقل شده است که فرمود: «پدرم ما را جمع می کرد و امر می کردند ذکر خدا بگوییم تا خورشید طلوع کند(2)». همچنین زید پسر امام زین العابدین علیه السلام می گویند: «امام زین العابدین علیه السلام در شب نیمه شعبان همه ما را جمع می کرد شب را به سه قسمت تقسیم می کرد، پس در قسمت آن را با ما نماز می خواند؛ آن گاه دعا کرده و ما آمین می گفتیم؛ سپس استغفار می کرد و ما هم استغفار می کردیم و از خدا طلب بهشت می کردیم تا فجر طلوع کند(3)».

ص: 90

-
- 1- . محمد، حرعاملی، وسائل الشیعه، ج20، چاپ اول، قم، موسسه آل البیت، 1409ق، ص113، ش1.
 - 2- محمد بن یعقوب، کلینی، الکافی، ج4، چاپ اول، قم، دارالحیث، 1439ق، ص366.
 - 3- محمد باقر، مجلسی، بحار الانوار، ج80، چاپ دوم، بیروت، داراحیاء التراث العربی، 1403ق، ص115، ش32.

علم اخلاق که در آن بحث از فضایل و رذایل اخلاقی می شود، هدفش رساندن آدمی به کمالات و کسب فضائل اربعه « عفت، شجاعت، حکمت و عدالت است (1)». پیامبر گرامی اسلام هدف خود را در بعثت، اتمام بزرگی های اخلاقی دانسته و می فرماید: « اَنَّمَا بَعَثْتُ لِأَتَمِّمَ مَكَارِمَ الْأَخْلَاقِ (2)». به همین دلیل والدین باید فرزندانی خوش اخلاق پرورش دهند زیرا این اخلاق است که رمز تداوم و حیات ملت هاست. برای اخلاقی بودن فرزندان باید به آن ها مبارزه با نفس اماره را آموخت که امر به بدی ها می کند. اخلاق نیک دوستی ها را تسری و توسعه می دهد، آرامش درونی فرد را بالا می برد، روحیات اجتماعی را امیت می بخشد و تعرضات آدمیان را نسبت به یک دیگر کنترل می کند، پس انسان، بدون برخورداری از تربیت اخلاقی درنده خوست و آن گاه رنگ آدمی به خود می گیرد که با اخلاقیات بر خلق و خوی خود غلبه کند. فرزندان با فراگیری اخلاقیات به وجدانی بسیار دست می یابند و هرگاه عمل خلاف اخلاقی مرتکب شدند، به فریاد وجدان گوش می سپارند و در صدد جبران بر می آیند (3). بدین ترتیب، اخلاق و تربیت اخلاقی مورد تأکید دیانت، فلسفه،

ص: 91

-
- 1- محسن، ایمانی، " جایگاه و نقش پدر و مادر در تربیت فرزند"، پیوند، چاپ اینترنتی نور مگز، خرداد 1389، ش 368، ص 20.
 - 2- حسن بن فضل، طبرسی، مکارم الاخلاق، چاپ چهارم، قم، الشریف الرضی، 1412ق، 1370ش، ص 8.
 - 3- محسن، ایمانی، همان.

ادبیات و همه انسان های شایسته است از این رو نباید به فراموشی سپرده شود(1).

عامل بودن والدین

والدین اگر خواستار مصلح بودن هستند ابتدا خود باید صالح باشند و به صلاحیت های اخلاقی و زینت های رفتاری آراسته باشند. به طور کلی این یک قانون است که « نمی شود غلط زندگی کرد و درست تربیت نمود(2)». الگوهای رفتاری فرزندان باید انسان های والایی باشند که شخصیت ایشان آمیزه ای از صداقت، خلوص، صفا، محبت، عطف، ایثار، گذشت، منطق و استواری و اعتماد به نفس باشد. زمانی که فرزندان در جریان زندگی و کنار هم بودن ها، نشست و برخاست ها و گفت و شنود ها با افرادی که به عنوان الگو و مروج خوبی ها و نیکی ها هستند مواجه می شوند، ویژگی های آن ها را در شرایط سهل و دشوار می آزمایند و اخلاص، درستی، محبت و صداقت شخصیت پدر و مادر خود را باور می کنند و اگر والدین حقیقتاً اهل عمل و صادق باشند از هوای دل مرید آن ها می شوند و با همه وجود ایشان همانند سازی کرده، سعی می کنند به گونه ای بیاندیشند که آن ها دوست دارند و به صورتی رفتار کنند که خوشایند آنان باشد(3).

ص: 92

1- همان.

2- امیرملک، محمودی، راهنمای خانواده، چاپ بیست و سوم، قم، نشر شهاب الدین، 1386، ص 31.

3- همان.

از مهم ترین حقوق فرزندان راهنمایی آنان توسط والدین است. از آن جایی که نوجوان در مراحل اولیه زندگی راه پر فراز و نشیبی در پیش دارد و راهزنان زیادی در کمین او نشسته اند والدینی که راه زندگی را پیموده اند و سرد و گرم روزگار را چشیده اند و تجاربی در این زمینه اندوخته اند لازم است در این زمینه با نصیحت ها و راهنمایی های خود فرزندانشان را از پیمودن در راه خطا و انحراف منع کنند(1).

به همین جهت خداوند متعال در قرآن کریم نصیحت های یک پدر مهربان و فرزانه را به فرزندش نقل کرده و آن را بعنوان اسوه و الگو برای فرزندان و والدین معرفی می کند(2). لقمان به فرزندش در حالی که او را موعظه می کرد، گفت: «پسرم! چیزی را همتای خداوند قرار مده که شرک ظلم بزرگی است. پسرم اگر به اندازه سنگینی دانه خردلی (کارنیک یابد) باشد و در دل سنگی یا در گوشه ای از آسمان ها و زمین قرار گیرد، خداوند آن را در قیامت برای حساب می آورد و خداوند دقیق و آگاه است. پسرم نماز را به پا دار و امر به معروف و نهی از منکر کن و در برابر مصائبی که به تو می رسد شکیبا باش که این از کارهای مهم است(3)». امیر المؤمنین نیز در سفارشی راه گشا فرزندش امام مجتبی (علیه السلام) را راهنمایی کرده و او را در پیمودن راه صحیح زندگی یاری می کند و می فرماید: «ای فرزند عزیزم! تو را به رعایت تقوا سفارش می کنم و این که پیوسته در فرمان خدا باشی و دلت را با یاد خدا

ص: 93

1- . عبدالکریم، پاک نیا، حقوق متقابل والدین و فرزندان، قم، نشر کمال الملک، 1382، ص 37.

2- . همان.

3- . سوره لقمان، آیات 19-13.

زنده کنی و به ریسمان او چنگ زنی، چه وسیله ای مطمئن تر از رابطه تو با خداست؟ اگر سر رشته آن را در دست گیری. دلت را با موعظه و پند های نیکو زنده کن، هوای نفس را با بی اعتنایی به حرام بمیران، جان خود را با یقین به ارزش های الهی نیرومند ساز و با یاد مرگ خودت را آرام کن، با بررسی تحولات ناگوار دنیا به او آگاهی بخش و از دگرگونی روزگار و زشتی های گردش شب و روز او را بترسان، تاریخ گذشتگان را بنما، در دیار و آثار ویران شده رفتگان بگرد و بیندیش آنان چه کرده اند؟ از کجا کوچ کرده و در کجا فرود آمده اند؟(1)».

زمینه سازی برای حفظ عفت و نجابت و پرهیز از گناه

یکی از مسائل تربیتی مهم در دوره جوانی از نظر تعالیم اسلامی پرهیز از گناهان و حفظ عفت و نجابت است. در عین حال، در این تعالیم بر تشکیل خانواده و روابط زناشویی سالم نیز تأکید شده و راه حل مهم برای جلوگیری از انحرافات و انتقال بخش مهمی از ارزش های اخلاقی به فرزندان را فراهم آوردن امکانات برای ازدواج آن ها دانسته اند. در این دوران اگر والدین بتوانند نیازهای جوان را به موقع شناسایی کنند و به آن پاسخ دهند می توانند در جریان تربیت آن ها مداخله مؤثری داشته باشند(2).

ص: 94

-
- 1- . محمد، دشتی، نهج البلاغه، نامه 31، ص 370.
 - 2- . جمال، فرزند وحی، طاهره حیدر نژاد، "مراحل تربیت از دیدگاه قرآن و سنت و علم روانشناسی"، فصل نامه تخصصی تفسیر علوم قرآن و حدیث، چاپ پنجم، نشر حسنا، قم، شماره هفدهم، 1392، ص 116.

یکی از روش های مهم در تربیت راستگویی و صداقت در رفتار و گفتار با کودک و پرهیز از دروغ، تزویر و حيله است. کودک هم راستی و صداقت را خوب درک می کند هم دروغ و حيله و تزویر را. کسانی که گمان می کنند کودک این مسائل را درک نمی کند و آن ها بدون ایجاد درد سر بر خود و فرزندانشان، تنها با دادن وعده ای دروغین، به خواسته خویش و صلاح فرزندانشان دست یافته اند در اشتباه اند، والدین با این کار بزرگ ترین مشکل را برای خود و فرزند آفریده اند، زیرا فرزند از همان سنین کودکی بی صداقتی والدین را درک کرده و این الگویی برای آینده او خواهد بود(1).

بی صداقتی با کودک از سه جهت آثار ضد تربیتی دارد :

1. والدین الگویی عملی برای کودکان محسوب می شوند و کودکان در رفتار های خلاف و انحرافی از بزرگتر ها تقلید می کنند و صداقت نداشتن والدین درس عملی برای فرزندان است که آثار آن از درس گفتاری بسیار بیشتر است(2).
2. والدین از این طریق اعتماد فرزندان خود را از دست می دهند، فرزندى که با بی صداقتی والدین مواجه می شود به حرف و قول آن ها اعتمادی نخواهد داشت و با دیده تردید به آنها می نگرد و کارهای تربیتی در او بی اثر خواهد بود(3).

ص: 95

1- . سیدعلی، حسینی زاده، تربیت فرزند، ج 1، چاپ هفتم، قم، نشر پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، 1388، ص 149

2- . همان، ص 150

3- . همان.

3. والدین از این طریق به شخصیت کودک لطمه می زنند، کودکی که با بی صداقتی، تزویر و دروغ با او رفتار شده، احساس می کند ارزش او همان است؛ زیرا اگر ارزش، احترام و شخصیت داشت این گونه با او برخورد نمی شد(1).

رفق و مدارا در تربیت

معصومان (علیهم السلام) به آثار و پیامد های تربیتی اختلاف سنی افراد توجهی خاص داشتند؛ آنان در تربیت دینی، میان کودکان و بزرگسالان تفاوت قائل می شوند و از هر یک انتظارات خاصی داشتند(2)؛ امام صادق علیه السلام در این باره می فرماید: «ماکودکانمان را در هفت سالگی به روزه گرفتن، به اندازه ای که توان آن را دارند، تا نصف روز، بیشتر یا کمتر دستور می دهیم، هرگاه تشنگی و گرسنگی بر آنها غلبه کرد افطار می کنند تا به روزه عادت کنند و توان روزه داری بیابند؛ شما کودکان را در نه سالگی به روزه گرفتن، به هر اندازه که می توانند امر کنید، هرگاه تشنگی بر آنها غلبه کرد افطار کنند.»(3)

در مقابل، معصومان از بزرگسالان انتظارات بیشتری داشته اند؛ از کسی که عمرش را در اسلام گذرانده است، انتظار داشتند اعمال خود را با رعایت تمام یا اکثر مستحبات انجام دهند(4). اخلاق در والدین ایجاب می کند توقع انتظاراتی که از جوانان هست از کودکان نباشد، کودکان هنوز به آن حد از رشد جسمانی

ص: 96

1- همان.

2- محمد، داوودی، زیر نظر علیرضا، اعرافی، تربیت دینی، ج2، چاپ دوم، قم، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، 1388، ص253.

3- محمد بن علی، ابن بابویه، ترجمه من لا یحضره الفقیه، ج1، چاپ اول، تهران، نشر صدوق، 1367ش، ص426.

4- محمد، داوودی، همان، ص253.

نرسیده اند که بتوانند از عهده کارهایی که بزرگسالان انجام می دهند بر آیند؛ شاید برای یک بزرگسال خواندن نماز در پنج وقت مشکل نباشد، اما برای یک کودک ده ساله خواندن نماز در پنج وقت مشکل باشد و چه بسا فراموش کند نماز عصر یا عشاء را بخواند؛ کودکان و نوجوانان، به خلاف بزرگسال، هنوز چنان که باید با آداب و معارف و احکام اسلام آشنا نشده و به همین سبب، آمادگی روحی و جسمی برای انجام کامل آن ها را پیدا نکرده است(1). به سخن دیگر، انجام وظایف دینی مانند انجام فعالیت های ورزشی است؛ کسی که سابقه ای طولانی در فوتبال یا وزنه برداری وارد می تواند مدت زمان طولانی تری فوتبال بازی کند مسیر بیشتری را بدود و وزنه سنگین تری را بردارد؛ در حالی که فرد تازه کار از عهده آن کارها بر نمی آید و باید به تدریج این توانایی را در خود ایجاد کند؛ حال اگر فرد تازه کار درصدد بر آید آن کارها را انجام دهد، چه بسا دچار مشکلاتی نیز بشود(2). اعمال و وظایف دینی نیز دقیقاً از همین قاعده پیروی میکنند؛ از این رو نباید از یک کودک همان انتظار را داشت که از یک فرد سالخورده، این کار نه تنها در اخلاق روا نیست، بلکه اگر کودک مجبور شود آن انتظارات را برآورد، چه بسا آثار نامطلوبی نیز در او بر جای بگذارد(3).

ص: 97

1- . همان، ص 254.

2- . همان.

3- . همان، ص 255.

- رفق و مدارا با فرزندان موجب جذب آنان به والدین و شخصیت و منش و آرا و عقاید آن‌ها می‌گردد.

- رفق و مدارا با فرزندان موجب می‌شود آنان آموزه‌ها و مفاهیم دینی را به بهترین وجه درک و جذب کنند و به تدریج به مدارج بالای ایمان و کمال برسند، بدون آن که از اعمال دینی خسته یا دلزده شوند(1). پیامبر صلی الله علیه و آله در توصیه ای به حضرت علی علیه السلام می‌فرماید: «عبادت خداوند را برای خودت ناخوشایند مکن؛ که زیاده رو و افراط کار نه مرکب خود را سالم می‌گذارد و نه راه را طی می‌کند(2)».

این روایت بیان می‌کند که رعایت نکردن رفق و مدارا در مقام تربیت، حتی اگر در مورد خود فرد باشد، موجب می‌شود خود از عبادت و سایر اعمال دینی خسته و در نتیجه متنفر گردد و بدین سبب از طی مسیر کمال بازماند(3)، چه رسد به این که از کودکان و نوجوانان که در ابتدای راه هستند این انتظارات وجود داشته باشد.

ص: 98

-
- 1- . محمد، داوودی، زیر نظر علیرضا، اعرافی، تربیت دینی، ج2، چاپ دوم، قم، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، 1388، ص259.
 - 2- . محمد بن یعقوب، کلینی، اصول کافی، ترجمه کسره ای، ج4، چاپ سوم، قم، نشر اسوه، 1375ش، ص265.
 - 3- . محمد، داوودی، همان، ص260.

تربیت اجتماعی یکی از جنبه های مهم تربیت است که بزرگان دین برای بالندگی و تعالی ان همت گمارده اند. رساله حقوق حضرت سجاد علیه السلام حاوی دستورها و توصیه های فراوان در خصوص نحوه برقراری روابط اجتماعی با علمای دین، همسایگان، همسر و دیگر مسلمانان است. که رعایت این حقوق ابتدا باید توسط والدین انجام شود تا آن ها بتوانند آن را به فرزندان انتقال دهند. آیات قرآن کریم نیز بر امر اجتماع و فعالیت های اجتماعی تأکیدات فراوان دارد، چنان که بیشتر آیات قرآن دارای جنبه اجتماعی است تا جنبه فردی (1). قرآن بر پیوند های اجتماعی میان مسلمانان و برقراری ارتباط میان آنان توصیه کرده است. وی می فرماید: « وَ اعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَ لَا تَفَرَّقُوا (2) ». یعنی به ریسمان الهی چنگ بزنید و متفرق نشوید. اگر همین باور در فضای خانواده پدید آید، اعضای آن را همواره در کنار یک دیگر نگاه می دارد و زن و شوهر نیز به سوی جدایی نمی روند (3). اگر خانواده از یک دیگر دور شوند زمینه زوال، ناکارآمدی و سقوط خانواده را فراهم کرده اند، حال آن که با هم بودن در کنار هم، از دستان پر از رحمت و برکت خداوند بهره می گیرند. در چنین شرایطی، زن و شوهر، به عنوان دو هم پرواز، در آسمان

ص: 99

-
- 1- . محسن، ایمانی، " جایگاه و نقش پدر و مادر در تربیت فرزند"، پیوند، خرداد 1391، ش 371-369، 1389، ص 2.
 - 2- . آل عمران، 103.
 - 3- محسن، ایمانی، همان مقاله، ص 2.

معنویت و کمال اوج می گیرند و با دست در دست فرزندان خویش نهادن و در پرتو معنویت الهی، آنان را نیز به کمال رسانند(1).

نقش پدر در تربیت اجتماعی

والدین نقش اساسی در تربیت اجتماعی فرزندان ایفا می کنند در این میان پدر ها نقش بیشتر نسبت به مادر دارند، آن ها ضمن حضور در جامعه می توانند با هنجارها و آداب و رسوم اجتماعی آشنایی بیشتری حاصل کنند و در پرتو این شناخت و بصیرت، در جهت اجتماعی کردن بهتر فرزندان خویش گام بردارند و ضمن آموختن آداب و رسوم اجتماعی آنان را با هنجارها و ارزش ها آشنا کنند. آموختن مهارت های اجتماعی نیز وظیفه دیگری است که به دلایل ذکر شده عمدتاً بر عهده پدر است و مادر نیز نقش یاور و همکار را در این زمینه بر عهده دارد. پدر می تواند زمینه رفت و آمدها را با خانواده های اقوام و خویشاوندان فراهم کند و با انجام دید و بازدید، اعضای خانواده خود را از مواهب مربوط به صله ارحام برخوردار نموده، بدین ترتیب بر رشد اجتماعی فرزندان خویش بیافزاید. آموختن مهارت های اجتماعی مانند مشورت با دیگران، توان متقاعد ساختن آن ها، همکاری، سازگاری، توافق، برقراری روابط همدلانه و مؤثر بین فردی و... به فرزندان امری ضروری است(2)، چرا که برخورداری از مهارت های اجتماعی مانع انزوای فردی می گردد و به رشد بیشتر فرزند کمک کرده، سطح رضایت وی از زندگانی را بالاتر می برد.

ص: 100

1- همان، ص 3.

2- . همان.

پس زمانی می توان یک فرد را فردی اجتماعی نامید که از روابط اجتماعی، دلیل و ضرورت آن مطلع باشد. خود را با رعایت موازین اجتماعی و هنجارهای حاکم بر جامعه ملتزم بداند و ضمن اهمیت دادن به ارزش های اجتماعی و پای بندی به آن ها، بتواند مدافع ارزش های اجتماعی و هنجارهای حاکم بر آن باشد(1).

پدر با حفظ وحدت در فضای خانواده، فرزند خود را برای یک پارچگی و انسجام اجتماعی آماده می کند این در حالی است که پدران مبتلا به حالت انزوا طلبی، اهل معاشرت نیکو با همسرانشان نیستند و گاه عملکرد آن ها چیزی جز بریدن افراد خانواده از یک دیگر و جدا زیستن در عین بودن در یک خانه و خانواده اثر دیگری ندارد. اما پدرانی که با همسران خود بر اساس دستورات خدای تعالی معاشرت نیکو دارند و با آن ها صمیمی اند، همه اعضای خانواده بسان پروانه بر گرد وجودشان جمع می شوند زیرا روابط نیکوی میان همسران است که به فرزندان تسری می یابد و مجموعه از افراد صمیمی گرد هم می آیند بدین ترتیب فرزندان خانواده فرایند رشد و بالندگی اجتماعی را به خوبی پشت سر گذاشته و افرادی اجتماعی خواهند شد(2).

مسئولیت پذیری

یکی از مهارت های اجتماعی که فرزندان باید از سنین کودکی از آن برخوردار باشند، احساس مسئولیت است که بر والدین لازم است ان را از

ص: 101

1- محسن، ایمانی، " جایگاه و نقش پدر و مادر در تربیت فرزند"، پیوند، خرداد 1391، ش 371-369، ص 3.

2- . همان، ص 4.

سنین خردسالی به فرزندان آموزش دهند. به طور کلی ابتدا والدین خود باید افرادی مسئولیت پذیر باشند تا در وهله بعد بتوانند با استفاده از روش های گوناگون و عملی و مفید این مهارت اجتماعی را به فرزندان آموزش دهند. برای ایجاد مسئولیت پذیری در فرزندان روش های بسیاری وجود دارد که در این تحقیق به چند مورد از آن اشاره و شرح داده می شود.

آموزش مهارت مسئولیت پذیری

والدین در ابتدا باید از موارد بسیار کوچک و ابتدایی شروع کنند. فرزند از همان کودکی باید مسئولیت نگه داری و مراقبت از وسایل شخصی خود را بر عهده بگیرد و در این میان طبق مسئولیتی که بر عهده گرفته باید خود پاسخ گو باشد به طور مثال: باید تکالیف دروس را خود انجام دهد و اگر انجام نداد مسئولیت پاسخ گویی به آموزگار با خودش است(1).

- مسئولیت ها باید در حیطه توانایی فرزند باشد، نباید از او انتظار داشت که کاری انجام دهد که از توانش خارج است، به طور کلی والدین باید به سن و جنس فرزند خود و هم چنین شرایط زندگی او توجه داشته باشند(2).

- دیدگاه و نظر والدین درباره مسئولیت پذیری باید به صورت مشخص برای فرزندان توضیح داده شود(3).

- یکی از مهم ترین اقدامات برای مسئولیت پذیری فرزندان این است که

ص: 102

-
- 1- . سیما، فردوسی، کلیدهای تربیت کودکان، چاپ ششم، تهران، نشر سابرین، 1388، ص 103.
 - 2- . سیما، فردوسی، کلیدهای تربیت کودکان، چاپ ششم، تهران، نشر سابرین، 1388، ص 103.
 - 3- میشله، بوربا، کتاب جامع تربیت کودک، ترجمه محمد، بهشتیان، ج2، چاپ اول، تهران، بهشتیان، 1389، ص 93.

وظایفی توسط والدین به آن‌ها محول شود و از آن‌ها خواسته شود که این وظایف را انجام دهند. یکی از راه‌ها این است که ابتدا والدین همه کارهایی را که می‌خواهند به فرزندشان محول کنند را یادداشت کرده و پیامدهای انجام ندادن هر یک از وظایف را نیز تعیین کنند(1).

- والدین باید به فرزندان یاد دهند که چگونه تصمیمات مسئولانه بگیرند: بخش مهمی از مسئولیت این است که کودک بتواند تصمیم بگیرد و مسئولیت تصمیماتش را بپذیرد.

- برای داشتن انتخاب صحیح و فکر کردن درباره عواقب هر تصمیمی باید به فرزندان یاد داده شود که قبل از هر انتخابی از خود پرسند اگر من الآن این کار را انجام دهم آیا فردا هم در نظر من انجام این کار صحیح است؟ هفته آینده چطور؟ به طور کلی باید این قانون به فرزند آموزش داده شود: « هر انتخابی که ممکن است بعداً به خاطر آن پشیمان شوی را حذف کن»(2).

- باید به فرزندان آموزش داده شود که مزایا و معایب انتخاب خود را یادداشت کند تا ببیند تعداد کدامیک بیشتر است و بر اساس آن تصمیم‌گیری کند.

- والدین نباید از این نکته غافل شوند که نباید به جای فرزندان مسئولیت‌های آن‌ها را انجام دهند زیرا فرزندان بی‌مسئولیت معمولاً تلاش می‌کنند با عذرخواهی، دروغ گفتن، توجیه و... بی‌مسئولیتی را از سر خود باز کنند، بنابراین آن‌ها باید بدانند اگر مسئولیتی که بر عهده آن‌هاست انجام نشود با

ص: 103

1- همان، ص 94.

2- همان، ص 95.

عذر خواهی حل نمی شود و باید به دنبال راهی برای جبران باشند(1).

- اگر او علی رقم روش های فوق باز هم بی مسئولیتش را ادامه داد، باید پیامدی برای این رفتارش تعیین شود فرزندان باید یاد بگیرند که هر عملی پیامدی دارد و باید عواقب بی مسئولیتی را تحمل کنند(2).

به طور مثال: والدین به فرزندشان گفته اند وقتی تلوزیون نگاه می کند غذا نخورد چون اتاق را کثیف میکند، در صورتی می تواند این کار را انجام دهد که پس از غذا خوردن آن جا را مرتب کند(3).

برای انجام این روش ها توسط والدین به بهترین وجه و شکل ممکن لازم است آن ها با یک دیگر هماهنگ باشند بدین ترتیب دستوراتی که از طرف مادر صادر می شود و یا روش هایی که از طرف پدر به کار گرفته می شود توسط سایر افراد خانواده تأیید شود(4).

تهیه رزق حلال

پدر گذشته از این که می بایست نیاز های روحی همسر و فرزندان را تأمین نماید، باید با تهیه رزق حلال و توسعه در زندگی برای رشد سالم و صحیح جسمی فرزندان زمینه سازی نماید. همان طور که در فصل اول به آن اشاره شد فرزندان قبل از این که به این عالم قدم بگذارند اثر غذا در روح و

ص: 104

1- همان، ص 96.

2- . همان، ص 97.

3- میشله، بوربا، کتاب جامع تربیت کودک، ترجمه محمد، بهشتیان، ج 2، چاپ اول، تهران، بهشتیان، 1389، ص 97.

4- امیرملک، محمودی، راهنمای خانواده، چاپ بیست و سوم، قم، نشر شهاب الدین، 1386، ص 183.

جسم آن‌ها امری سلیم و تردید ناپذیر است و در طول تربیت هم باید کاملاً مراعات شود. تهیه رزق حلال خواص متعددی دارد که یکی از آن‌ها به وجود آمدن زمینه رشد فضایل اخلاقی و خصال پسندیده در فرزند است (1). از دیدگاه اهل بیت علیهم السلام غذایی که مصرف می‌شود علاوه بر آثار طبیعی که در جسم می‌گذارد، آثار دیگری هم در روح و روان و شخصیت معنوی ما ایجاد می‌کند، این نوع آثار را آزمایش‌های مادی و تجربه‌های علمی و عینی نمی‌تواند به اثبات برساند اما در منظر قرآن و اهل بیت علیهم السلام امری کاملاً واضح و پذیرفته شده است (2).

رسول اکرم صلی الله علیه و آله در این باره می‌فرماید: «عبادت خداوند هفتاد جزء است و بهترین آن‌ها طلب روزی حلال است (3)». همچنین امام باقر علیه السلام به کسانی که تلاش می‌کنند سفره منازل خود را با روزی حلال بیاریند مژده می‌دهد که «لقی الله عزوجل: يوم القيامة وجهه مثل القمر ليلة البدر (4)». آنان در روز قیامت با سیمای نورانی، همانند شب چهارده، با خداوند ملاقات خواهند کرد. توسعه در امر معاش بر هر پدری لازم است تا علاوه بر این که از راه حلال معاش خانواده اش را تأمین کند در صورت امکان به فرزندانش سخت نگیرد و معاش آنان توسعه دهد. امام صادق علیه السلام در

ص: 105

1- عبدالکریم، پاک‌نیا، حقوق متقابل والدین و فرزندان، قم، نشر کمال الملک، 1382، ص 22.

2- همان.

3- حسین، بروجردی، منابع فقه شیعه، ترجمه جامع الاحادیث، ج 22، چاپ اول، تهران، نشر فرهنگ سبز، 1386ق، ص 77.

4- محمد بن یعقوب، کلینی، الکافی، ج 5، چاپ چهارم، تهران، دارالکتب الاسلامیه، 1407ق، ص 78.

این باره می فرماید: « هر میوه ای که همه مردم از آن می خورند لازم است یک شخص مسلمان برای خانواده اش تهیه کند و خوراکی هایی را که مخصوص ایام عید است و در غیر ایام عید به آن ها نمی رساند در روز های شادی و عید به آنان برساند(1).

تبیین نقش والدین در انتقال هنجارهای عاطفی به فرزندان

1. توجه به نیازهای اساسی کودک

اشاره

در دایره امکان، بی نیازی راه ندارد. فلسفه می گوید: امکان، مساوی با نیاز است؛ یعنی نیاز، از ممکنات جدا شدنی نیست. ممکنات، نخست، محتاج به اصل وجود اند و پس از آن، نیازمند استقرار وجود و نیازهای فراوان دیگری برای ادامه حیات خود و یا بهتر زیستن دارند، اما درجه نیازهای موجودات متفاوت و مختلف است، در این میان نیازمند ترین انسان ها کودکان اند که به تنهایی حتی قادر به تغذیه خود نیستند. بر والدین در رفع نیازهای مادی کودکان سعی و تلاش بیشتری دارند، اما نیازهای روحی و روانی معنوی وجود دارد که از نیازهای مادی با اهمیت تر است(2). لذا در این فصل تلاش شده برخی از این نیازها که توجه به آن ها می توانند عامل مهمی برای انتقال ارزش های عاطفی به فرزندان باشد بیان شود.

ص: 106

1- عبدالکریم، پاک نیا، حقوق متقابل والدین و فرزندان، قم، نشر کمال الملک، 1382، ص 23.

2- سیدعلی، حسینی زاده، تربیت فرزند، ج 1، چاپ هفتم، قم، نشر پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، 1388، ص 83.

بی شک یکی از اساسی ترین نیازهای انسان پس از نیازهای زیستی، نیاز به محبت است؛ به گونه ای که اگر این نیاز کودک برآورده شود، کودک تا حد بسیاری در برابر نیازهای زیستی مقاومت کرده، آن را تحت تأثیر خود قرار خواهد داد. لازم است والدین به این نیاز فرزند توجه خاص داشته باشند و بدانند پاسخ گویی صحیح به این نیاز فرزند، اساس و پایه تربیت او را تشکیل می دهد؛ زیرا ارضای این نیاز، موجب آرامش روانی، امنیت خاطر، اعتماد به نفس و اعتماد به والدین و حتی سلامتی جسمی او می شود و ارضا نشدن آن باعث فروپاشی آرامش روحی و روانی، بی اعتمادی به خود و دیگران، احساس عجز و حقارت، بیماری های جسمی و روانی متعدد و انحرافات اجتماعی بسیاری خواهد شد(1).

امام صادق علیه السلام می فرماید: « موسی از خدا پرسید: خدایا! برترین اعمال نزد تو کدام است؟ خداوند فرمود: دوست داشتن کودکان، زیرا من آن ها را بر فطرت توحید خود آفریدم و اگر آن ها را بمیرانم همه آن ها را به رحمت خود، به بهشت وارد می کنم(2)».

برخی از آثاری که محبت کافی به کودک می تواند در برداشته باشد به این شرح است:

1. رفع و ارضای نیاز طبیعی؛ پاسخ گویی به نیازهای عاطفی کودک افزون بر آن که او را از عوارض ناشی از ارضا نشدن آن مصون می دارد، او را

ص: 107

1- . همان، ص 84.

2- طبرسی، مکارم الاخلاق، چاپ چهارم، قم، شریف رضی، 1370ش، ص 237.

در حالت اعتدال روحی - روانی قرار خواهد داد. اما اگر این نیاز فرزند ارضا نشود مشکلات بسیاری خواهد آورد(1).

2. اعتماد به نفس؛ از دیگر آثار محبت به فرزند و از عوامل موفقیت فرد در زندگی فردی و اجتماعی، اعتماد به نفس است؛ زیرا با محبت به فرزند، وی احساس ارزشمندی می کند در مقابل اگر به او محبت نشود، گرچه در زندگی موفق هم باشد، احساس بی ارزشی و خود کم بینی کرده و به خود و دیگران بی اعتماد خواهد شد(2).

3. یادگیری شیوه محبت به دیگران؛ کودکی که مورد محبت واقع نشود، علاوه بر این که دچار اختلافات جسمی، روحی و روانی خواهد شد، در یادگیری محبت نیز دچار مشکل می شود و در آینده در محبت به فرزندان دیگر ناتوان خواهد بود.

4. جلب اعتماد فرزند به والدین: با محبت به کودک می توان علاقه او را به محبت کننده جلب کرد. در نتیجه این علاقه، فرزند به والدین محبت و اعتماد پیدا کرده و از آن ها حرف شنوی خواهند شد، همچنین از این طریق زمینه تربیت های بعدی نیز فراهم خواهد شد؛ زیرا انسان ها به ویژه کودکان در قبال شخصی که به آن ها محبت می کند احساس احترام دارند و محبت کننده به خود را دوست داشته و مطیع فرمان او هستند(3).

ص: 108

1- سیدعلی، حسینی زاده، تربیت فرزند، ج 1، چاپ هفتم، قم، نشر پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، 1388، ص 89.

2- سیدعلی، حسینی زاده، تربیت فرزند، ج 1، چاپ هفتم، قم، نشر پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، 1388، ص 89.

3- همان.

انسان، گل سرسبد موجودات است و اسلام، همواره حریم او را محترم شمرده است. این حرمت، صرف نظر از ویژگی های هر امت و گروه برای تمامی انسان ها وجود دارد و جنسیت، قومیت، نژاد، سن و حتی ایمان در آن دخالت ندارد. بدون در نظر گرفتن ملاک های ثانوی، کودک و بزرگسال با هم مساوی و از کرامت یکسان برخوردارند. از این رو باید از احترام یکسان بدون در نظر گرفتن دیگر ملاک ها نیز برخوردار باشند. از این رو اسلام حتی برای جنینی که در رحم مادر است و هنوز دیده به جهان نگشوده نیز احترام و کرامت قائل است چنان که حتی از ارث سهم می برد و اگر هم سقط شد، مانند دیگر انسان ها باید غسل و کفن شده و به خاک سپرده شود و حتی اگر کسی باعث قتل او در رحم مادر شده، باید به ولی او دیه بپردازد؛ این برخورد، با انسان ها در اسلام نشانه تساوی آن ها در کرامت است (1). از سوی دیگر کودکان بر فطرت الهی آفریده شده اند و این فطرت گرچه هنوز به فضایل مزین نشده، به خباثت نیز آلوده نیست، پس، از این حیث نیز کودکان دارای کرامت اند و شاید کرامتی بیش از برخی بزرگسالان دارند؛ پس احترامی بیشتر را نیز می طلبند (2). اکثر کودکان، خود را چنان می شناسند که دیگران در رفتار خود با آن ها می نمایانند و بر طبق این شناخت از خود، عمل می کنند و اگر چنین نکنند دچار تضاد درونی، اضطراب و دلهره می شوند (3).

ص: 109

1- همان، ص 102.

2- همان، ص 103.

3- . همان، ص 104.

1. انسان دارای حب ذات است و هر انسانی خود را دوست دارد و در جهت حفظ حرمت خود می‌کوشد و موقعیتی که در آن احساس بی‌حرمتی کند، پرهیز کرده، با آن به مقابله بر می‌خیزد(1). امام صادق علیه السلام می‌فرماید: « طبعت القلوب علی حبّ من أحسن علیها و بُغض من اساء الیها(2) ». قلب‌های (انسان‌ها) بر دوستی با کسی که با آن‌ها نیکی کند و دشمنی با کسی که به آن‌ها بدی کند سرشته شده است(3).

بنابراین اگر کودک از والدین خود احساس بی‌احترامی کند سخنان و تعلیمات آن‌ها، نه تنها بر او اثر تربیتی نخواهد داشت، بلکه اثر معکوس و ضد تربیتی نیز به بار خواهد آورد زیرا ممکن است بغض آن‌ها را در سینه داشته و پذیرای حرف آن‌ها نباشد.

2. احترام به کودک در خود پنداره او تأثیری ژرف بر جای می‌گذارد و این تأثیر در رفتار شخص بروز می‌یابد؛ زیرا رفتار انسان‌ها بر اساس شناختی است که از فرد دارند و این شناخت از خود، به طور معمول از طریق نگاه دیگران به انسان حاصل می‌شود(4).

ص: 110

1- . سیدعلی، حسینی زاده، تربیت فرزند، ج 1، چاپ هفتم، قم، نشر پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، 1388، ص 103.

2- . محمد، حرعاملی، وسائل الشیعه، ج 20، چاپ اول، قم، موسسه آل‌البیت، 1409ق، ص 184، ش 4.

3- . سیدعلی، حسینی زاده، همان، ص 103.

4- . همان.

رعایت هر اصلی مستلزم انجام شیوه ها و راهکار هایی است، تکریم و احترام فرزند که اهمیت آن در انتقال ارزش های عاطفی به فرزند بازگو شد هم شیوه های زیادی دارد که در این تحقیق به چند مورد از آن ها اشاره می شود.

برخاستن و استقبال از فرزند به هنگام ورود او به مجلس، سلام کردن، اجازه خواستن از کودکان برای گذشت از حقوقشان، پذیرش دعوت و دعوت از آن ها برای میهمانی، جای دادن آن ها در صفوف نماز جماعت، شرکت دادن آن ها در جلسه دعا برای آمین گفتن، شخصیت دادن به آن ها؛ یکی از شیوه هایی که به وسیله آن ائمه به فرزندان خود شخصیت می دادند این بود که برخی کسانی را که سؤال داشتند، برای دریافت پاسخ به فرزندان خود ارجاع می دادند و این کار هم تمرینی بود برای فرزندان در شکوفایی استعدادها و هم معرفی آن ها به دیگران(1).

عدم افراط در تکریم فرزند

البته در محبت و تکریم فرزند نباید افراط کرد، زیرا در این صورت نه تنها نمی توان نتیجه صحیح تربیتی گرفت، بلکه شخصیت فرزند، در اثر زیاده روی والدین در ابراز محبت های نابجا لطمه جبران ناپذیری خواهد خورد. چرا که این فرزند از خود راضی و از جامعه توقعات و انتظارات زیادی خواهد داشت و در صورت بی اعتنایی دیگران به این خواسته های بی مورد، فرزند نازپرورده

ص: 111

و از زندگی بیزار و مأیوس شده و دچار عقده حقارت خواهد شد(1).

3-1- تقویت عزت نفس

بسیاری از مشکلات نسل جدید و جوانان از نداشتن روحیه اعتماد به نفس و خودباوری ریشه می‌گیرد. ترس از ورود به اجتماع و اظهار اندیشه‌ها، عدم پذیرش مسئولیت‌ها و بسیاری از ناکامی‌ها و عدم موفقیت‌ها، از جمله عوارض حقارت و نداشتن عزت نفس است. بنابراین تقویت شخصیت فرزندان موجب به وجود آمدن بسترهای مناسب برای ایجاد خصلت‌های نیکو و صفات ستوده خواهد شد. تکریم شخصیت فرزند و احترام به او یکی از مهم‌ترین راه‌های تقویت عزت نفس در آنان است که قبلاً توضیح آن آورده شد(2). از منظر امام علی علیه السلام: «فرزند همانند گل ظریف است و روحیه‌ای لطیف و حساس دارد (معاشرت با وی باید حساب شده و از روی احترام باشد(3))». حال اگر والدین در دوران شکل‌گیری شخصیت فرزند، با او با بی‌احترامی، تحقیر، سرکوفت و سرزنش برخورد کنند، شخصیت فرزند به صورت شخصیتی ذلیل، حقیر، وابسته و منفی شکل خواهد گرفت و اگر با احترام و بزرگداشت با او برخورد کنند، شخصیت او به صورت شخصیتی عزیز، مستقل و مثبت رقم خواهد خورد و در خود به دیده احترام خواهد نگریست و در نتیجه رفتار او، رفتاری سالم و بهنجار خواهد بود(4). امیر

ص: 112

1- عبدالکریم، پاک‌نیا، حقوق متقابل والدین و فرزندان، قم، نشر کمال‌الملک، 1382، ص 20.

2- همان، ص 18.

3- ابن ابی‌الحدید، شرح نهج‌البلاغه، ج 20، چاپ اول، مکتب آیت‌المرعشی‌النجفی، 1404ق، ص 342.

4- سیدعلی، حسینی‌زاده، تربیت فرزند، ج 1، چاپ هفتم، قم، نشر پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، 1388، ص 104.

المؤمنین علی علیه السلام در این باره می فرماید: « من کرمت علیه نفسه لم یهنها بالمعصية(1) ». کسی که از احترام نفس برخوردار باشد شخصیت خود را با گناه، بی ارزش نمی کند. یا امام سجاد علیه السلام می فرماید: « من کرمت علیه نفس هانت علیه الدنيا(2) ». کسی که از احترام نفس، برخوردار باشد، دنیا نزد او بی ارزش می شود. عزت نفس یک ارزش به شمار می آید و برای ایجاد این ارزش در کودکان باید به صورت عملی آن را به ایشان آموخت و ایجاد چنین ارزشی، میسر نیست مگر این که والدین به او احترام بگذارند و حقوق او را رعایت کنند. چرا که تحقیر شخصیت کودک؛ آثار تربیتی بسیاری را متوجه شخصیت فرزند می کند و هرگز نمی توان از کودکی که همواره به او بی احترامی شده، انتظار نیکی داشت(3).

فرزندانی که به طور واقعی عشق و محبت می بینند، ناخودآگاه درک می کنند که به آن ها ارج گذاشته شده است. احساس ارزشمند بودن برای سلامت روانی ضروری و پایه عزت نفس در کودکان است. این کیفیت نتیجه مستقیم عشق پدر و مادر به فرزند است. فرزندان به این اهمیت نمی دهند که والدین چقدر آگاهی دارند بلکه برایشان مهم است که چقدر به آن ها توجه می شود(4).

ص: 113

-
- 1- . میرزا حسین، نوری، مستدرک الوسائل، ج 11، چاپ اول، بیروت- لبنان، مؤسسه آل البیت،؛ 1408ق، ص 339، ش 13208-14.
 - 2- حسن بن علی، ابن شعبه حرانی، تحف العقول، چاپ دوم، قم، جامعه مدرسین، 1363ق، ص 278.
 - 3- . سیدعلی، حسینی زاده، تربیت فرزند، ج 1، چاپ هفتم، قم، نشر پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، 1388، ص 105.
 - 4- . امیرملک، محمودی، راهنمای خانواده، چاپ بیست و سوم، قم، نشر شهاب الدین، 1386، ص 198-199.

عموم مردم به ویژه کودکان و نوجوانان به ارتباط کلامی بسیار حساس هستند. لحن و صوت والدین در ارتباط کلامی باید دارای بار عاطفی مثبت باشد، والدین می توانند با سخنان نرم، نیکو و محبت آمیز از مشکلات روحی و ناهنجاری های کودکان و نوجوانان بکاهند و رنج های درونی آنان را آرامش بخشند. بسیاری از تندخوئی ها، خشونت ها، لجبازی ها و زورگویی ها را می توان با ارتباط کلامی صحیح و نیکو حل نمود(1). نمونه هایی از ارتباط کلامی سرور و سالار آزادگان امام حسین علیه السلام با فرزند در حساس ترین روزهای زندگی: در هنگام گفتگو با دخترش سکینه و خواهران، برای تسکین آلام روحی وی فرمود: «یا نور عینی! چگونه تسلیم مرگ نباشد کسی که یآوری ندارد(2)». و همچنین در موقع خداحافظی با فرزندان و خواهران، امام سجاد علیه السلام را به آغوش کشیده و با این کلمات دلنشین او را یاری دادند، «پسرم تو پاکیزه ترین فرزندان من هستی و بهترین خاندان من می باشی و تو از طرف من سرپرست این زنان و کودکان خواهی بود(3)». سخنان محبت آمیز و دلربا تا عمق جان مخاطب تأثیر می گذارد و با ایجاد محبت بیشتر در قلب وی او را به سوی گوینده جذب می کند. والدینی که در به کارگیری الفاظ و عبارات خود، کمال ادب و عفت را رعایت کنند، در منظر فرزندان

ص: 114

-
- 1- . عبدالکریم، پاک نیا، حقوق متقابل والدین و فرزندان، قم، نشر کمال الملک، 1382، ص 29.
 - 2- . محمد، محمودی شهری، موسوعه امام حسین، فی الكتاب و السنه و التاريخ، به ترجمه عبدالهادی، مسعودی، قم، دارالحدیث، 1389، ص 490.
 - 3- . همان، ص 486.

عزیز و مکرم بوده و دیگران نیز به آنان با دیده احترام می نگرند. در حقیقت رعایت ادب، عفت و داشتن صمیمیت در گفتار ناشی از کرامت نفس گوینده است و در تحکیم روابط گوینده و مخاطب تأثیر فراوان دارد(1).

5-1- هدیه دادن

یکی دیگر از راه های جذب فرزندان که انتقال ارزش های عاطفی را به آن ها تسهیل می کند دادن هدیه به آن هاست. هدیه دادن علاوه بر این که عشق و محبت هدیه شونده را به انسان زیاد می کند و موجب استحکام ارتباط قلبی می شود، نشانه احترام به شخصیت طرف مقابل است و هدیه شونده از این که مورد توجه و عنایت قرار گرفته، احساس لذت و نشاط می کند. والدین برای تقویت ارتباط صمیمانه با فرزندان می توانند با اهدای هدیه مناسبی در وجود آنان نفوذ کرده و خصلت های ستوده و نیک را در آنان ایجاد کنند(2). طبق فرموده پیامبر صلی الله علیه و آله: « بهتر است در دادن هدیه، فرزندان دختر را مقدم بدارد، زیرا هرکس دختر خود را خوشحال نماید همانند این است که یک انسان ارزشمندی را از بند رهانیده است و هرکس به پسرش چشم روشنی داده است و او را شاد کند در ردیف بهشتیان خواهد بود(3)». هدیه، دل ها را پر از صفا و صمیمیت کرده و غبار کدورت را از دل ها می زداید به ویژه آن که تقدیم هدیه در مناسبت های خاصی باشد که خاطرات خوش آن روز با شادمانی تحفه عجبین گردیده و تأثیر نشاط آور آن را چندین

ص: 115

1- . عبدالکریم، پاک نیا، همان.

2- عبدالکریم، پاک نیا، حقوق متقابل والدین و فرزندان، قم، نشر کمال الملک، 1382، ص 24.

3- محمد، حرعاملی، وسائل الشیعه، ج 21، چاپ اول، قم، موسسه آل البیت، 1409ق، ص 514.

برابر می کند(1). البته تأثیر و لذت هدیه و بخشش به فرزندان زمانی بیشتر می شود که بدون درخواست قبلی انجام گیرد، تا ضمن حفظ شخصیت و کرامت، روحیه خودباوری و اعتماد به نفس در آنان تقویت می شود(2).

6-1- تشویق و تحسین

یکی دیگر از روش هایی که در سیره معصومین در تربیت فرزند از آن بهره گرفته می شود روش تشویق و تحسین است(3). از این رو علی علیه السلام در نامه به مالک اشتر می فرماید: « مبادا نکوکار و بدکار در دیده ات برابر آید که آن رغبت نیکوکار را در نیکی کم می کند و بدکار را به بدی وادار می نماید(4)».

به طور کلی در سیره معصومین تشویق، بیشتر به صورت تشویق های معنوی و یا تحسین بوده است و کمتر از تشویق و پاداش مادی استفاده شده است(5). والدین باید سعی کنند بر کوشش ها و موفقیت فرزندان تمرکز داشته باشند نه بر ضعفیات آن ها. والدین با تشویق باعث می شوند تا فرزندان از لحاظ روحی و روانی و معنوی رشد کنند و زندگی متعادلی داشته باشند(6).

ص: 116

1- عبدالکریم، پاک نیا، همان.

2- همان، ص 25.

3- سیدعلی، حسینی زاده، تربیت فرزند، ج 1، چاپ هفتم، قم، نشر پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، 1388، ص 153.

4- ترجمه جعفر، شهیدی، نهج البلاغه، چاپ چهاردهم، تهران، شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، 1378، ش، ص 328.

5- سیدعلی، حسینی زاده، همان، ص 154.

6- امیرملک، محمودی، راهنمای خانواده، چاپ بیست و سوم، قم، نشر شهاب الدین، 1386، ص 207-205.

شالوده هر جامعه، خانواده ها هستند و در واقع، هسته اولیه تشکیل جوامع نیز محسوب می شوند. نیروهای حرکت دهنده هر جامعه در خانواده ها متولد شده و رشد می یابند. روابط اولیه افراد در خانواده، زمینه ساز نوع فعالیت های آینده آنان در در ابعاد مختلف دینی، عاطفی، اجتماعی و اخلاقی است. تجارب افراد در خانواده می تواند سال ها آن ها را تحت تأثیر قرار دهد. به طور کلی خانواده سالم، خانواده ای که با تربیت افراد موفق و کوشا و تحویل آن ها به جامعه در رشد و تعالی آن مؤثر باشند. با توجه به این نکته و سایر مباحثی که تاکنون بیان شد، نقش والدین در انتقال ارزش ها به فرزندان روشن می شود. از فصل انتقال ارزش های دینی نتیجه گرفته می شود که اصل ازدواج در درجه اول بیشترین تأثیر را در تربیت فرزند دارد و به تبع آن آموزش های مختلفی که باید به فرزندان داده شود، از فصل انتقال ارزش های عاطفی نتیجه گرفته می شود والدین برای پرورش فرزندان با عزت نفس و مقاوم در برابر مشکلات لازم است به نیاز های اساسی کودک خود مانند تکریم و احترام و تقویت عزت نفس در او توجه و اهتمام ویژه داشته باشند، از فصل انتقال ارزش های اجتماعی به این رسیده که در درجه اول باید فرزندان مسئولیت پذیر پرورش داد تا بتوانند در آینده نقش هایی که بر عهده آن ها گذاشته می شود را به بهترین شکل ممکن انجام دهند و از زیر بار آن ها شانه خالی نکنند و در فصل آخر که انتقال ارزش های اخلاقی است که مهم ترین مسئله در تربیت و پرورش اخلاقی کودک، عامل بودن والدین است و در مراحل بعد راستی و

صداقت و فراهم کردن موقعیت ازدواج برای فرزندان، تبیین و مورد بررسی قرار می‌گیرد. در این راستا در عصر کنونی دورسالت، ضروری به نظر می‌رسد: در مرتبه اول تقویت نهاد خانواده و در مرتبه دوم، کمک به اصلاح روابط اعضای خانواده با یک دیگر و افزایش کارایی و تعالی اخلاقی خانواده‌ها، که علاوه بر اهتمام خود والدین به این رسالت، اهتمام و توجه نهاد آموزش و پرورش و نقش پررنگ رسانه‌ها را نیز می‌طلبد.

ص: 118

* قرآن کریم، ترجمه مهدی الهی قمشه ای،

* سید رضی، نهج البلاغه،

1. ابن بابویه، محمد بن علی، من لا یحضره الفقیه، به تحقیق غفاری، علی اکبر، ج 1 و 2، چاپ دوم، قم، دفتر انتشارات اسلامی، وابسته به جامعه مدرسین قم، 1413ق.

2. ابن شعبه حرانی، حسن بن علی، تحف العقول، به تحقیق غفاری، علی اکبر، چاپ دوم، قم، جامعه مدرسین، 1404ق.

3. ابن منظور محمد بن مکرم، لسان العرب. ذیل واژه سنن، چاپ سوم، بیروت، دار صادر، 1414ق.

4. بروجردی، حسین، منابع فقه شیعه، ترجمه جامع الاحادیث، به تحقیق جمعی از فضلاء، ج 22، چاپ اول، تهران، نشر فرهنگ سبز، 1386ق.

5. باقی نصرآبادی، علی، مبانی جامعه شناسی، چاپ اول، قم، یاقوت، 1382.

6. بوربا، میشله، کتاب جامع تربیت کودک، به ترجمه بهشتیان، محمد، ج 2، چاپ اول، تهران، نشر فرهنگ سبز، 1389.

7. پاک نیا، عبدالکریم، حقوق متقابل والدین و فرزندان، قم، نشر کمال الملک، 1382.

8. حسینی زاده، سیدعلی، تربیت فرزند، ج 1، چاپ هفتم، قم، نشر پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، 1388.

9. حر عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعه، به تحقیق مؤسسه آل البیت، ج 20 و 21، چاپ اول، قم، مؤسسه آل البیت، 1409ق.

10. خوانساری، محمد، شرح غرر الحکم و درر الکلم، به تحقیق حسینی ارموی محدث، جلال الدین، ج 3، چاپ چهارم، تهران، نشر دانشگاه تهران، 1366 ش.
 11. داوودی، محمد، تربیت دینی، زیر نظر اعرافی، علیرضا، ج 2، چاپ چهارم، قم، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، 1388.
 12. رفیع پور، فرامرز، آنومی یا آشفستگی اجتماعی، تهران، سروش، 1378.
 13. سووه توماس، فرهنگ، اصلاحات اجتماعی اقتصادی، م. آزاده، چاپ اول، تهران، انتشارات مازیار، 1354.
 14. شریف قریشی، باقر، نظام خانواده در اسلام، به نقل از قاموس المحيط، ترجمه لطیف راشدی، چاپ سوم، تهران، شرکت چاپ و نشر بین الملل، 1386.
 15. شیخ صدوق، گزیده من لایحضره الفقیه، ج 1، چاپ اول، فیض کاشانی، 1276 ش.
 16. طبرسی، حسن بن فضل، مکارم الاخلاق، چاپ چهارم، قم، الشریف الرضی، 1412 ق/ 1370 ش.
 17. عمید، حسن، فرهنگ عمید، فرهنگ فارسی، چاپ دوم، تهران، نشر اشجع، 1390.
 18. فردوسی، سیما، کلید های تربیت کودکان، چاپ ششم، تهران، نشر صابرین، 1388.
 19. قائمی، علی، نظام حیات خانواده در اسلام، چاپ نهم، تهران، نشر انجمن اولیاء و مربیان، 1384.
 20. قمی، علی بن ابراهیم، تفسیر قمی، ج 2، قم، دارالکتاب، 1404 ق.
 21. کلینی، محمد بن یعقوب، گزیده الکافی، ترجمه بهبودی، محمد باقر، ج 5، چاپ اول، تهران، مرکز انتشارات علمی و فرهنگی، بی تا.
- _____، اصول کافی، ترجمه کسره ای، ج 4، چاپ سوم،

23. محمودی، امیر ملک، راهنمای خانواده، چاپ بیست و سوم، قم، شهاب الدین، 1386.

24. معین، محمد، فرهنگ فارسی، چاپ دوم، تهران، ثامن، 1386.

25. مطهری، مرتضی، سیری در سیره نبوی، چاپ پنجاهم، قم، صدرا، 1388.

26. محمودی شهری، محمد، موسوعه امام حسین، فی الكتاب و السنه و التاريخ، به ترجمه عبدالهادی، مسعودی، قم، دارالحدیث، 1389.

27. مجلسی، محمد باقر، بحار الانوار، ج 5 و 80، بیروت، دار احیاء التراث العربی، 1403 ق.

28. نوری، میرزا حسین، مستدرک الوسائل، به تحقیق گروه پژوهش مؤسسه آل البیت، ج 11 و 15، چاپ اول، بیروت- لبنان، مرسسه آل البیت، 1408 ق.

29. ایمانی، محسن، "نقش پدر در تربیت فرزندان"، مجلات تخصصی نور، پیوند، خرداد 1389.

30. فرزندی وحی، جمال، حیدر نژاد، طاهره، "مراحل تربیت از دیدگاه قرآن و سنت و علم روانشناسی، فصل نامه تخصصی قرآن و حدیث، چاپ پنجم، قم، نشر حسنا، 1392.

چکیده

مادر به عنوان محور اصلی زندگی دختر، عمده ترین نقش را درباره ی او ایفا می کند در همه ی فرهنگ ها مادر نخستین کسی است که دختر از او سرمشق می گیرد و از او نخستین اثرات ذهنی را کسب می کند. برای دختر، مادر همه چیز است که موجبات آرامش و رفاه نسبی او می شود و به دلیل همانند بودنش می تواند نفوذ بیشتری بروی داشته باشد و مادر، آموزنده ی درس عفت و تقوا، عبادت و خلوص، پاکی و خداترسی برای دخترش می باشد نقش الگویی او برای دخترش آن چنان است که آثار نیک رفتار برای مادام العمر در ذهن او باقی می ماند. در او خیرخواهی و خیراندیشی نسبت به دیگران و شاکله و جودی او از هر جهت بوجود می آورد.

بر این اساس که تصویر شد «نقش عفت مادر» در تربیت دختر اگر با معیارهای تقوا و فضیلت همراه باشد نقطه حیاتی و مرکزی جامعه آینده کلید می خورد.

واژگان کلیدی:

نقش، عفت، تربیت فرزندان

ص: 123

برای پرورش فرزندان صالح و شایسته به خصوص دختر در درجه اول، پرورش دهنده و مربی او، باید از خصوصیات ویژه ای برخوردار باشد تا از آغوش پاک و از محیط سالم زندگی برخوردار باشند و این گلهای قشنگ و آراسته و امیدبخش (فرزندان) برای جامعه پرورنده شوند.

هدف اصلی این تحقیق، آگاهی از نقش عفت مادر در تربیت دختر، از دیدگاه اسلام، روان شناسی و علوم تربیتی است و این که مادران عقیقه تا چه اندازه در تربیت دختران اثر گذارند و چگونه می توانند از دختران خود، مادرانی شایسته را پرورش و تحویل جامعه دهند.

بی تردید، اگر مادران به نقش مهم خود در تربیت فرزندان به ویژه دختران آگاه باشند و از شیوه های سازنده در این زمینه بهره گیرند می توانند افرادی شایسته و مفید را تعلیم و تربیت کنند.

طبیعی است با تحقق بخشیدن به عفت دختران، بسیاری از مشکلات اجتماعی که امروزه تا حد زیادی وبال جوامع شده است، رفع خواهد شد؛ زیرا بیشتر ناهنجاری ها و نابسامانی های اجتماعی در جهان کنونی ناشی از بی توجهی مادران به وظایف خود و آشنا نبودن آنان با روش درست تربیت فرزندان است. لذا از مهم ترین ضروریاتی که در این تحقیق به آنها می پردازد عبارتند از:

1 - شناخت مادران نسبت به مسئله عفاف

2 - آگاهی مادران از تفاوت بین حجاب و عفاف

3 - پرداختن به موضوع عفت به طور مستقل

4 - پی بردن به ابعاد عفت

موارد یاد شده از ضرورت های این تحقیق است.

حجاب و عفاف به عنوان دو ارزش در جامعه ی بشری و بویژه جوامع اسلامی مطرح بوده و هست. این دو واژه در کنار هم به کار برده می شوند و در نگاه اول به نظر می آید هر دو به یک معنا باشند. اما با جستجو در متون دینی به تفاوت آن ها پی می بریم. در قرآن کریم خداوند متعال عفت را از صفات مؤمنین شمرده و چهار بار از ریشه ی عفاف استفاده شده است.

درباره ی موضوع «نقش عفت مادر در تربیت دختر» مستقلاً کتابی نگاشته نشده است. لیکن تألیفاتی از واژگان کلیدی آن یعنی نقش، مادر، تربیت - برای دختران و غیره نگاشته شده که در این کتاب ها به موضوع عفت به طور کلی پرداخته اند و در خصوص نقش عفت مادر در تربیت دختر به صورت مختصر و گذرا صحبتی به میان آورده اند.

یکی از دغدغه های اصلی والدین تربیت فرزندان به خصوص دختران است.

و در تربیت آنچه بیش از همه نمود دارد، عفت می باشد که خود مفهوم گسترده ای دارد و همه ابعاد تربیت را تحت تأثیر خود قرار می دهد. عفت یعنی «خود نگهداری در قلمرو شهوات و خواسته های نفسانی»⁽¹⁾

در این جا مادر که از جنس دختر است نقش تربیتی اش مؤثرتر می باشد. به همین خاطر باید به نحوه ی نقش آفرینی عفت خود در زمینه ی تربیت دخترش آگاهی بیشتر پیدا کند که یکی از راه های آن مطالعه و آگاهی از رهنمودهای دینی است.

ص: 125

1- . حسین، مهدی زاده، پرسمان حجاب، انتشارات صهبای یقین، چاپ پنجم، قم، 1388، ص 30.

برای اینکه دید خواننده نسبت به واژه‌ها و کلمات موضوع روشن تر و وسیع تر گردد باید هر واژه را در معنای لغوی و اصطلاحی تعریف و توضیح و تفسیر کرد در معنای لغوی، واژه‌هایی که می‌توانند به جای کلمه مورد نظر بکار روند، می‌آید و در معنای اصطلاحی به توضیح و تفسیر بیشتر واژه‌ی مورد نظر پرداخته می‌شود در این گفتار، واژه‌های کلیدی موجود در موضوع بررسی می‌شود که به ترتیب عبارتند از: «نقش - عفت مادر - تربیت - فرزند»

1 - نقش

لغوی: واژه «نقش» در معنای متعدد و زیادی به کار رفته است از جمله «رنگ آمیزی کردن(1)، تصویر، نگارش، خلقت، لیاقت(2) و...» اصطلاحی: واژه «نقش» توضیح و تفسیر آن در مواقع مختلفی استفاده می‌شود مثل «شکل و صورت کسی یا چیزی را کشیدن(3)» اما مهمترین و اصلی ترین زمانی که این واژه به کار می‌رود هنگامی است که اثر و نشانی روی زمین یا چیزی گذاشته شده و باقی مانده باشد.(4) جمع این کلمه نیز نقوش است. در تحقیق مورد نظر مراد از «نقش» معنای اخیر است یعنی «اثر و نشانی روی زمین یا چیزی گذاشته شده و باقی مانده باشد.»(5)

ص: 126

-
- 1- . حسن، عمید، فرهنگ عمید، انتشارات امیرکبیر، چاپ 27، تهران، 1384، ج دوم، ص 1915
 - 2- . علی اکبر، دهخدا، لغت نامه دهخدا، انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، بی چا، تهران، 1352، شماره مسلسل 134، حرف (ن)، ج 46، صص 696 الی 698
 - 3- . حسن، عمید، همان، ص 1915
 - 4- . علی اکبر، دهخدا، همان، ص 698
 - 5- . حسن، عمید، فرهنگ عمید، انتشارات امیرکبیر، چاپ 27، تهران، 1384، ج دوم، ص 1915

لغوی: پارسائی، نهفتگی، پاکدامنی، خویشتن داری

اصطلاحی: عفت عبارت از: «ترک شهوات پست و پاکی جسد»⁽¹⁾

3. مفهوم شناسی حجاب

کاربرد کلمه حجاب درباره پوشش زن اصطلاح نسبتاً جدیدی است. در قدیم و مخصوصاً در اصطلاح فقها کلمه «ستر» که به معنی پوشش است به کار می رفت. حجاب به معنای پرده، چادر، روپوش، روبندو آنچه با آن چیزی را بپوشانند و چیزی که مانع بین دو چیز دیگر باشد، آمده است. مقصود از حجاب اسلامی آن نوع پوششی است که بر اساس دستور قران کریم، زیباییهای بدن زن را بپوشاند، خداوند در قران خطاب به زنان مسلمان می فرماید:

«لا یبدین زینتهن»⁽²⁾

زینت هایشان را آشکار نسازند.

برخی مفسران مصداق زینت را در این آیه شریفه، بدن زن می دانند. در اینجا ذکر نکته ای ضروری خواهد بود آن اینکه هنگامی که از حجاب سخن به میان می آید، بی درنگ پوشش و نوع آن به ذهن می رسد و کمتر به حقیقت و روح حجاب و ریشه ها و مراحل شکوفائی آن پرداخته می شود. این در حالی است که برای یافتن راهکارهای مناسب و ترویج فرهنگ حجاب باید به

ص: 127

1- . علی اکبر، دهخدا، لغت نامه دهخدا، انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، بی جا، تهران، 1352، شماره مسلسل 195، شماره حرف

(م)، بخش اول، ج 40، ص 20

2- . نور/34

رابطه عفاف و حجاب

عفاف بدون رعایت پوشش قابل تصور نیست. نمی توان به زن یا مردی عقیف گفت، در حالی که بدون پوشش یا با پوشش نامناسب در انظار عمومی ظاهر می شود. گرچه تفاوت های رفتاری انسانی ریشه در تفاوت خلقت و فطرت، گرایش ها و منش ها دارد، در اسلام از نشانه های برجسته عفاف می توان به پوشش اسلامی (حجاب) اشاره کرد. شهید مطهری: در ذیل آیه 61 سوره نور چنین می نویسد: از جمله «ان یستعففن خیر لهن» می توان یک قانون علی را استنباط کرد و آن این است که از نظر اسلام هر قدر زن جانب عفاف و ستر (پوشش) را مراعات کند پسندیده تر است. میان حجاب و عفاف نیز ارتباط وجود دارد. عفت، حالتی نفسانی و درونی است که نمودها و جلوه های گوناگونی در نگاه، گفتار، راه رفتن و... دارد. حجاب در حقیقت همان نمود و ظهور عفاف، در چگونگی و مقدار پوشش است. از سوی دیگر، میان این دو واژه رابطه معنایی نیز وجود دارد.

حجاب در لغت به معنای پوشش، پرده و مانع است. به نگهبان، حاجب می گویند؛ چون مانع ورود بیگانگان در حریم و محیط خاص می گردد. بنابراین، حجاب و پوشش زن به منزله حاجب و مانعی در مقابل افراد نامحرم است که قصد نفوذ و تصرف در حریم ناموس دیگران را دارند از سوی دیگر، مفهوم «منع و امتناع» در ریشه لغوی عفت نیز وجود دارد. (2)

ص: 128

1- . اعظم، وفائی، صدف عفاف، انتشارات کانون اندیشه جوان، چاپ اول، تهران، 1390، ص 19

2- . اعظم، وفائی، صدف عفاف، انتشارات کانون اندیشه جوان، چاپ اول، تهران، 1390، ص 19

بنابراین می توان گفت دو واژه «حجاب» و «عفت» در اصل معنای منع و امتناع مشترک اند.

تفاوتی که میان منع و بازداری حجاب و عفت است، تفاوت میان ظاهر و باطن است؛ یعنی منع و بازداری در حجاب مربوط به حفظ ظاهر است، ولی منع و بازداری که در معنای عفت اخذ شده مربوط به باطن و درون است؛ چرا که عفت حالتی درونی است با توجه به اینکه تأثیر ظاهر بر باطن و تأثیر باطن بر ظاهر یکی از ویژگیهای عمومی انسان است، معمولاً میان حجاب و پوشش ظاهری با عفت و بازداری باطنی انسان، تأثیر و تاثر متقابل وجود دارد. بدین ترتیب که هرچه حجاب و پوشش ظاهری بیشتر و بهتر باشد، در تقویت و پرورش روحیه باطنی و درونی عفت، تأثیر بیشتری دارد؛ و بالعکس، هرچه عفت درونی و باطنی بیشتر باشد، حجاب و پوشش ظاهری بیشتر و بهتر می گردد بر این اساس، این دو معمولاً با هم رابطه تنگاتنگی پیدا می کنند. به عبارت دیگر، درون پاک بیرونی پاک می پروراند و هرگز قلب پاک موجب باور شدن میوه ناپاک بی حجابی نخواهد شد و آیه قرآن به خوبی به این مطلب اشاره کرده و می فرماید:

«وَالْبَلَدُ الطَّيِّبُ يَخْرِجُ نَبَاتَهُ بِإِذْنِ رَبِّهِ وَالَّذِي خَبَثَ لَا يَخْرِجُ إِلَّا نَجَسًا»

زمین پاکیزه گیاهش به فرمان پروردگار می روید؛ اما سرزمین های بد طینت (وشوره زار) جز گیاه ناچیز و بی ارزش، از آن نمی روید. (1)

4 - مادر

لغوی: واژه «مادر» در واقع ترجمه «ام» است که «والده» باشد. البته «مام و

ص: 129

1 - اعراف 58

ماما و مار هم گفته شده است.»(1)

اصطلاحی: کلمه «مادر» مفهوم گسترده ای دارد و وصف ناشدنی است ولی آنچه که در کتب لغت به صورت معنای قالبی آمده این است که «مادر» زنی که فرزند دارد، زنی که يك یا چند بچه به دنیا آورده باشد.» اما مراد ما در این تحقیق از واژه «مادر» یعنی؛ کسی که پرورش فرزند را به عهده دارد چه در دوران حمل یا بعد از حمل تا شامل زنی که فرزند را به دنیا نیاورده و تنها در تربیت او نقش دارد نیز بشود.(2)

5- تربیت

لغوی: «تربیت مصدر باب تفعیل از ماده (ربی - یربو)، رشد دادن - پروردن، آموختن، پروردن کودک تا بالغ شود.»

اصطلاحی: «تربیت ادب و اخلاق به کسی یاد دادن یا فراهم کردن زمینه رشد یا شکوفائی استعدادها و به رساندن قوای نهفته یک موجود به فعلیت»(3)

6- فرزندان

لغوی: واژه فرزند پسر یا دختر هر مرد یا زنی نسبت به خود او

اصطلاحی: «فرزند نرینه و مادینه انسان است.»

ص: 130

1- . علی اکبر، دهخدا، لغت نامه دهخدا، انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، بی چا، تهران، 1352، شماره مسلسل 195، شماره حرف (م) بخش اول، ج 40، ص 20

2- . حسن، عمید، فرهنگ فارسی عمید، انتشارات امیرکبیر، چاپ 27، تهران، 1384، ج دوم، ج 2، ص 1526

3- . محمد، معین، فرهنگ فارسی معین، انتشارات امیرکبیر، چاپ 16، تهران، 1384، ج 1، ص 559. حسن، عمید، فرهنگ فارسی عمید، همان، ص 559

گفتار اول: مادر بعنوان عامل مؤثر در ایجاد عفت و مراقبت از عفت

اشاره

مادر شدن تنها زائیدن فرزند و تأمین غذا و پذیرائی از کودک نیست. چه بسیار زنان که چنین وظیفه ای را انجام می دهند ولی لایق عنوان مادری نیستند. مادر شدن پذیرش مسئولیت و توجه به جنبه های تربیت و اخلاق است، سلامت روح، آگاهی، احساسات رام، فضائل انسانی، تقوا، عفت، شرف و عاطفه، اخلاق خوش و قلب مهربان می باشد. و تازه با داشتن این خصائص باز هم نمی توان او را مادر خواند مگر آنگاه که این زمینه ها را بکار ببندد و کودک را رهبری و تربیت نماید.

مادر موجد تحول در جسم و روان کودک است. اوست که با رفتار الگویی خود انسان می پروراند، طفل را از عالم ناپاکی ها، دورویی ها، دور می دارد، در او مهر و صفا، خیرخواهی، خیراندیشی نسبت به دیگران بوجود می آورد.

مادر کودکی می سازد با شخصیت و بزرگ منش یا سرافکننده و زیبون، پاک و با عفت یا آلوده و ناپسند. و در همه حال در تگون شخصیت طفل سهم او فوق العاده است.

در این فصل مادر به عنوان عامل مؤثر در ایجاد عفت و مراقبت از عفت، قبل از تولد، بعد از تولد، الگوسازی، تعامل مادر و دختر در عفت و توجه مادر به فرق عفت دختر و پسر و مراقبت های سازنده از قبیل: مراقبت اجتماعی، آمد و شد و خلوتها، در معاشرت ها، ابراز محبت، دقت در روابط خود و همسرش، تقویت ایمان و عقیده و توجه به تهاجم فرهنگی و در آخر توصیه های اسلام به

نقش مادر در ایجاد عفت

1. قبل از تولد

یک روانشناس آمریکایی به نام «دکتر سیلوانوس استال» در یکی از کتاب های خود می گوید: از حکیمی پرسیدند: از چه زمانی تربیت را باید آغاز کرد؟

«حکیم در پاسخ گفت: از بیست سال قبل از تولد! و اگر به نتیجه لازم نرسیدید، معلوم می شود که باید زودتر از آن شروع می کردید.»

این سخن حکیمانه در خور توجه است و معنای آن حضور معنوی نسل پیشین در زندگی روانی نسل حاضر است. در آموزش های دینی ما نیز شواهدی وجود دارد که انتقال زمینه های روحی و اخلاقی را از والدین به فرزندان تأیید می کند. تجربه های فراوان موجود نیز گواه بر این مساله هستند هر چند از لحاظ علمی نتوانسته اند حد و مرز آن را بدقت تعیین کنند؛ بنابراین کودکی که امروز بدنیا می آید، زمینه های گوناگون ارثی را با خود به همراه دارد.

بنابراین، در یک نظریه دقیق، تربیت کودک سال ها قبل از تولد طفل آغاز می شود و بذره های اولیه شخصیت او را باید در وجود والدین به خصوص مادر جستجو کرد.⁽¹⁾

اگر مادر عفیف باشد قطعاً دختری عفیف تربیت می کند و در صورتی هم اگر مادر بی عفت باشد، بچه از همان دامن مادر، منحرف بیرون می آید و چون

ص: 132

1- . محمدعلی، سادات، رهنمای پدران و مادران و شیوه های برخورد با کودکان، انتشارات دفتر نشر فرهنگ اسلامی، چاپ 18، تهران، 1387، ج دوم، ص 21.

دختران علاقه ی شدیدی به مادر دارند. بدون شك اولین الگوی تربیتی او مادر است.

در حقیقت مادر اصل، ریشه و سرچشمه وجود کودک است و کودک انعکاسی از واقعیات جسمی و روحی مادر و میوه ای از آن شجره مبارکه است. مدت اقامت نطفه در صلب پدر، بسیار اندک ولی در رحم مادر نزدیک به دوپست و هفتاد روز مهمان است. آثار وجودی مادر از جسم و روان در وجود کودک ظهور می کند. بنابراین تمام یا اغلب گیرندگی و اثر پذیری او از مادر است و به همین دلیل است که اسلام برای زن که در آینده نقش مادر خواهد داشت اهمیت ویژه ای قائل شده است.

دختر قبل از اینکه ازدواج کند باید توجه داشته باشد که در غذا، رفت و آمد، معاشرت، برخورد، تربیت، ادب و ایمان دقت نماید تا موجد و مولد نسلی پاک، سالم، باارزش و مؤدب به آداب باشد. (1)

امام جعفر صادق (علیه السلام) فرمود:

طوبی لِمَنْ كَانَتْ أُمُّهُ عَفِيفَةً؛

خوشا به حال کسی که مادرش عقیفه (پاکدامن) باشد. (2)

انعقاد نطفه:

اساسی ترین راهکار تربیت فرزند، پاک و طاهر بودن نطفه از حرام است.

ص: 133

-
- 1- . محمود، حسین پور علویه، نقش مادران در تربیت فرزندان، انتشارات جوانان موفق، چاپ اول، قم، 1388، ص 16
 - 2- . محمدبن علی، ابن بابویه، علل الشرائع، مصحح ندارد، انتشارات کتابفروشی داوری، چاپ اول، قم، 1385 ش و 1966 م، ج 2، ص 564

لذا مهمترین مسئله ای که باید پدر و مادر ملاحظه نمایند، رعایت در خوردن حلال و پرهیز از محرّمات است. کسانی که به ظواهر شرع احترام نگذاشته و مرتکب محرّمات می شوند و در کسب و کار دقت لازم را انجام نمی دهند، و یا حقوق شرعی مثل خمس و زکات را پرداخت نمی نمایند، همچنین بهداشت و سلامت ظاهری را در خوردن و آشامیدن مراعات نمی کنند، اولین دسته ای هستند که باید پدر و مادر از لقمه ی آنها پرهیز کنند و مراقبت در این موارد، سود آن به خود ایشان بر می گردد. گرچه رعایت موارد مذکور، مشکل است و تا انسان شروع نکرده، شیطان روحیه ی انسان را تخریب می کند، ولی به مجرد آنکه انسان بر خدا تکیه و توکل کند قدرتش زیاد می شود و سخت ترین ها هم آسان می گردد. در هر حال تربیت فرزند صالح آسان نیست و گوهری است که آن را به هر کس نمی دهند. (1)

پس باید هنگام انعقاد نطفه همواره ذکر و یاد خداوند، پدر و مادر فرزند داشته باشند چرا که اگر شیطان دخیل شد و شریک، هنگام منعقد شدن نطفه باعث می شود فرزند از دشمنان ائمه معصومین شود خلاصه اینکه برای تولد فرزندان مؤمن و مفید، طرفین باید در هنگام انعقاد نطفه دارای وضو و طهارت ظاهری و باطنی باشند چرا که در این صورت است که هیچ گاه وسوسه های شیطانی به این فرزند زیان نمی رساند. (2)

گرچه در اصل انعقاد نطفه از پدر است ولی ظرف و محل پرورش نطفه رحم مادر است. از روزهای اولیه انعقاد نطفه در رحم، زحمات و مشکلات

ص: 134

1- . محمود، حسین پور علویه، نقش مادران در تربیت فرزند، همان، ص 26

2- . همان، ص 28

مادر رسماً شروع می‌شود. بی میلی به غذا خوردن و گاه حالت تهوع، ضعف و حساس شدن روحیه و... از جمله این نشانه‌هاست از همین زمان اضطراب مادر شروع می‌شود. دایم در این فکر است که چه کند فرزندش سالم باشد و سالم به دنیا بیاید. (1)

2. زمان بارداری

یکی دیگر از مراحل تربیت که مادر باید دقت کافی را داشته باشد مرحله ی بارداری وی می‌باشد.

در این دوران علاوه بر بهداشت جسمانی به بهداشت روانی خود نیز توجه کند و از محیطی آرام و پر نشاط برخوردار گردد؛ زیرا تنش‌های روانی و تألمات روحی تأثیری بد بر جنین می‌گذارد در این دوران وظیفه پدر حساس و خطیر است. او باید توجه داشته باشد که: مادرانی که در ارتباط با همسران خود از جهت روحی و عاطفی ارضاء می‌شوند بهتر می‌توانند کودک خود را در لحظات اولیه زندگی اش از چشمه جوشان عواطف خود سیراب سازند و زمینه را برای پیدایش کودکان سالم و متعادل فراهم آورند.

در تعالیم دینی ما توصیه شده است که مادر در دوران بارداری مراقب شرایط روحی و معنوی حاکم بر خود باشد و از یاد خدا - که سرچشمه نور و صفاست - و تلاوت آیات قرآنی و انس با کلام الهی غفلت نکند؛ زیرا تقویت حالات روحانی در مادر علاوه بر تأمین آرامش روحی و درونی، به القاء این نور معنوی در جنین نیز می‌انجامد و زمینه‌های روحانی را در او تقویت می‌کند؛ در این دوران مادر باید به بهداشت جسمی خود نیز اهمیت دهد تغذیه

ص: 135

صحیح و کافی، استفاده از هوای سالم، پرهیز از فعالیت شدید و خستگی زیاد، در سلامت جسمی و روانی کودک آثاری عمیق دارند. (1)

نکته مهم دیگر در تغذیه دوران بارداری، رعایت تنوع غذایی است بهترین راه، استفاده از مواد غذایی قابل دسترس در محل و سفره خانواده است. و البته باید توجه داشت که نیازهای غذایی در این دوران افزایش می یابد.

دوران بارداری

پس وضع تغذیه مادر در زمان بارداری، حتی در اخلاق و مقدار ضریب هوشی و استعداد کودک نیز تاثیر فراوان دارد؛ زیرا رشد اعصاب و مغز کودک از غذای مادر است، پس هر نوع غذای جسمی و روحی بر روی کودک اثر خواهد گذاشت. لذا اسلام برای این مسئله اهمیت خاصی قائل شده و سفارشهای فراوانی نموده است.

بر این اساس هر مادری باید توجه داشته باشد که دوران حمل برای طفل او سرنوشت ساز است و تمام روحیات وی روی فرزندی که در شکم دارد اثر می گذارد.

همچنین باید به نوع غذا و حلال بودن آن توجه خاصی داشته باشد، زیرا تاثیر بسیار زیادی بر روی اخلاق، رفتار و ایمان کودک می گذارد. (2)

ص: 136

1- . محمدعلی، سادات، راهنمای پدران و مادران، همان، ص 24

2- . میخبر، ریحانه بهشتی یا فرزند صالح، ناشر نورالزهرا، چاپ 23، قم 1385، ص 72

3. بعد از تولد

از نظر علمی رابطه مادر با طفل از سوئی رابطه رهبری و رهروی است قانون وراثت بسیاری از حالات کودک را به گونه ای ناخودآگاه ناشی از مادر می داند و در جنبه اجتماعی نیز گفته مادر و حالت مادر در مواجهه با يك امر برای کودک سند است. ترسش، مهرش، حیاتش، سخت سری و لجبازیش، خیرخواهی، و بدخواهیش، کینه توزی و حسادتش تا حدود زیادی در طفل مؤثر است. از مادر تنها نسل زشت یا زیبا باقی نمی ماند بلکه زشتی و زیبایی روان هم به مادر بستگی دارد. در اینجاست که مادر باید بسیار محتاطانه در نقش رهبری خود عمل کند چرا که نقص و یا سلامت شخصیت روانی کودک مخصوصاً در 6 سال اول زندگی بستگی به مهر مادر و یا محرومیت از آن دارد و ممکن است اثراتش تا پایان عمر باقی بماند. نتیجه اینکه مادر منشأ سعادت یا بدبختی فرزند است اگر او مریض باشد اعضای جامعه بیمارند و انحطاط و فساد همه جا را می گیرد و اگر او به معنای علمی کلمه در جنبه مادی و معنوی سالم باشد امید به سلامت جامعه بسیار است. تمدن حقیقی و کامل در دست مادران تربیت شده و عاقل است و تأثیرات همه از سوی آنها شروع می شود. (1)

4. کودکی

این دوره از آغاز تولد تا حدود 13 - 12 سالگی را دوران کودکی می نامند و این دوره از دو بخش عمده تشکیل می شود دوره قبل از دبستان و دوره ی دبستان.

در تعالیم اسلامی نیز مراحل کودکی را 7 سال اول که تقریباً مطابق با دوره

ص: 137

1- . علی، قائمی، نقش مادر در تربیت، همان، ص 33

قبل از دبستان است، دوره سیادت نامیده اند؛ و 7 سال دوم را دوره ی اطاعت یا دوره ی تأدیب و تعلیم نامگذاری کرده اند و بالاخره 7 سال سوم را دوره ی وزارت نام نهاده اند. دوره ی کودکی که شامل 7 سال اول زندگی کودک است به مرحله های کوچکتر دیگر تقسیم می شود.

دو هفته اول را مرحله نوزادی، 2 یا 3 سال اول را مرحله طفولیت و 3 تا 7 سالگی را مرحله خردسالی نامیده اند. روانشناسان و دانشمندان تعلیم و تربیت از این دوره (کودکی) به دوره اساسی و پایه یاد می کنند. زیرا در این دوره و به ویژه در سال های نخستین آن شخصیت کودک شکل می گیرد و زمینه نگرش ها، عواطف، و الگوی رفتاری آینده او به وجود می آید. تحقیقات نشان داده است که از 6 ماهگی تا 3 سالگی حضور مادر نه تنها در رشد عاطفی کودک بلکه در رشد عقلی و بدنی او تأثیری بسزا دارد. مادر برای کودک الگوی تدلیس و ریا و یا عفت و صداقت است اگر ناپاک باشد قطعاً آن حالت را به کودک منتقل خواهد کرد به همان گونه که اگر پاک و عفیف باشد همان را به کودک خویش خواهد آموخت. به عقیده روانشناسان تقلید در کودک خردسال آنقدر قوی است که هر عملی را مادر انجام دهد توسط کودک تکرار خواهد شد. این تأثیر بدان خاطر است که کودک با مادر بیش از پدر مأنوس است.

5. نوجوانی

در اینجا نکته ای را نباید از نظر دور داشت وجود نسل نوجوان و فاصله ی میان والدین امری انکارناپذیر است سرعت تحولات اجتماعی فرهنگی در جهان تفاوت بین دو نسل را بسیار عمیق و چشمگیر می سازد در گذشته سرعت تحولات تا این اندازه زیاد و چشمگیر نبود زندگی انسان ها ساده و به

دور از پیچیدگی‌ها و اختلاف میان دو نسل در یک خانواده محسوس و عمیق نبود در زمان حاضر که عصر سرعت نام گرفته است پیشرفت صنعت و تکنولوژی سبب شده است که صحنه‌های زندگی پیوسته تغییر کند و مسائل جدیدی با خود به همراه آورد باید تلاش کنیم تا با گسترش دید فرهنگی خود قدرت هم‌زمانی و همراهی و تفاهم با فرزندان خود را از دست ندهیم و نسبت به آنها غریبه و بیگانه نشویم.

در این مرحله نوجوانی با چالش‌های جدی روبه‌روست از یک سو تغییرات فیزیولوژیک بلوغ (شامل علایم ثانویه و به هم خوردن نظم پیشین هورمونی) ظاهر می‌شود و نوجوان را سردرگم خویش می‌کند که این تغییرات را نوجوان هر روز در برابر آینه می‌بیند از سوی دیگر لییدو مجدداً بر دستگاه تناسلی متمرکز می‌شود و نوجوان به جنس مخالف علاقه مند می‌شود انرژی جنسی نوجوان را تحت فشار قرار می‌دهد و او برای گریز از این فشار به ریاضت طلبی و عقلی سازی پناه می‌برد با ریاضت طلبی (سختگیری همه جانبه بر خود) نوجوان می‌کوشد تا از هجوم ناگهانی کشاننده جنسی ایمن شود. (1)

نوجوان به ناگاه تغییر می‌کند و بر خلاف سابق دیگر به آنچه بزرگسالان می‌گویند گردن نمی‌نهد او گاهی طرز راه رفتن خود را عوض می‌کند لهجه خود را تغییر می‌دهد رویایی و عشق طلب می‌شود نسبت به زیبایی‌ها با حساسیت می‌نگرد و اندک اندک قدم به دنیای درون خویش می‌گذارد افکار

ص: 139

وی بیشتر متوجه مسائلی می شود که مربوط به زمان حال نیستند و با واقعیات همان لحظه تناسبی ندارند در خلال این تحول نوجوان به آرامی نسبت به قدرت فکر هوشیار می شود و در کمند ارزش های فردی خود می غلتد.

تحول روانی در دوره نوجوانی در وحله نخست رنگ جنسی و تناسلی دارد و در وحله ی دوم به شکل يك بحران نمایان می شوند و سرانجام به صورت يك دوره ی ساخته شدن و شکل گرفتن و آماده شدن در می آید.

البته نمی توان بی آنکه از شرایط اجتماعی و فرهنگی که در آن نوجوان تحول می یابد نادیده گرفت. (1) بی شك، مادر در هفت سال دوم و سوم زندگی نیز (نوجوانی) نقش تربیتی قابل توجهی دارد و نباید نقش خود را تمام شده انگارد. چرا که نقش مادر بیشتر جنبه هدایت گری و راهنمایی دارد که در اینجا به صورت - اختصار بیان می کنیم - ضرورت استمرار از نقش های گذشته؛

دوره نوجوانی دوره استقلال خواهی فرزندان است؛ و آنها خود را مستقل از والدین می پندارند با این حال نباید پدر و مادر این گونه فکر کنند و فرزندان را در این سن به حال خود رها کنند اگر مادر نسبت به رفتار و اندیشه های نوجوان بی توجه باشد و جنبه های روحی و جسمی فرزند را نادیده بگیرد به شخصیت نوجوان آسیب خواهد زد. ارتباط برقرار نکردن والدین با نوجوان به خصوص مادر موجب می شود که وی به افراد دیگری مانند دوست و همسالان روی آورد. پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) می فرماید: *الْمَرْءُ عَلَى دِينِ خَلِيلِهِ فَلْيَنْظُرْ أَحَدَكُمْ مَنْ*

ص: 140

يُخَالِلُ(1)؛ آدمی بر آیین دوست خود است، پس هر يك از شما مواظب باشد که با چه کسی دوستی می کند.

6. جوانی

این دوره از حدود 20 سالگی شروع می شود اگر دوره نوجوانی در محیطی مناسب طی شده باشد، فرد به سطحی معقول و رضایت بخش از رشد یافتگی می رسد. از نقطه نظر تحولی، یکی از امکاناتی که در دوره نوجوانی گسترش می یابد تعهدات - یعنی ظرفیت پیگیری بی کم و کاست ارزشها، آرمانها و روابط پایدار - است. تعهد نسبت به خود، تمام تعهدات دیگر را تحت سیطره خویش قرار می دهد. جوان در جستجوی يك ارزش است، ارزشی که با شناخت واقع نگرانه، ظرفیتهايش، با سودمندی بالقوه اش ارتباط دارد.

از دیدگاه (اریکسون) ویژگی اصلی جوانی عبارتند از: (در تحلیل روابط بین خود و جامعه، جوان در مقابل تغییرات سریع اجتماعی روابط قبلی خود را با اشخاص مورد بررسی مجدد و بازنگری قرار می دهد و با از نو مشخص ساختن آنها به گذشته فرهنگی خود توحید می بخشد.) (2)

ص: 141

1- . محمد، محمد ری شهری، منتخب میزان الحکمه، مترجم حمیدرضا شیخی و دیگران، انتشارات دارالحدیث، چاپ سوم، قم،

1383 = 1425 ق، صص 315 - 314

2- . مسعود، آذربایجانی و دیگران، روانشناسی عمومی، همان، صص 95 و 96

اشاره

در هفت سال سوم زندگی (جوانی) که دوره نتیجه گیری است وظیفه سنگین تر و ظریف تر است. آنها باید به گونه ای عمل کنند که فرزندان در پایان این مدت افراد شایسته پرورده باشند و بتوانند در جامعه اسلامی خود را سرپا نگه دارند.

مادر می تواند دختر جوان خود را در جهت پرورش و هدایت بیشتر در زمینه عفت و پاکدامنی راهنمایی کند؛ از جمله:

1. بالا بردن سطح آگاهی جوان

دختران ما در این سن نیاز به آگاهی هایی در زمینه زندگی حال و آینده شان دارند که باید از طریق مادران در اختیارشان گذاشته شود. (1) از قبیل:

الف) آماده کردن او برای تشکیل خانواده. ب) آموزش مسائل زندگی. ج) اداره خانواده. د) هدف از ازدواج و انتخاب همسر. هـ) تربیت جنسی و آگاهی های جنسی و همچنین در انجام وظایف شخصی باید به جوانش اطلاعات بدهد. (2) اگر دختر عامل عفت باشد مسلماً در انتخاب همسر و زندگی زناشویی دچار انحراف نمی شود و زندگی توأم با سعادت مندی خواهد داشت.

ص: 142

1- . علی، قائمی، اسلام و تربیت دختران، انتشارات امیری، چاپ یازدهم، تهران، 1386، ص 307

2- . همان، ص 30

الف. خانواده (مادر)

مادران در حقیقت، الگوی فرزندان هستند و فرزند از مادر بیشترین الگو را می‌پذیرد. هر چند حس الگوپذیری فرزند از مادر، در دوران کودکی بسیار قوی است، ولی این الگوپذیری با افزایش سن کاهش می‌یابد. فرزند در دوره نوجوانی، هم‌زمان با الگوپذیری از مادر، از همسالان و دوستان نیز الگو می‌گیرد. حتی ممکن است نوجوان از همسالان و دوستان خود بیشتر از مادر اثر بپذیرد؛ زیرا الگوپذیری نوجوانان از هم‌دیگر، به دلیل هم‌سن و سال بودن آنان و اشتراکشان در عواطف و احساسات، قوی و عوامل مخالف آن ضعیف است. از این رو، تقویت روحیه الگوپذیری فرزند از مادر لازم و ضروری است. تشویق فرزند به پیروی از مادر و الگو گرفتن از رفتار وی، به روش‌های گوناگونی اجرا می‌گردد و شاید یکی از مؤثرترین روش‌ها، اشاره به آثار همراهی فرزند می‌باشد. بدین معنا که نتایج مثبت هدایت‌های مادر و تأثیر سودمند دعاهايش در زندگي فرزند و نقش مادر در رسيدن فرد به موفقيت را به وی گوشزد کنیم.

یکی از بهترین شیوه‌ها در تربیت اخلاقی، روش الگویی و آموزش عملی است. در این روش والدین با رفتار و کردار خود فرزندان خویش را با اخلاق پسندیده آشنا می‌سازند و بذل ارزش‌های اخلاقی را در وجود آن‌ها پرورش می‌دهند. کودکان به شدت تحت تأثیر رفتار والدین می‌باشند که بر این اساس باید اولیا دقت لازم را داشته باشند. کودکان با رشد سنی، نتیجه‌های نامرتب بر رفتارشان را به سرعت فرا می‌گیرند و این فراگیری نتیجه‌ی مرتبط‌انی، سریع‌تر

از فراگیری نتیجه های بعدی می باشد. بر این اساس مسئولیت بزرگی از نظر آموزش فرزندان از نتیجه های دور و اصلی متوجه پدر و مادر است بسیاری از مشکلات تربیتی در سنین بزرگسالی از این جا ناشی می شود که پدر و مادر در سنین خردسالی برای فرزندان خود وقت نمی گذارند و در تربیت درست فرزندان صبر و حوصله نمی کنند و ناملايمات رفتاری آن ها را با تدبیر و مدارا بر خود هموار نمی سازند، از این رو با بزرگ شدن فرزندان و درونی شدن عادت های ناپسند و تربیت های نادرست در آن ها، در تربیت اخلاقی دچار مشکل می شوند.

آشنا سازی فرزندان با اخلاق اسلامی و صفات انسانی و ایجاد عادت های پسندیده در آن ها از جمله وظایف والدین به ویژه مادران است، مادران باید تلاش کنند تا فرزندان با اعمال پسندیده و نتایج مثبت آن ها آشنا شوند. پدر و مادر باید از شکل گیری صفات رذیله در فرزند جلوگیری نمایند. کودک باید به گونه ای تربیت شود که زمینه ی شکل گیری رذایل در او به حداقل برسد. والدین وظیفه دارند زمینه ی پیدایش صفات ناپسند و عادت های زشت را در فرزندان خود از بین ببرند. خودخواهی و خودپسندی، تکبر، بد اخلاقی، حسادت، بخل و مانند آن اخلاقیاتی هستند که از آغاز کودکی باید با آنها مبارزه کرد با آموزش تقویت خود باوری در دانش آموزان توسط خانواده، آنان خود را باور می کنند و با اطمینان و اتکای به خود در مسئولیت های اجتماعی شرکت می جویند مقدمه ی خود باوری، خویشتن شناسی است و خویشتن شناسی نردبان معرفت است. (1)

ص: 144

1- . محمد، احسانی، نقش مادران در تربیت دینی فرزندان، همان، (سایت مرکز پژوهش های اسلامی صدا و سیما)

بررسی و مطالعه در آیات قرآن این واقعیت را آشکار می سازد که ارتباط مستقیمی بین تعلیم و تزکیه وجود دارد، هر کجا اشاره به تعلیم شده بلافاصله پس از آن سخن از تزکیه به میان آمده است:

«يَتْلُوا عَلَيْكُمْ آيَاتِنَا وَيُزَكِّيْكُمْ وَيُعَلِّمُكُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ» (1)

«آیا ما را بر شما بخواند؛ و شما را پاک کند؛ و به شما، کتاب و حکمت بیاموزد»

«يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ» (2)

آیات خدا را بر آنان بخواند و سپس آنان را تزکیه نماید.

چنین به نظر می رسد که تعلیم مقدمه بر تزکیه است، اگر معلم در ضمن درس دادن که بصورت مستقیم انجام می پذیرد، کمالات روحی و اخلاقی خود را در قالب افعال و کردار در ارتباط با شاگردان، ظهور و بروز می دهد و شاگرد نیز بدون اینکه خود توجه داشته باشد تحت تأثیر روحیات معلم قرار می گیرد.

بدیهی است وقتی شاگردی جذب کمالی از کمالات معلم شود، به سوی آن کمال و صاحب کمال کشانده خواهد شد و همین کشانده شدن، تزکیه و تربیت پذیری است و به اصطلاح روانشناسی این ارتباط را (هماندی) گویند یعنی «شاگرد» می کوشد همانند معلم شود؛

از این مقدمه بخوبی آشکار می گردد که شاگردان بدون اختیار تحت تأثیر خلقی و رفتاری معلمان خود قرار می گیرند و بدان سمت کشانده می شوند.

به این نکته باید توجه داشته باشیم که تغییرات اخلاقی، با گفتار و پند و

ص: 145

1- . سوره بقره آیه 151

2- . سوره آل عمران آیه 164

اندرز صورت نمی پذیرد بلکه کردار و رفتار انسانها است که موجب دگرگونی در دیگران می گردد. در روایات اسلامی، روش تربیتی که بدان تکیه شده «روش عملی» است نه «روش گفتاری» لذا امام جعفر صادق (علیه السلام) در فرازی می فرماید:

«كونوا دعاة الناس بأعمالكم ولا تكونوا دعاة الناس بالسنتكم»⁽¹⁾

«مردم را با اعمال و رفتار خود به خوبیها دعوت نمایید و توجه داشته باشید که دعوت زبانی، فاقد ارزش و بها است». پس اخلاق و خوی معلم است که انسان را می سازد.

روش الگویی که معلم می تواند در شاگردان بکار گیرد می تواند بطور غیر مستقیم انجام گیرد و بزرگترین فایده ای که این روش عاید می گردد حفظ شخصیت متربی است. زیرا در این روش سعی بر این است که شاگرد به معلم نزدیک شود. اگر معلم خود از تهذیب نفس برخوردار باشد، در این صورت کمالات معنوی و روحی، خود عامل جذب بوده و شاگردان را به هدایت و ارشاد رهنمون خواهد کرد.⁽²⁾

معلم خود نقش الگو و اسوه را به عهده دارد، یعنی شاگرد دیدگاهش درباره معلم الگو و اسوه بودن است و بدون تردید هیچ الگو و اسوه ای منهای عفت نمی تواند عامل دگرگونی و تحول اخلاقی گردد و بقول سعدی رطب خورده منع رطب چون کند. اول باید به تقوای واقعی دست یافت، پس از آن

ص: 146

1- . عبدالله بن جعفر، حمیری، قرب الاسناد (ط - الحدیثه)، مصحح مؤسسه آل البیت، انتشارات مؤسسه آل البیت، چاپ اول، قم 1413 ق، ج 1، ص 77

2- . مجید، رشید پور، آشنایی با تعلیم و تربیت اسلامی با تأکید بر روش ها، انتشارات انجمن اولیا و مربیان، چاپ نهم، تهران، 1386، ص 53

باید به الگو و اسوه بودن پرداخت.

معلم با عفت، نشستن و سخن گفتن و کلاس رفتن و درس دادنش همه بر اساس تقوی است، لباس پوشیدن و غذا خوردن او، همه و همه از پرهیزگاری او نشأت می گیرد. (1)

پس مادران دقت کافی و وافی در نقش این الگو هم داشته باشند تا به نتیجه دلخواه و مطلوب خود دست یابند.

گفتار دوم: توصیه های اسلام به مادران در مورد عفت

اشاره

توجهی را که اسلام به زنان و دختران معطوف داشته، در هیچ آیین و مکتبی سراغ نداریم و برای روشهای برخورد اسلام با زنان نظیری را نمی یابیم. زن را به همان گونه که هست از حقوق و مزایایی برخوردار کرد و در عین حال به پدران توصیه کرد که ضمن رعایت عدالت اگر قصد برتری دادن داشته باشند آن را برای دختران قائل گردند. با دقت در مضامین آیات و روایات در می یابیم که اسلام در همه زمینه ها چه فردی و چه اجتماعی سفارش ها و توصیه هایی دارد و فواید و آثار آن و همچنین عواقب زیانبار آن را هم متذکر شده است در زمینه عفت دختران هم توصیه هایی به مادران دارد که با توجه به آیات و احادیث الهی به بررسی آن می پردازیم. توصیه هایی در زمینه ازدواج، نقش مربی دختران، تفهیمها که شامل انس دینی و معارف دینی و معرفت دینی و تعدیلهای و تحملها، باشد که مادران برای سعادت و خوشبختی فرزندانیشان به خصوص دخترانشان پذیرای این توصیه ها باشند تا دخترانی عفیفة تحویل جامعه اسلامی بدهند. انشاء الله.

ص: 147

یکی از زیباترین کانون‌هایی که به حفظ نفس و مصونیت انسان در مقابل مفاسد و منکرات جنسی کمک می‌کند ازدواج است.

امام رضا (علیه السلام) درباره ضرورت و تسریع در ازدواج می‌فرماید:

نَزَلَ جَبْرَائِيلُ عَلَي النَّبِيِّ (صلى الله عليه وآله وسلم) فَقَالَ: يَا مُحَمَّدُ إِنَّ رَبَّكَ يَقْرِيكَ السَّلَامَ، وَيَقُولُ: إِنَّ الْإِبْكَارَ مِنَ النِّسَاءِ بِمَنْزِلَةِ الثَّمَرِ فَلَا دَوَاءَ لَهُ إِلَّا اجْتِنَاؤُهُ لَهْنًا إِلَّا الْبُعُولُ، وَإِلَّا لَمْ يُؤْمَنَ عَلَيْهِنَّ الْفِتْنَةُ، فَصَدَّ عِدَّ رَسُولُ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله وسلم) الْمَجْبِرَ فَجَمَعَ النَّاسَ ثُمَّ أَعْلَمَهُمْ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ. (1)

جبرئیل نزد پیامبر آمد و گفت: ای محمد! پروردگارت تو را سلام می‌رساند و می‌فرماید: دوشیزگان همچون میوه‌ی روی درخت هستند. میوه چون برسد برای آن دارویی جز چیدن نباشد و گرنه آفتاب آن را فاسد و باد آن را خراب می‌کند، دوشیزگان نیز هر گاه به مرحله رشد زنان برسند، آنان را دارویی جز شوهر دادن نباشد و گرنه از گمراهی و فساد ایمن نخواهند بود. پس، رسول خدا (صلی الله علیه و آله و سلم) بر منبر رفت و مردم را جمع کرد و فرمان خداوند را به آگاهی آنان رساند.

به همین جهت پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله و سلم) می‌فرماید:

إِذَا تَزَوَّجَ الْعَبْدُ فَقَدْ اسْتَكْمَلَ نِصْفَ الدِّينِ، فَلْيَتَّقِ اللَّهَ فِي النِّصْفِ الْبَاقِي؛ (2)

ص: 148

1- . محمد، محمد ری شهری، منتخب میزان الحکمه، مترجم حمیدرضا شیخی و دیگران، انتشارات دارالحدیث، چاپ سوم، قم،

1384، صص 252 - 253

2- . همان، صص 252 - 253

هر گاه کسی ازدواج کند، نصف دین را کامل کرده است و برای (حفظ) نصف دیگر باید تقوای خدا پیشه کند.

همچنین پیامبر خدا درباره اهمیت و محبوبیت ازدواج در نزد خداوند می فرماید:

قال رسول الله (صلى الله عليه وآله وسلم): ما بُنِيَ فِي الْإِسْلَامِ بِنَاءً أَحَبَّ إِلَى اللَّهِ وَ أَعَزَّ مِنَ الزَّوْجِ؛ (1)

در اسلام هیچ بنایی ساخته نشد، که نزد خداوند محبوبتر و ارجمندتر از ازدواج باشد.

2. مربی دختران

«كَمَا أَرْسَلْنَا فِيكُمْ رَسُولًا مِنْكُمْ يَتْلُوا عَلَيْكُمْ آيَاتِنَا وَيُزَكِّيكُمْ وَيُعَلِّمُكُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُعَلِّمُكُم مَّا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ» (2)

«چنان که رسول خود را فرستادیم که آیات ما را بر شما تلاوت کند و نفوس شما را از پلیدی و آلودگی منزّه گرداند و به شما تعلیم شریعت و حکمت دهد و به شما بیاموزد آن چه را که نمی دانید.»

ارزش های وجودی انبیاء در کار تعلیم و تربیت انسان ها است. معلمی کار انبیاء است و معلم شغل و کار پیامبران را بعهدده گرفته است. قوانین و برنامه های صحیح زیست و زندگی بشر بطور مستقیم و غیرمستقیم با تعلیم و تربیت صورت می پذیرد و انسان رشد و تکامل خویش را از راه آموزش و پرورش بدست می آورد و انسان از آغاز زندگی به شناخت خوبی ها و بدی ها بدون معلم نمی تواند راه پیدا کند، با آموزش و کمک انسان های دانا و فهمیده در

ص: 149

1- . همان

2- . بقره، 151

تمام شئون زندگی انتخاب خوبی ها و پرهیز از بدی ها برای او آسان خواهد شد. (1)

در مورد هدایت دختران به سوی رشد و حرکت شاید هر مادری نتواند آن چه را که لازم و ضروری آن هاست به آنان تفهیم کند، بنابراین به غیر از مادران، معلمان و مربیان نیز نقش هدایت دختران به سوی رشد و تکامل را بر عهده دارند.

معلم به شاگرد خود نفوذ و سیطره دارد بطوری که نمونه این سلطه را از بین پدرها و کودکان نمی توان مشاهده کرد و بدیهی است هر قدر کمالات علمی و روحیات انسانی «معلم» گسترده تر باشد به همان نسبت نفوذ و سیطره اش عمیق تر خواهد بود.

3. تفهیمها

امام علی (علیه السلام) می فرماید:

«الْكَفَّيَّةُ مِنَ الْإِخْلَاقِ؛ پندگویی از اخلاق نیکان است.» (2)

از وظایف مادران و مربیان دختر تفهیم اموری است که او نیازمند به آگاهی از آن هاست.

آگاهی از مراحل و مراتب تربیت دینی که به شرح زیر هستند:

الف) انس دینی ایجاد تعلقات از طریق شرطی شدن اعمال و افعال مذهبی

ص: 150

-
- 1- . سید حسن، موسوی راد لاهیجی، پدر - مادر - معلم - مرا خوب تربیت کن، ناشر، امام شناسی و آثار الحجة، چاپ اول، بی جا، تابستان 1379، صص 112 و 114
 - 2- . عبدالله بن جعفر، حمیری، قرب الاسناد، همان، ص 77

در مرحله انس دینی: مادران، باید چادر و یا مقنعه و روسری برای او (دختر) خود تهیه نمایند.

هیچ گاه در حضور او از پوشش خود گله نکرده مگر حدود آن را رعایت کنید. با نظر او برایش چادر، مقنعه یا روسری تهیه نمایید.

از دوره های مختلف (مانند جشن تولد) حداقل يك عكس با حجاب تهیه نمایید. عكس او با پوشش مناسب را در آلبوم گذاشته و یا قاب کرده و نصب نمایید. از علاقه او به پوشش در میان جمع صحبت نمایید و رضایتمندی خود را نیز اعلام نمایید.

چادر، مقنعه و روسری او را همواره تغییر نمایید و معطر کنید. با روحانی محل، اقوام متدین و... ارتباط بیشتری برقرار نمایید.

قال امام علی (علیه السلام):

جَالِسُ الْعُلَمَاءِ يَزِدُّدَ عِلْمُكَ، وَيَحْسُنُ أَدَبُكَ وَ تَرَكُّ نَفْسُكَ؛

با دانشمندان بنشین تا بر دانشت افزوده گردد، تربیت و ادب نیکو شود و روانت پاکیزه گردد. (1)

قال امام زین العابدین (علیه السلام):

مَجَالِسُ الصَّالِحِينَ دَاعِيَةٌ إِلَى الصَّلَاحِ؛

مجالس پاکان، فراخوان به سوی صلاح و پاکی است. (2)

ص: 151

1- . علی بن محمد، لثی واسطی، عیون الحکم و المواعظ، مصحح حسینی بیرجندی، حسین، انتشارات دارالحدیث، چاپ اول، قم، 1376، ج 1، ص 223

2- . محمدباقر، مجلسی، بحار الانوار، مصحح جمعی از محققان، انتشارات دارالتراث العربی، چاپ دوم، بیروت، 1403، ج 57، ص

شعر و سرود مربوط به پوشش، عفت و حیا به او یاد دهید

برای اماکن و موقعیت های مختلف، پوشش مناسب آنان را در نظر بگیرید.

جشن تکلیف باشکوه بگیرید و اثرات آن را با هدایای سالانه تداوم ببخشید.

از او بخواهید خاطرات مربوط به عبادت، زیارت، مجالس و مراسم هایی که شرکت داشته است را بیان نماید.

در نمازهایتان و در زمان های مناسب و حضوری او را دعا کنید.

به حضور خانوادگی و یا گروه همسالان در مراسم های مذهبی اهمیت دهید.

پس طبق فرموده امام علی (علیه السلام) :

صِيَانَةُ الْمَرْأَةِ اَنْعَمُ لِحَالِهَا وَ اَدْوَمُ لِجَمَالِهَا؛

صیانت زن او را شادابتر و زیبایی اش را پایدارتر می کند. (1)

(ب) عادت دینی

ایجاد عادت مذهبی به کمک تکرار اعمال و احساس مسئولیت در عبادات.

با توجه به ایجاد تنوع در پوشش و علاقه مندی او، سعی کنید از محیط بیرون از خانه رعایت پوشش را آغاز نمایید.

برای رفتن به بیرون از خانه، همراه با شادی و نشاط به او کمک کنید که با پوشش مناسب حاضر شود.

اقامه نماز که در ارتباط مستقیم با پوشش است را مورد تاکید قرار دهید.

ص: 152

1- . علی بن محمد، لثی واسطی، عیون الحکم و المواعظ، همان، ص 303

«يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِأَزْوَاجِكَ وَبَنَاتِكَ وَنِسَاءِ الْمُؤْمِنِينَ يُدْنِينَ عَلَيْهِنَّ مِنْ جَلَابِيبِهِنَّ ذَلِكَ أَدْنَى أَنْ يُعْرَفْنَ فَلَا يُؤْذَيْنَ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا» (1)

ای پیامبر به همسران و دختران و همه زنان مسلمان بگوی که روسری ها را به خویش نزدیک سازند تا (به عفاف) شناخته شوند و مورد آزار اویشان قرار نگیرند. خداوند آمرزنده و مهربان است.

عادت به نماز، عادت به پوشش را تسهیل می کند مراقب نماز او باشید.

«حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَىٰ وَقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ» (2)

در انجام همه نمازها کوشا باشید.

به صورت منظم و متنوع در اماکن زیارتی حضور یافته و در مراسم ها و نمازهای جماعت او را شرکت دهید.

ج) معرفت دینی

فهم و استنباط معارف دینی به کمک تفکر، تعقل، و تحلیل مسائل مذهبی.

در جمع های خانوادگی و یا دوستانه موضوع پوشش را مطرح نموده و بحث نمایید.

کتاب های مناسب سن او را تهیه نماید. و یا او را در کتابخانه ها عضو نماید.

برای طرح پرسش های او فضای محبت آمیزی فراهم آورید.

او را با مراکز پاسخ به سئوالات، روحانیون، بانوان مبلغ و کتاب های پاسخ به پرسش ها آشنا نمایید.

ص: 153

1- . احزاب، آیه 59

2- . بقره آیه 238

«وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ إِلَّا رِجَالًا نُوحِي إِلَيْهِمْ فَسَلُّوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ» (1)

سوال بگیرید از اهل ذکر آنچه را نمی دانید.

حجاب و پوشش را با مفاهیم دیگر دین مطرح نمایید.

در مورد انواع پوشش و لزوم آن برای زنان و مردان، توضیح دهید.

باورهای غلط پیرامون حجاب و پوشش را برای او توضیح دهید تا رفع شود.

از ویژگی های انسان با حجاب با او گفتگو نمایید.

در مورد تاثیرات حفظ حجاب در دیگر ابعاد زندگی با او گفتگو نمایید.

او را با ادبیات مقوله حجاب و مفاهیم مرتبط با آن آشنا نمایید. (2)

[يَا بَنِي آدَمَ قَدْ أَنْزَلْنَا عَلَيْكُمْ لِبَاسًا يُورِي سَوَاتِكُمْ وَرِيشًا وَلِبَاسُ التَّقْوَى ذَٰلِكَ خَيْرٌ] (3)

ای فرزندان آدم، همانا بر شما جامه ای فرو فرستادیم که شرمگاه شما را بپوشاند.

4. تعدیله‌ها و تحملها

نقش الگوها و برخوردها در زندگی دختران بسیار مهم است. آنها حساسیتی عجیب نسبت به روابط مشترك والدین دارند. رعایت مرزها بین

ص: 154

1- . نحل آیه 43

2- . سی دی، نرم افزار حجاب

3- . اعراف آیه 26

والدین در روابط بطور شگفت آوری در آنان اثر می گذارد. (1)

و پدر و مادر مخصوصاً در رابطه با خود باید هشیار باشند کنترل غریزه و رعایت عفت برای دختران امری بسیار مهم است و در صورت عدم ازدواج باید عفت بورزند. (2)

کنترل اخلاقی عاملی برای جلوگیری از بسیاری از مفساد است و در این امر محروم کردن مطرح نیست بلکه فرض ایجاد زمینه برای حفظ عفت و سعادت است. باید به آنها تفهیم کرد که روابط نامشروع آتش عشقی را که دائماً باید برافروخته باشد خاکستر می سازد.

خوشبختانه در دختران به مناسبت نوع آفرینش آنها و مخصوصاً در بعد حیات جنسی وضع به گونه ای است که تحمل محرومیت و قدرت به تأخیر انداختن خواسته وجود دارد.

امام صادق علیه السلام می فرماید:

إِنَّ اللَّهَ جَعَلَ لِلْمَرْأَةِ صَبْرَ عَشْرَةٍ؛ (3)

خداوند برای زن صبر ده مرد را مقرر کرده است.

از آنچه در این فصل گفته شد، این نتیجه را می توان گرفت که يك مادر برای عفت فرزند دختر باید تا جایی که امکان دارد هم خودش عقیفه باشد و هم همسر مناسبی از هر جهت مخصوصاً از جهت ایمان و اخلاق برگزیند. در قبل و حین دوران بارداری مسائل مادی و معنوی تأثیرگذار در جنین را رعایت

ص: 155

1- . علی، قائمی، سازندگی و تربیت دختران، همان، صص 146 - 145

2- . نور، آیه 33

3- . محمدبن یعقوب بن اسحاق کلینی،، اصول کافی، مترجم غفاری علی اکبر و آخوندی محمد، انتشارات دارالکتب الاسلامیه، تهران،

1407 ق، ج 5، ص 338

کند و بعد از تولد هم در بعد مادی، غذای پاک و حلال به بچه بخوراند نیازهای اقتصادی او را تا حد امکان تأمین کند و هم در جنبه معنوی باید به رشد اخلاقی دختر خود از دوران کودکی توجه کند و برای نتیجه گیری بهتر در مسیر این رشد، دختر را از آموزش های مذهبی و دینی نیز بهره مند سازد، در سایه این تلاش ها شخصیت دخترش براساس اخلاقی مذهبی و با عفت شکل می گیرد؛ مادر باید ویژگی های روحی - روانی و جسمانی دختر خود را در مقاطع سنی مختلف بداند و بر اساس آن تدبیر و چاره اندیشی کند، روابط صمیمانه با او داشته باشد، مقتضیات زمان را هم در نظر قرار دهد در نتیجه مصلحت های فردی و اجتماعی را در تصمیم گیری خود اعمال نماید؛ مادران باید خود الگوی مناسبی برای دخترانشان باشند و همچنین در انتخاب الگوهای مناسب اعم از معلم و معرفی الگوهای مناسب برای دخترانشان توجه کافی داشته باشند. در تعامل عفت بین خود و دختر دقت و آگاهی کامل از فرق عفت دختر و پسر را نیز داشته باشند. و اقدامات مربوط به حجاب و عفاف و مراقبت های از آن باید از ابتدای رشد و به برنامه تربیتی افراد در خانه و اجتماع توجه خاصی مبذول شود و روابط خانوادگی باید از روی ضابطه باشد و در پایان مادر باید توجه داشته باشد که توجهی که اسلام به زنان و دختران معطوف داشته، ما در هیچ آیین و مکتبی سراغ نداریم و برای روش ها و توصیه های اسلام نظیری نمی یابیم. توصیه هایی که از بدو تولد تا پایان عمر فرد در نظر دارد، توصیه هایی که برگرفته از کلام وحی و معصومین می باشد که نقش بسزایی در عفت دختر می تواند داشته باشد البته ناگفته نماند در کنار مادر، پدر هم باید همکاری و همراهی و حمایت کند ولی مادر نقش اصلی را ایفا می کند.

بنابر آن چه که در کلیه ی فصول گذشت می توان این نتیجه را گرفت که عفت مادر خود زیر بنای تربیت دخترش می باشد و برای آنکه مادر نقش عفت را در فرزند خود ماندگار کند و خود نگه داری در مقابل گناهان را در او ایجاد کند، مراحل را باید طی کند که به ترتیب ذکر می شود.

البته باید دانست که عفت هم در مسائل مادی مثل نیازهای اقتصادی و هم غیر مادی مثل امور جنسی مطرح است، و اما مراحل عبارتند از:

1- مرحله اول: مادر در درجه اول باید خودش عفیفه باشد و عفت در همه ابعاد آن یعنی نگاه، کلام، حجاب و پوشش، اخلاق و رفتار در ظاهر و باطن او نمود داشته باشد. عوامل موثر در عفت مثل تقویت ایمان - شناخت خود - همنشینی با افراد با حیا - ... و همچنین عوامل موثر در بی عفتی که در دنیا و آخرت دارای آثار سوء و منفی زیادی مثل اختلالات روانی، خشونت و آزار جنسی و... (آثار دنیوی) و آتش دوزخ و آویزان شدن با مو و چیدن گوشت بدن و... (آثار اخروی) را بشناسد و نسبت به تقویت و ذائل کردن آن ها تا جایی که می تواند بکوشد.

2- مرحله دوم: این مرحله انتخاب همسر عفیف است که در شکل گیری چنین نقشی اساسی دارد و بعد از آن هم از حمایت های مادی و معنوی او برخوردار می گردد.

3- مرحله سوم: مرحله بار داری است در این دوران علاوه بر بهداشت جسمانی به بهداشت روانی خود نیز باید توجه کند و از محیطی آرام و پر نشاط برخوردار گردد. از بعد جسمانی مادر باید تغذیه صحیح و کافی و....

داشته باشد چرا که سلامت جنین بسیار مهم است و در بعد روانی مادر می تواند با استفاده از تلاوت آیات قرآنی و انس با کلام الهی از نظر روحی خود را تقویت کند و القاء آرامش درونی داشته باشد بر این اساس هر مادری باید توجه داشته باشد که دوران حمل برای طفل او سر نوشت ساز است و تمام روحيات وی روی فرزندی که در شکم دارد اثر می گذارد و باید به نوع غذا و حلال بودن آن توجه خاصی داشته باشد.

4- مرحله چهارم: مرحله بعد از تولد است. در این مرحله نیز هم بعد مادی و هم بعد معنوی عفت را باید در نظر گرفت زیرا يك انسان متشکل از جسم و روح است در هر کدام که کوتاهی صورت گیرد باعث می شود که مادر نتواند دختری با عفت تربیت کند.

لذا اقداماتی که مادر عفیف برای عفت فرزند دختر خود بعد از تولد می تواند انجام دهد عبارتست از:

الف) نقش مادر در انتقال میراث اجتماعی

كودك وقتی به دنیا می آید مغزش چون كاغذی سفید و ننوشته است، نخستین کلمات و حروف را مادر بر روی این صفحه می نویسد و اوست که نقوش زشت و زیبا بر آن صفحه ترسیم می کند. اصول و قواعد زندگی را به كودك خود می آموزد طرز بر خورد و آداب و رسوم یاد می دهد و.... بنابر این مادر شالوده اساسی انتقال فرهنگ از سوی مادر است.

اوست که بسیاری از اصالت ها و یا كجرویهها را در ذهن طفل وارد می سازد و نقش اصلی را در انتقال میراث اجتماعی دارد.

ص: 158

ب) نقش مادر در تأثیرات اخلاقی

از نظر علمی ملکات اخلاقی و چگونگی حیات مادر به وسیله خون و شیر به طفل منتقل می شود مادر می تواند آموزش اخلاق را از دوره به دختر خود بیاموزد.

1- آموزش از طریق الگو 2- آموزش از راه عمل.

چون تماس کودک در سال های اولیه با مادر بیشتر است و او مستقیماً شاهد رفتار مادر و طرز عمل های اوست پس از او بیشتر تأثیر می گیرد پس می توان نتیجه گرفت اگر مادری دارای عفاف باشد و اخلاق ملکات فاضله داشته باشد فرزندی خوب تربیت می کند.

ج) نقش مادر در تأثیرات روانی

از نظر علمی رابطه مادر با طفل از سوئی رابطه رهبری و رهروی است. قانون وراثت بسیاری از حالات کودک را به گونه ای نا خود آگاه ناشی از مادر می داند. بنا بر این اگر مادری روحیه کینه توزی و حسادت یا خیر خواهی و... داشته باشد تا حدود زیادی بر طفل تأثیر می گذارد نتیجه این که مادر منشأ سعادت یا بدبختی فرزند است؛ نقص و یا سلامت شخصیت روانی کودک مخصوصاً در 6 سال اول زندگی بستگی به مادر دارد.

نکته هایی که يك مادر عفيف برای تربیت دختر خود باید در نظر داشته باشد عبارتند از:

1 - شیردادن فرزند مطابق دستورات اسلامی باشد

2 - دادن غذای حلال و ترك هرگونه غذای حرام به کودک

3 - نام نیکو گذاردن بر روی کودک.

4- تمرین و تشویق کودک به خوبی ها و منع تنبیه و مجازات های ناروا

5- آموزش و تمرین در مسائل دینی و اخلاقی و عمل به دستورهای دینی

اگر آموزش مادر به فرزند در زمینه احکام و معارف دینی صحیح و آگاهانه باشد بسیاری از مشکلات دینی وی رفع می شود و والدین باید هماهنگ و هم فکر، باید ها و نبایدهای دینی را به کودک خود آموزش دهند.

6- مادر باید از روش های تربیتی صحیح که باعث ایجاد و حفظ و اصلاح عفت در فرزند دختر می شود آگاهی داشته باشد و بداند در کجا و به چه شیوه ای و تا چه میزان باید عمل و بر خورد کند و از حد افراط و تفریط نگذرد.

7- مادر باید با توجه به آمادگی ذهنی و ادراکی فرزند به وی امر و نهی کنند و شیوه ی رفتار و گفتار مادر با توجه به سطح فکری فرزند باشد.

8- فرزند خود را از عوامل مؤثر در عفت و بی عفتی و ارزش عفت و مضرات بی عفتی آگاه سازد و او را یاری نماید.

9- در اصلاح عفت او باید علت را جستجو کند و به شیوه های مناسب آن را رفع کند؛ البته به صورت کامل

10- در همه روشهای تربیتی مثل نصیحت، تشویق و تنبیه، الگو برداری و... در تمام مراحل ایجاد، حفظ و اصلاح عفت دختر، نقش الگویی و رهبری مادر از همه مهم تر است مخصوصاً از این بابت که هم جنس دختر است و فرزندان معمولاً سعی می کنند که خود را با هم جنس خود هماهنگ سازند.

لذا مادر اگر با تمام توان در عفت خود بکوشد و معیار های اخلاقی و

دینی را رعایت کند و خودش را مجسمه عفت سازد و همچنین تضاد بین گفتار و رفتارش نباشد، دختر نیز از او یاد می گیرد و او را اسوه ی خود قرار می دهد.

اما مادر باید هوشیارانه و به طور غیر مستقیم راهنمای دختران خود باشند که مبادا راه را به بیراهه بروند. پس تعامل مادر و دختر نقش بسزا و مؤثری در زمینه عفت دارد که برای روابط نزدیک با دختر خود رعایت این اصول ضروری می باشد، از قبیل:

1 - مادران باید دخترانشان را درك کنند و به شخصیت او احترام بگذارند.

2 - هر روز با دخترانشان صحبت کنند.

3 - ایراد از او نگیرند.

4 - مرتب عشق و علاقه شان را به آنها نشان بدهند و بگویند چقدر دوستشان دارند متقابلاً دختران نیز سعی می کنند مادران خود را درك کنند و مشکلات خود را براحتهای مادر خود در میان می گذرانند و به این باور می رسند که بهترین دوست در زندگیشان مادر است و هر نصیحت و تذکری که از جانب مادر ارائه می شود از روی خیر خواهی می باشد علاوه بر مادر افراد دیگری هم هستند که نقش الگویی برای عفاف دختران دارند که به طور غیر مستقیم بر کردار و رفتار آنان تأثیر می گذارند از جمله این الگوها معلم است که با اخلاق و کردار خود در ارتباط با شاگردان بدون این که آن ها متوجه باشند تحت تأثیر افعال و کردار معلم قرار می گیرند و سعی در تقلید از معلم خود دارند و تلاش می کنند که خود را شبیه او سازند اگر معلم با عفت، نشستن و سخن گفتن و کلاس رفتن و درس دادنش همه بر اساس تقوا باشد می تواند

ص: 161

الگوی خوبی برای دختران ما باشد و مادران باید دقت کافی و وافی در نقش این الگو برای فرزندان خود داشته باشند تا نتیجه‌ی دلخواه و مطلوب دست یابند در ضمن مادران از همکلاسی و همسالان فرزند خود نیز نباید غافل باشند به خصوص در دوران نوجوانی که دوران تغییرات بحران برای دختران است. بنابر این با مراقبت از فرزند خود در روابط و برخوردها و جلوگیری از روابط آزاد با نا محرم و راهنمایی کردن فرزند خود در انتخاب دوست شایسته و او را به موقع برای ازدواج آماده و به او محبت کرده و خود کنترلی را در او تقویت نماید و همچنین آگاهیهای لازم در مورد خطرات احتمالی محیط اجتماعی را به دختر خود گوشزد نماید پس مادر باید در تمام زمینه‌ها چه فردی، چه خانوادگی و اجتماعی باید تمام سعی و تلاش خود را به کار گیرد اگر همه مادران جامعه ما به اهمیت عفاف در تربیت دختر خود پی ببرند در آینده مادرانی با عفاف در نتیجه جامعه‌ای سالم و سعادتمند خواهیم داشت.

ص: 162

1 - قرآن کریم؛ ترجمه ناصر مکارم شیرازی

2 - نهج البلاغه؛ ترجمه محمد دشتی

الف) منابع فارسی

1 - آقا یوسفی، علی رضا، روانشناسی عمومی، انتشارات دانشگاه پیام نور، چاپ اول، تهران، 1386

2 - آذربایجانی، مسعود و دیگران، روانشناسی عمومی، انتشارات زمزم هدایت، چاپ ششم، قم، 1388

3 - حسین پور علویه، محمود، نقش مادران در تربیت فرزند، انتشارات جوانان موفق، چاپ اول، قم، 1388

4 - دهخدا، علی اکبر، لغت نامه دهخدا، انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، بی جا، تهران، 1352

18 - رشید پور، مجید، آشنایی با تعلیم و تربیت اسلامی با تأکید بر روش ها، انتشارات انجمن اولیا و مربیان، چاپ نهم، تهران، 1386

19 - سادات، محمدعلی، رهنمای پدران و مادران و شیوه های برخورد با کودکان، انتشارات دفتر نشر فرهنگ اسلامی، چاپ 18، تهران،

1387

5 - عمید، حسن، فرهنگ عمید، انتشارات امیرکبیر، چاپ 27، تهران، 1384

6 - قائمی، علی، اسلام و تربیت دختران، انتشارات امیری، چاپ یازدهم، تهران، 1386

7 - مهدی زاده، حسین، پرسمان حجاب، انتشارات صهبای یقین، چاپ پنجم، قم، 1388

8 - معین، محمد، فرهنگ فارسی معین، انتشارات امیرکبیر، چاپ 16، تهران، 1379

ص: 163

9 - محمدی ری شهری، محمد، منتخب میزان الحکمه، ترجمه حمیدرضا شیخی و دیگران، انتشارات دارالحدیث قم، 1425 ق = 1383

10 - میخبر، سیما، ریحانه بهشتی (فرزند صالح)، انتشارات نورالزهراء، چاپ بیست و سوم، قم، 1385

11 - موسوی راد لاهیجی، سید حسن، پدر - مادر - معلم - مرا خوب تربیت کن، ناشر، امام شناسی و آثار الحجة، چاپ اول، بی جا، تابستان 1379

12 - نفری، یدالله، زیباترین واژه هستی مادر، ناشر نفری، چاپ اول، قم، 1389

13 - وفائی، اعظم، صدف عفاف، انتشارات کانون اندیشه جوان، چاپ اول، تهران، 1390

ب) منابع عربی

1 - ابن بابویه، محمدبن علی، الامالی شیخ صدوق، مصحح ندارد، ناشر کتابچی، چاپ ششم، تهران، 1376

2 - حمیری، عبدالله بن جعفر، قرب الاسناد (ط - الحدیثه)، مصحح مؤسسه آل البیت، انتشارات مؤسسه آل البیت، چاپ اول، قم 1413 ق

3 - کلینی، محمد بن اسحاق، کافی، مصحح غفاری علی اکبر و آخوندی محمد، انتشارات دارالکتب الاسلامیه، تهران، 1407 ق

4 - لثی واسطی، علی بن محمد، عیون الحکم و المواعظ، مصحح حسینی بیرجندی، حسین، انتشارات دارالحدیث، چاپ اول، قم، 1376

5 - مجلسی، محمدباقر، بحار الانوار، مترجم جمعی از محققان، ناشر دارالاحیاء التراث العربی، چاپ دوم، بیروت، 1403 ق.

سی دی (صلی الله علیه و آله و سلم) (d)، نرم افزار حجاب.

ص: 164

1. عنوان: نقش مادر در عفت دختران

توضیح: این کتاب در چهار فصل مفاهیم بنیادین، عفت از نگاه قرآن و احادیث و ابعاد و عوامل عفت و نقش مادران در عفاف دختران پرداخته است.

عکس

معرفی کتاب

۱. عنوان: نقش مادر در عفت دختران

توضیح: این کتاب در چهار فصل مفاهیم بنیادین، عفت از نگاه قرآن و احادیث و ابعاد و عوامل عفت و نقش مادران در عفاف دختران پرداخته است.

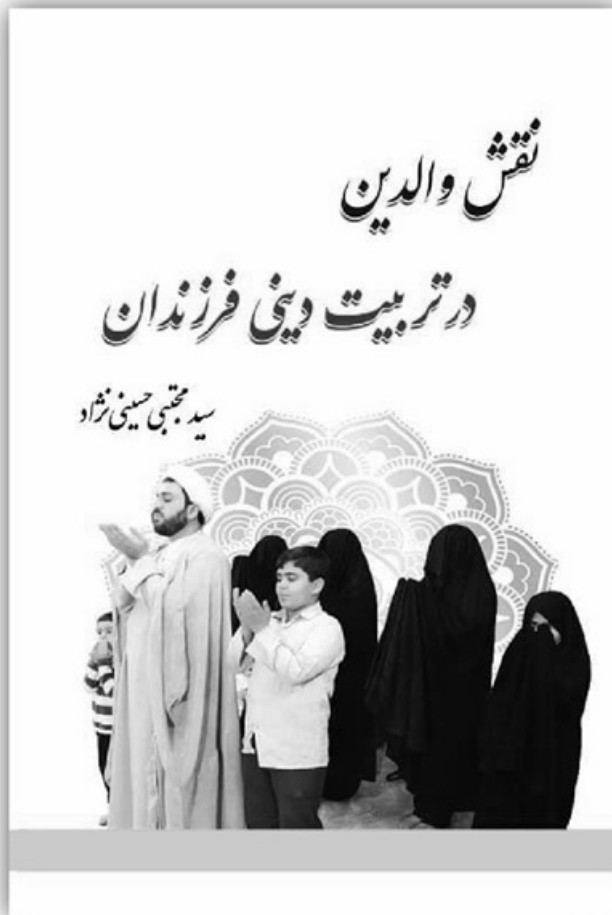
2. عنوان: نقش والدین در تربیت دینی فرزندان

موضوع: این کتاب در شش فصل کلیات تحقیق، مفهوم شناسی، تبیین نقش پدر و مادر در انتقال ارزش های دینی به فرزندان، بررسی نقش والدین در انتقال هنجارهای عاطفی به فرزندان، توضیح و شرح نقش پدر و مادر در انتقال ارزش های اجتماعی به فرزندان و بررسی نقش والدین در انتقال هنجارهای اخلاقی پرداخته است.

عکس

۲. عنوان: نقش والدین در تربیت دینی فرزندان

موضوع: این کتاب در شش فصل کلیات تحقیق، مفهوم شناسی، تبیین نقش پدر و مادر در انتقال ارزش های دینی به فرزندان، بررسی نقش والدین در انتقال هنجارهای عاطفی به فرزندان، توضیح و شرح نقش پدر و مادر در انتقال ارزش های اجتماعی به فرزندان و بررسی نقش والدین در انتقال هنجارهای اخلاقی پرداخته است.

3. عنوان: نقش پدر در تربیت دینی فرزندان

موضوع: این کتاب در نه فصل به موضوعاتی چون پدر و فرزند از دیدگاه قران و احادیث، نقش پدر در تربیت فرزند، زمینه ها در ارتباط با وظایف تربیتی پدر و وظایف پدر در گونه های مختلف تربیت، نقش پدر در انتقال ارزش های اجتماعی به فرزندان، انتظارات فرزندان از پدر، نقش نماز و تربیت فرزندان و تعلیم قران و نقش پدر می پردازد.

عکس

۳. عنوان: نقش پدر در تربیت دینی فرزندان

موضوع: این کتاب در نه فصل به موضوعاتی چون پدر و فرزند از دیدگاه قران و احادیث، نقش پدر در تربیت فرزند، زمینه ها در ارتباط با وظایف تربیتی پدر و وظایف پدر در گونه های مختلف تربیت، نقش پدر در انتقال ارزش های اجتماعی به فرزندان، انتظارات فرزندان از پدران، نقش نماز و تربیت فرزندان و تعلیم قران و نقش پدر می پردازد.

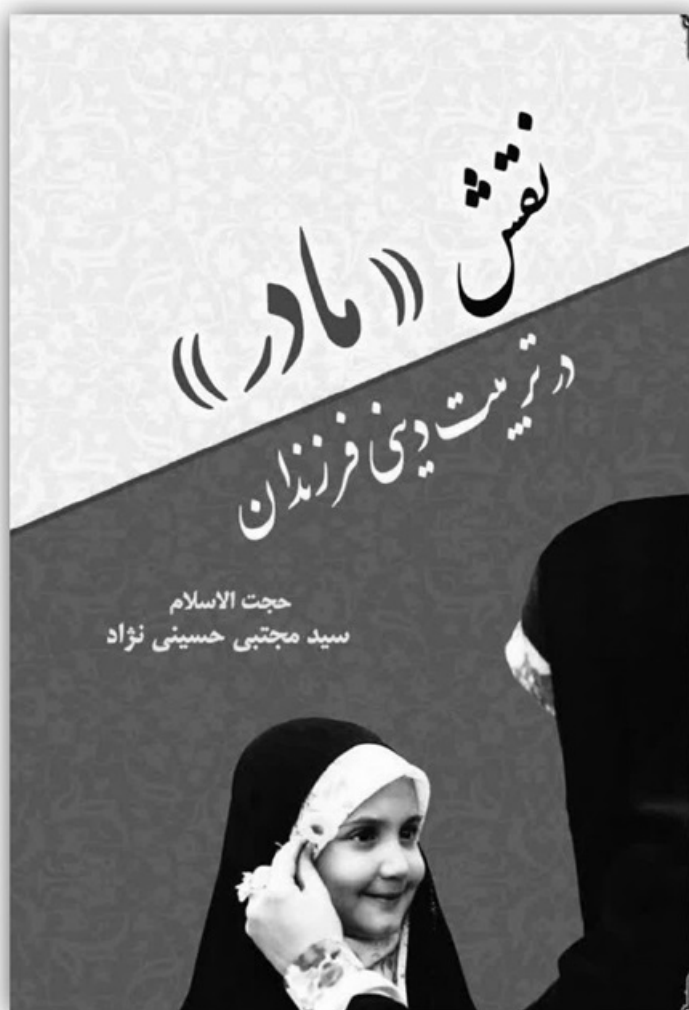
4. عنوان: نقش مادر در تربیت دینی فرزندان

موضوع: این کتاب در شش فصل با موضوعاتی چون کلیات، مادر در قرآن و روایات، مادر در ادیان گذشته، مادر در اندیشه بزرگان دین، نقش مادر در تربیت دینی فرزندان پرداخته است.

عکس

۴. عنوان: نقش مادر در تربیت دینی فرزندان

موضوع: این کتاب در شش فصل با موضوعاتی چون کلیات، مادر در قرآن و روایات، مادر در ادیان گذشته، مادر در اندیشه بزرگان دین، نقش مادر در تربیت دینی فرزندان پرداخته است.

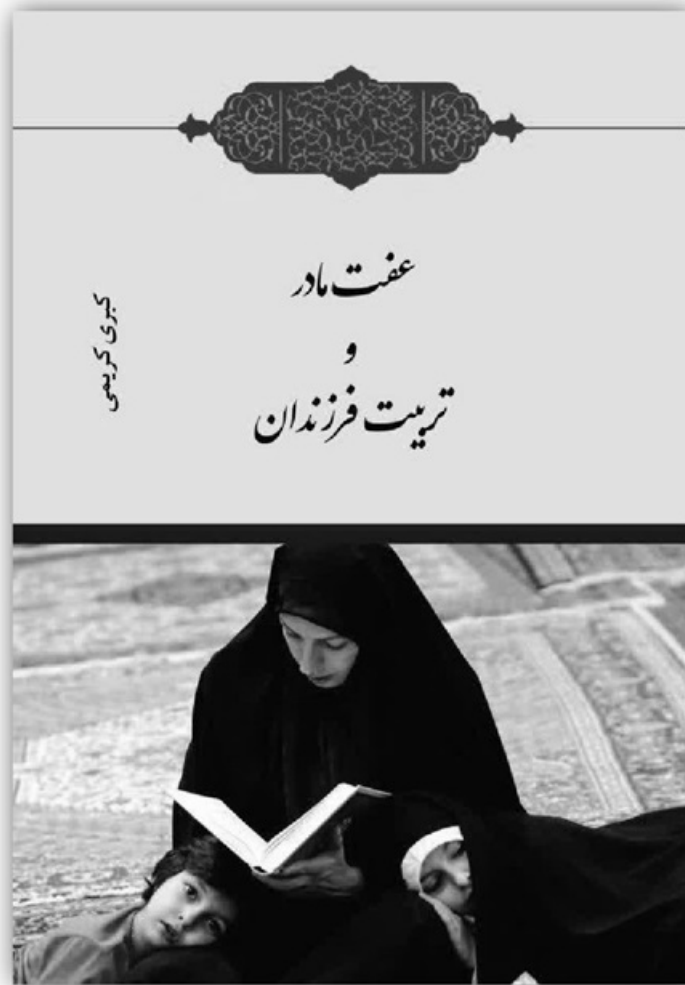
5. عنوان: عفت مادر و تربیت فرزندان

موضوع: این کتاب در پنج فصل با موضوعاتی چون مفهوم شناسی، ضرورت عفت از منظر آیات و روایات، ابعاد و عوامل ایجاد و تقویت کننده عفت، آثار و مصادیق عفت، نقش مادر در ایجاد و حفظ عفت پرداخته است.

عکس

۵. عنوان: عفت مادر و تربیت فرزندان

موضوع: این کتاب در پنج فصل با موضوعاتی چون مفهوم شناسی، ضرورت عفت از منظر آیات و روایات، ابعاد و عوامل ایجاد و تقویت کننده عفت، آثار و مصادیق عفت، نقش مادر در ایجاد و حفظ عفت پرداخته است.

بسمه تعالی

جَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ

با اموال و جان های خود، در راه خدا جهاد نمایید، این برای شما بهتر است اگر بدانید.

(توبه : 41)

چند سالی است که مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه موفق به تولید نرم افزارهای تلفن همراه، کتابخانه های دیجیتالی و عرضه آن به صورت رایگان شده است. این مرکز کاملاً مردمی بوده و با هدایا و نذورات و موقوفات و تخصیص سهم مبارک امام علیه السلام پشتیبانی می شود.

برای خدمت رسانی بیشتر شما هم می توانید در هر کجا که هستید به جمع افراد خیراندیش مرکز بپیوندید.

آیا می دانید هر پولی لایق خرج شدن در راه اهلبیت علیهم السلام نیست؟

و هر شخصی این توفیق را نخواهد داشت؟

به شما تبریک میگوئیم.

شماره کارت :

6104-3388-0008-7732

شماره حساب بانک ملت :

9586839652

شماره حساب شبا :

IR390120020000009586839652

به نام : (موسسه تحقیقات رایانه ای قائمیه)

مبالغ هدیه خود را واریز نمایید.

آدرس دفتر مرکزی:

اصفهان - خیابان عبدالرزاق - بازارچه حاج محمد جعفر آواده ای - کوچه شهید محمد حسن توکلی - پلاک 129/34 - طبقه اول

وب سایت: www.ghbook.ir

ایمیل: Info@ghbook.ir

تلفن دفتر مرکزی: 03134490125

دفتر تهران: 021 - 88318722

بازرگانی و فروش: 09132000109

امور کاربران: 09132000109

مرکز تحقیقات رایانگی

اصفهان

گامی

WWW

برای داشتن کتابخانه های تخصصی
دیگر به سایت این مرکز به نشانی

www.Ghaemiyeh.com

www.Ghaemiyeh.net

www.Ghaemiyeh.org

www.Ghaemiyeh.ir

مراجعه و برای سفارش با ما تماس بگیرید.

۰۹۱۳ ۲۰۰۰ ۱۰۹

